



Maria Chojnacka • Beata Raszka



Lednicki Park Krajobrazowy



Lednicki Park
Krajobrazowy

Wielkopolska Biblioteka Krajoznawcza
Nr 36

Maria Chojnacka • Beata Raszka



Lednicki Park
Krajobrazowy

Wydawnictwo WBPiCAK
Poznań 2007

Opiniodawcy
Piotr Maluśkiewicz, Witold Gostyński

Redaktorzy
Mirosław Drozd, Witold Gostyński

Fotografie
Maria Chojnicka, Mariola Józwiakowska, Rafał Kurczewski,
Zbigniew Szmitd

Zdjęcie na okładce
Zbigniew Szmitd

Mapki wykreślił
Radosław Przebitkowski

Redaktor prowadzący
Mariusz Grzebalski

Korekta
Anna Skowrońska

Wydano dzięki pomocy finansowej Wojewódzkiego Funduszu
Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Poznaniu

ISBN 978-83-60746-08-0

© Wydawnictwo Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej
i Centrum Animacji Kultury
60-819 Poznań, ul. Prusa 3, tel. 061 664 08 75
e-mail: wydawnictwo@wbp.poznan.pl, www.wbp.poznan.pl

Projekt graficzny, skład i łamanie
perfekt
ul. Grodziska 11, 60-363 Poznań, tel. 061 867 12 67
e-mail: dtp@perfekt.pl, <http://dtp.perfekt.pl>

Druk i oprawa
Zakład Poligraficzny Moś i Łuczak sp.j.
ul. Piwna 1, 61-065 Poznań



*Mieszkańcom i Przyjaciółom
Lednickiego Parku Krajobrazowego*

WSTĘP

Lednicki Park Krajobrazowy leży w środkowej Wielkopolsce, na Pojezierzu Gnieźnieńskim, na pn. od linii kolejowej Poznań–Gniezno. Utworzono go w 1988 r. dla ochrony unikatowych w skali kraju ziem, rozciągających się wokół jez. Lednica, będących kolebką polskiej państwowości. Jest to bogaty w zabytki teren, który wraz z niezmienionym krajobrazem polodowcowym i szatą roślinną stanowi obszar ważny w dziejach Polski. Brzeg jeziora, jego dno i wyspy kryją ślady osadnictwa, udokumentowanego tu od neolitu.

Okres świetności tych terenów przypadł na X i XI w., kiedy to największa z czterech wysp – Ostrów Lednicki – mieściła siedzibę księcia Mieszka I. Materialnymi śladami tego okresu są zachowane wewnątrz grodziska na wyspie ruiny potężnych budowli kamiennych: pałacu książęcego (palatium) połączonego z kaplicą i tzw. drugiego kościoła. Odkryte w kaplicy baseny chrzcielne pozwalają domniemywać, że tu właśnie odbył się chrzest Polski.

Na obszarze liczącego ponad 7 tys. ha Lednickiego Parku Krajobrazowego istnieje ok. 350 stanowisk archeologicznych, wśród nich grody na Ostrowie Lednickim, na wyspie Ledniczce, w Moraczewie i w Imiołkach¹. Bardzo cennym znaleziskiem są pozostałości dwóch mostów drewnianych (zachodni o długości około 470 metrów i wschodni około 180 m), łączących w średniowieczu Ostrów Lednicki z lądem stałym.

Zabytki odkryte na Ostrowie Lednickim, na brzegach i na dnie jeziora, a także na terenie całego Lednickiego Parku Krajobrazowego są eksponowane w Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy w Dziekanowicach. Posiada ono największy w Polsce zbiór wczesnośredniowiecznych militariów, m.in. toporów, grotów, mieczy oraz cenne sakralia.

¹ Stożek w Imiołkach, dotychczas określany jako grodzisko, jest obecnie uważany przede wszystkim za mogiłę. Jego szczególne usytuowanie (na brzegu jeziora, przy jego przewężeniu) może wskazywać na wcześniejsze istnienie tu grodziska.

Na skutek intensywnego osadnictwa trwającego od wczesnego średniowiecza teren Parku został niemal całkowicie odlesiony. W jego krajobrazie dominują równinne pola uprawne z rzędami drzew, rosnących wzdłuż miedz i rowów. Lasy zajmują jedynie niewielki areal (ok. 10% pow.) w północnej części Parku, która różni się zasadniczo od pozostałej bardziej urozmaiconą rzeźbą terenu. Spotykamy tu malownicze, morenowe wzgórza i wały z ukrytymi pomiędzy nimi ciekami i jeziorami, tworzącymi wraz z jez. Lednica ciąg zbiorników wodnych w rynnice polodowcowej Lednogóra-Łopienno. Największym jest ułożone południkowo jez. Lednica, mające prawie 8 km dł.

Na wsch. brzegu Lednicy, w Dziekanowicach, na pow. ponad 20 ha, zlokalizowano Wielkopolski Park Etnograficzny, gromadzący obiekty XVIII-XIX-wiecznej zabudowy wiejskiej wraz z całkowitym wyposażeniem zagród, pochodzące z terenu historycznej Wielkopolski. Skansen ten jest oddziałem Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy.

Dotychczas cały ruch turystyczny na obszarze Lednickiego Parku Krajobrazowego skupiał się wokół obiektów Muzeum, będącego obowiązkową pozycją w programie wycieczek Szlakiem Piastowskim. Przedstawiamy Czytelnikowi niniejszy przewodnik z nadzieją, iż zachęci Go do odwiedzenia pozostałych terenów Parku.

Autorki

CZĘŚĆ OGÓLNA

Zakres i układ przewodnika

Przewodnik obejmuje teren Lednickiego Parku Krajobrazowego w granicach wyznaczonych Rozporządzeniem Wojewody Poznańskiego. Opis krajoznawczy wykracza nieco poza tak określone ramy, gdyż uznano, że warto Czytelnikowi przedstawić niektóre ciekawe miejscowości znajdujące się poza granicami Parku.

Część pierwsza zawiera ogólny opis przyrodniczo-geograficzny i historyczny terenu. W części krajoznawczej zamieszczono szczegółową charakterystykę miejscowości, podkreślając ich wyjątkowe walory. Opiszano także istniejące szlaki turystyczne (ścieżkę rowerową i ścieżkę przyrodniczą) oraz zaproponowano kilka tras wycieczek rowerowych.

Końcowa część zawiera krótkie noty biograficzne ludzi związanych z ziemią lednicką i dla niej zasłużonych. W stosunku do wydania pierwszego treści obecnego wydania poprawiono i uaktualniono, uzupełniając opisy miejscowości i korygując niektóre fakty. Dodano też wiele ilustracji, wykorzystując nowe fotografie.

Czym jest park krajobrazowy

Ustawa o ochronie przyrody przewiduje możliwość objęcia ochroną prawną wyjątkowych obiektów przyrodniczych. Mogą być wśród nich pojedyncze elementy przyrody żywej (okazale drzewa) i nieożywionej (potężnych rozmiarów głazy narzutowe), chronione jako pomniki przyrody. Gdy pewien obszar obfituje w unikatowej rangi zasoby przyrody: niezmienione układy roślinności, zwierzęta żyjące w nieprzekształconym środowisku, zwykle powołuje się park narodowy. Jeśli system przyrodniczy uległ pewnym zmianom (na ogół pod wpływem działań człowieka) jednak zasadniczo zachował wysokie walory estetyczne,

tworzy się park krajobrazowy. Park krajobrazowy ma bowiem chronić jakiś teren jako całość, równą miarą traktując jego wartości przyrodnicze, kulturowe i historyczne. Liczne parki krajobrazowe chronią właśnie zasoby kulturowe, będące wynikiem wielowiekowej, harmonijnej koegzystencji człowieka i przyrody.

W Wielkopolsce ukształtowany krajobraz rolny chroni Park Krajobrazowy im. gen. Dezyderego Chłapowskiego, a szczególnie wartościowe są w nim planowo wprowadzane śródpolne zadrzewienia i pasy wiatrochronne. Parkiem krajobrazowym, w którym ranga i wartość zasobów kulturowych zdecydowanie przewyższa walory przyrodnicze, jest omawiany w tym przewodniku Lednicki Park Krajobrazowy. Tutaj tym, co ma szczególną wartość i znaczenie, nie tylko dla kultury i regionalnej świadomości Wielkopolski, lecz całego państwa, jest fakt, iż w tym miejscu ono się kształtowało. Materialnym śladem dziejów są zabytki chronione właśnie poprzez ustanowienie parku krajobrazowego.

Powołanie parku krajobrazowego nie oznacza, iż na tym terenie nie wolno prowadzić żadnej działalności gospodarczej. Musi ona jednak odbywać się zgodnie z zasadami zrównoważonego rozwoju, a więc należy działać tak, aby zaspokoić nie tylko interesy społeczne, odnieść korzyść ekonomiczną, ale jednocześnie nie naruszyć zasobów (lub choćby zminimalizować wpływy) chronionych przez park krajobrazowy. Stąd też biorą się pewne wymagania dotyczące sposobu korzystania ze środowiska – np. ze względu na liczne zabytki kryjące się pod ziemią, prace budowlane naruszające grunt powinny być prowadzone z udziałem archeologa.

Zadaniem parków krajobrazowych jest nie tylko ochrona wartości przyrodniczych, historycznych i kulturowych, lecz także ich upowszechnianie. W tym celu powstają ośrodki edukacyjne, ścieżki dydaktyczne i szlaki turystyczne. Czasem, jak to ma miejsce w przypadku omawianego terenu, organizuje się stałe wystawy muzealne lub ekspozycje plenerowe (np. skanseny).

Położenie, nazwa i granice

Lednicki Park Krajobrazowy (LPK) jest położony w środkowej Wielkopolsce, między Poznaniem a Gnieznem. Pod względem powierzchni (ponad 7600 ha) jest jednym z najmniejszych par-



Lednicki Park Krajobrazowy – granice i obszar

ków krajobrazowych województwa wielkopolskiego. Leży na terenie gmin: Łubowo (ok. 37% pow. Parku), Kiszkowo (32%), Kłęcko (27%) i Pobiedziska (4%). W jego granicach znajduje się kilka większych wsi: Sławno, Rybitwy, Lednogóra, Dziekanowice oraz kilka mniejszych osad: Skrzetuszewo, Dziećmiarki, Kamionek. Najbardziej znaną miejscowością są Dziekanowice – to zasługa Muzeum Pierwszych Piastów i skansenu wsi wielkopolskiej. Z inicjatywy historyków i archeologów teren ten został objęty ochroną dla zachowania pamiątek z czasów tworzenia się polskiej państwowości. Równocześnie forma instytucjonalna, jaką jest park krajobrazowy, pozwoliła na czuwanie nad wszystkimi zasobami kompleksowo.

Nazwa Parku pochodzi od jeziora Lednica. Przedrostek „ledn-” pojawia się też w innych nazwach lokalnych: Lednogóra, Ledniczka. W dziewiętnastowiecznych publikacjach występuje też forma „Lenna Góra”, na określenie współczesnej Lednogóry.

Lednicki Park Krajobrazowy zdecydowanie wyróżnia się wśród innych parków krajobrazowych województwa wielkopolskiego. Jego odmienność wynika z faktu, iż od stuleci obszar ten podlegał wyjątkowo intensywnej działalności człowieka. W efekcie krajobraz (morfologia terenu) został znacznie przekształcony i przystosowany dla potrzeb ludzi. Ostatecznie obszar ten praktycznie pozbawiono lasów (poza drobnymi fragmentami na pn.), pocięto licznymi drogami, prowadzącymi do rozrzuconych wśród pól osad i osiedli. Stąd też w przypadku Parku ochronie podlega krajobraz rolniczy i liczne zabytki kultury materialnej. Co charakterystyczne – wiele spośród chronionych zabytków jest przez laika niedostrzeganych; kryją się bowiem pod ziemią lub przykryte warstwą osadów spoczywają na dnie jeziora Lednica.

Krajobraz

Ukształtowanie powierzchni terenów należących do Lednickiego Parku Krajobrazowego nastąpiło w wyniku kilku procesów. Podstawowe znaczenie miała akumulacyjna działalność wistuliańskiego łądolodu oraz zjawiska towarzyszące jego zanikowi (deglacji). W okresie polodowcowym, zwłaszcza w holocenie, zachodziły liczne procesy denudacyjne (erozja wodna

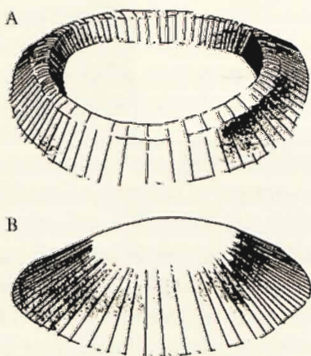
i wietrzna). Były one stopniowo potęgowane wzrastającą aktywnością tutejszych mieszkańców.

Wśród form krajobrazu najliczniejsze są pochodzenia polodowcowego. Należą do nich faliste i płaskie powierzchnie moreny dennej, zbudowane przeważnie z glin zwałowych. W środkowej i pd. części Parku występują pojedynczo pagórki moreny czołowej, utworzone głównie z piasku, żwiru i głazów. Znaczną powierzchnię Parku zajmują ułożone południkowo rynny z rozlokowanymi w nich zbiornikami jeziornymi. Systemowi dużych i szerokich rynien towarzyszą liczne ciągi wąskich i długich form rynnopodobnych, o zagadkowej genezie, wypełnionych najczęściej późnoglacialnymi osadami. Są one o kilka tysięcy lat starsze od spodnich warstw osadów w najgłębszych miejscach jeziora Lednica.

Działalność ludzka prowadzona przez wieki zaowocowała nie tylko zmianami pokrywy roślinnej (odlesieniami, wprowadzeniem upraw rolnych), ale i ukształtowaniem nowych, przestrzennych elementów krajobrazu. Należą do nich wyraźnie zaznaczające się na równinach pól wzniesienia o regularnym kształcie i regularnej podstawie. Są one śladem średniowiecznych grodów; najlepiej zachowały się w okolicy Moraczewa oraz na wyspach jeziora Lednica: Ostrowie i na Ledniczce. Ślady grodzisk znajdują się również w okolicy Żydówka, w Kłęcku i Łubowie. Od lat są one przedmiotem zainteresowania specjalistów i niestety – przynoszących więcej szkody niż pożytku – amatorskich poszukiwań.

Wody

Najbardziej charakterystycznym elementem krajobrazu Parku jest jezioro **Lednica**. Jego podłużny kształt wyznacza oś Parku. Powierzchnia lustra wody wynosi ok. 340 ha. Całkowita dł. jeziora przekracza 7300 m, najgłębsze miejsce sięga 15 m, a największa szerokość jeziora dochodzi do 825 m. Na jeziorze znajdują



Grodzisko pierścieniowate (A)
i stożkowate (B)



Jezioro Lednica

się 4 wyspy, o łącznej powierzchni 9,4 ha. Największą jest Ostrów Lednicki (7,5 ha), pozostałe noszą nazwy: Ledniczka i Wyspa Mewia (albo: Ptasia). Najbardziej na pn. wysunięta wyspa nie ma nazwy. Zlewnia jez. Lednica obejmuje obszar 38,4 km², ma charakter typowo rolniczy. Z pd. krańca jeziora wypływa rzeka Główna, będąca prawym dopływem Warty.

Jezioro ma urozmaiconą roślinność wodną, uformowaną w postaci kilkunastu zbiorowisk roślinnych, a także bogatą florę glonów. Tylko w tym jeziorze występuje na terenie Polski ramienica *Tolypella glomerata*, należąca do nielicznej grupy glonów makrofitowych. Liczny i wieloskładnikowy jest też świat zwierzęcy jeziora Lednica, skupiający między innymi kilkanaście gatunków ryb i kilkadziesiąt gatunków ptaków. Do najcenniejszych obiektów w obrębie jez. Lednica należy jego największa wyspa Ostrów Lednicki, z pozostałościami murowanych i drewnianych budowli. Do tych ostatnich należą relikty mostów, łączących we wczesnym średniowieczu wyspę z obu brzegami jeziora. W ich sąsiedztwie uformowały się podwodne warstwy kulturowe, kryjące liczne zabytki archeologiczne oraz bogactwo znalezisk paleobotanicznych.

Oprócz jez. Lednica, krajobraz Parku urozmaica sześć innych zbiorników jeziornych, różniących się pod względem czystości wody oraz miąższości zalegania osadów dennych. Jeziora: Linie, Bachorce i Kamionek, dużo mniejsze i znacznie płytsze, tworzą ciąg będący przedłużeniem rynny jez. Lednica na pn. Połączone są one układem drobnych cieków i rowów melioracyjnych. Od zachodu natomiast leżą inne trzy jeziora: Sławno, Głębokie i Skrzetuszewo Małe. Dalej, w tabeli zestawiono najważniejsze jeziora w Parku i w najbliższym sąsiedztwie.

Część niegdyśiejszych zbiorników wodnych uległa zładowieniu i przekształceniu w torfowiska niskie; tereny te są przeważnie silnie odwodnione i najczęściej zamienione na łąki i pastwiska. Okalają brzegi niektórych jezior oraz zajmują ciągi wąskich rynien rozlokowanych na obszarze moreny dennej.

Nazwa jeziora	Powierzchnia (ha)	Głębokość maksymalna (m)	Wysokość (m n.p.m.)
Lednica	339,1	15,1	109,8
Linie	5,8		
Bachorce	6,0		
Kamionek	3,0		
Sławno	17,5		
Głębokie	25,2	6,0	109,0
Skrzetuszewo Małe	3,8		
Gorzuchowskie ¹	94,3	5,0	99,2
Kleckie	178,9	12,5	178,9
Bez nazwy (Żydówko)	6,5		104,5
Owieczki	17,5		
Mistrzewskie	12,5		
Dębnickie	5,6		104,0
Działyńskie	25,5	14,1	102,3
Biskupickie	24,1	13,7	102,3
Biezdruchowo	48,8	17,7	97,0
Małe	3,5		
Dobra	12,0	14,6	101,7

Już poza granicami Parku, od wschodu, ciągnie się kolejna rynna z równie malowniczymi jeziorami: Żydówko, Owieczki oraz Mistrzewskie, Dębnickie, Działyńskie i Biskupickie. Wszystkie te zbiorniki nanizane są na rzeczkę **Mała Wełna**, której źródła znajdują się w okolicy wsi Fałkowo i Wierzyce, na wsch. od Pobiedzisk. Po opuszczeniu Jez. Biskupickiego rzeka skręca na zach. i przepływa przez Jezioro Kleckie, a po wypłynięciu z Jeziora Gorzuchowskiego stanowi pn. granicę Parku. Bieg rzeczki jest kręty, dolina szeroka, zajęta przez łąki.

² Inną cziönką wyróżniono jeziora leżące w najbliższym sąsiedztwie Parku, lecz poza jego granicami.

Pisząc o wodach Lednickiego Parku Krajobrazowego, koniecznie trzeba wspomnieć o rzeczce **Główna**, biorącej początek z pd. krańca jez. Lednica. Rzeczka ta (44 km długości) jest prawym dopływem Warty, do której wpada w Poznaniu. Poniżej Pobiedzisk Główna przepływa przez jeziora Biezdruchowo i Kowalskie, tworząc malowniczą dolinę, wąską, krętą i zalesioną, na zboczach której leżą Wierzenica i Wierzonka.

Rośliny

Z pozoru Lednicki Park Krajobrazowy wydaje się pozbawiony interesującej roślinności. Uwagę zwracają liczne, wyraźnie rysujące się w płaskim krajobrazie pól zadrzewienia i kępy śródpolne. Aleje drzew rosnące przy polnych drogach są szczególnym i bardzo charakterystycznym elementem krajobrazu pól Wielkopolski. Stanowią więc wartość samą w sobie jako celowo kształtowany walor krajobrazu rolniczego. Najcenniejsze są aleje dębowe, jak np. przy drogach prowadzących z Dziećmiarek do Zakrzewa i Czech. Niektóre z zadrzewień przydrożnych, jak na przykład te wzdłuż drogi ze Skrzetuszewa do Imiołek, złożone są z okazałych wiązów, współcześnie uzupełnionych drzewami owocowymi (jabłonie). Inne, jednogatunkowe, utworzone są z topoli (polna droga ze Sławna do Zakrzewa); trafiają się też aleje jesionowe. Często są obsadzenia wielogatunkowe, wynikające z konieczności uzupełnienia uschłych lub zniszczonych drzew.

Pierwsze planowe nasadzenia wprowadzane były w XIX w. przez właściciela klucza majątków z Zakrzewa – hr. Albina Węsierskiego. Nie wszystkie zachowały się do dzisiaj, wiele jednak przetrwało, choć są mocno przeredzone. Obecność zadrzewień śródpolnych bardzo korzystnie wpływa na środowisko, klimat i uprawy. Zielone śródpolne bariery obniżają prędkość wiatru, dzięki czemu zmniejsza się erozja warstwy ornej (wywiewanie najcenniejszych cząstek gleby), ograniczone jest parowanie z gleby i powierzchni roślin. W efekcie wzrastają plony. Zadrzewienia są także miejscem bytowania zwierząt – naturalnych sprzymierzeńców człowieka w walce ze szkodnikami. Żyje tu wiele owadów zapylających, których obecność decyduje o wielkości plonu roślin owadopylnych.

Drzewa przy drogach bardzo często rosną w towarzystwie krzewów, tworzących gęste i zwarte wały, złożone z dzikiej

róży, głogów, tarniny i czar-
nego bzu. Szczególnie efek-
townie wyglądają wczesną
wiosną, kiedy poszczególne
gatunki zaczynają kwitnąć.

Równie charakterystycz-
ne są kępy drzew, zwykle
nieco odsunięte od dróg i lek-
ko wyniesione ponad płasz-
czyznę pól. Na ogół kryją
one cmentarze ewangelic-
kie. Wśród wielogatunkowe-
go drzewostanu, złożonego

z lip, jesionów i robinii, trwają tam resztki roślin dawniej deko-
rujących groby – tworząc często zwarte kobierce, pięknie wy-
glądające wiosną – niebiesko kwitnącej cebulicy, barwinka,
białych przebiśniegów i konwalii, żółtych pierwiosnek („klu-
czyków”). Znaczne połacie starych cmentarzy pokrywa ciemno-
zielony bluszcz, wspinający się na drzewa. Bujnie rozrasta się
krzewiasta mahonia i wysmukłe żywotniki.

W pierwotnych puszczańskich lasach, rosnących na tym
obszarze przed rozwojem rolnictwa, dominowały drzewostan-
ny grabowe. Obecnie przeważa sosna, choć zachowały się lic-
zne okazałe dęby. Pomimo znacznego zubożenia, spotyka się tu
jeszcze niektóre pozostałości dawnej flory leśnej, jak lilia złotog-
łów, kopytnik, przytulia leśna i storczyk zielonkawy.

Większość obszarów porośniętych niegdyś lasami, jeszcze
przed panowaniem pierwszych historycznych władców Polski,
została zamieniona w pola uprawne. Z przekształceń szaty le-
śnej powstały niektóre łąki. Obecnie są one intensywnie użyt-
kowane rolniczo i poddane obfitemu nawożeniu mineralnemu
i chemicznym środkom ochrony roślin. Na wielu siedliskach
usadowiła się flora synantropijna, towarzysząca człowiekowi.
Przede wszystkim chodzi o gatunki od dawna zadomowione na
polach uprawnych, np. ostróżeczkę polną, rumianek pospolity,
kąkol i skrytka polnego. Widocznym składnikiem szaty roślin-
nej są też zgrupowania światłolubnych roślin kserotermicz-
nych, zasiedlających bezleśne zbocza wzniesień, przydrożne
skarpy i niektóre miedze.

Obszar Lednickiego Parku Królobrazowego, chociaż silnie
przekształcony przez człowieka, posiada w gatunki rzadkie



Kwitnąca cebulica na cmentarzu
ewangelickim w Komorowie





Ols nad jez. Linie koło Dziećmiarek

w skali całej Wielkopolski. Na szczególną uwagę w tym rolniczym krajobrazie zasługują rośliny leśno-zaroślowe, m.in.: czerniec gronkowy, kokorycz pusta, złoć mała, niecierpek pospolity, szczyr trwały, fiołek przedziwny. Natknąć się można na wiele gatunków łąkowych takich jak: ostrożeń warzywny, groszek błotny i koniopłoch łąkowy oraz murawowych: posłonek pospolity, strzęplica sina, żebrzyca roczna i koniczyna dwukłosa. Rzadkie elementy flory spotyka się także wśród roślin wodnych oraz rosnących na siedliskach podmokłych i wilgotnych. Z tej grupy ekologicznej na szczególną uwagę zasługują: różne gatunki rdestnic, grzybień białe i grązel żółty, okrężnica bagienna, bobrek trójlistkowy i pływacz zwyczajny.

Fauna

Jak na tak niewielką powierzchnię i fakt, iż pochodzą w przeważającej części ze sztucznych nasadzeń, głównie sosnowych, w lasach Parku występuje znaczna liczba gatunków ptaków. Szczególnie pokreślić należy obecność związanych z lasami liściastymi (grądami): dzięcioła średniego, muchołówki małej i zniczka. Ptaki drapieżne są reprezentowane aż przez pięć gatunków: myszołowa, gołębiarza, kanię rdzawą, krogulca i trzmiełojada, co jest niezwykle w przypadku tak niewielkiego kompleksu leśnego. W wilgotniejszych partiach (lasy olchowe) gnieźdzą się żurawie.

Wiele gatunków ptaków związanych jest z wodami. Szczególnie licznie występują nad jez. Lednica, choć i inne zbiorniki i bagna mają bogatą ornitofaunę. Podkreślić trzeba obecność gatunków rzadkich w skali Wielkopolski, do których należą m.in. gęgawa, błotniak stawowy, czajka, wodnik, brzęczka, kokoszka wodna, remiz, bąk, perkozek, podróżniczka i dziwonia. Na Wyspie Mewiej założyły kolonię kormorany.

Obserwacje nad składem gatunkowym ptaków pokazują, jak bardzo różne gatunki awifauny przywiązane są do określonego typu środowiska. Z rozległymi powierzchniami pól uprawnych łączą się: potrzuszcz, ortolan i – najpospolitszy – skowronek, którego śpiew słyhać wczesną wiosną. Zadrzewienia śródpolne są miejscem bytowania dwóch gatunków sokołów – kobuza i pustulki – oraz myszołowa, a także sowy uszatej, srokosza, kruka i niezwykle już rzadkiego w Wielkopolsce – lelka.

Wśród innych grup zwierząt warto wymienić nietoperze. Ta dość osobliwa grupa ssaków reprezentowana jest przez pięć gatunków: nocka rudego, gacka szarego i brunatnego, mroczka późnego i borowca wielkiego. Kolonie nietoperzy spotyka się na strychach i w piwnicach, w wieżach kościelnych itp. Inne ssaki, łatwiej zyskujące sympatię ludzi: bóbr i wydra, zamieszkują tereny nad jez. Lednica. Większe gatunki występujące tutaj to dziki, lisy i sarny. Spośród faunistycznych osobliwości można jeszcze wymienić padalca – beznogą jaszczurkę występującą w lasach w okolicy Sławna i Dziećmiarek, oraz paskowanego, czarno-żółtego pająka tygrzyka, spotykane go na łące nad jeziorem Bachorce.



Młoda sowa uszata
na Wyspie Mewiej

Formy ochrony przyrody

Pomniki przyrody

Nadawanie tego miana to najbardziej typowa dla Lednickiego Parku Krajobrazowego forma ochrony; objęto nią około 40 okazałych drzew. Tak wyróżnione drzewo znajduje się pod szczególną ochroną. Nie wolno go wyciąć, a najmniejsze uszkodzenie jest czynem karalnym. Wszystkim pomnikowym dębom rosnącym przy brukowanej drodze z Kamionka do Imiołek nadano imiona postaci znanych z najstarszej historii Polski, związanych bezpośrednio lub pośrednio z ziemiami otaczającymi jez. Lednica (→**Kamionek**). Ponadto imiona dostały: świerk pospolity nad jez. Linie, „Albin”, na cześć hr. Węsierskie-

go oraz topole białe we wsi Sławno: „Irena” i „Teresa”. Również dąb rosnący przy kościele pw. św. Mikołaja w Sławnie nosi imię patrona świątyni.

Czasem ochroną jako pomniki przyrody obejmuje się całe aleje. W przypadku Lednickiego Parku Krajobrazu z tej formy ochrony jeszcze nie korzystano, jednak na szczególniejszą uwagę zasługują dwie aleje:

- wiązowa, prowadząca ze Skrzetuszewa do Imiołek;
- dębowa, wiodąca z Zakrzewa do Dziećmiarek.

Taka procedura jest stosowana, gdy zachowały się dwustronne nasadzenia przydrożne, złożone z często kilkudziesięciu starych, zdrowych drzew i praktycznie każde z nich mogłoby być indywidualnie objęte ochroną jako pomnik przyrody.

Projektowane obiekty i obszary chronione

Obecnie w ramach LPK nie wydzielono innych terenów objętych dodatkową ochroną, np. w postaci rezerwatów. Postuluje się jednak, aby pewne fragmenty ekosystemów, które przetrwały w stanie nienaruszonym albo mało przekształconym, objąć ochroną w postaci **użytków ekologicznych**. Dla szczególnie ukształtowanych obiektów ekologicznych proponuje się powołanie **stanowisk dokumentacyjnych**. Rozleglejsze tereny o unikatowych formach krajobrazu i swoistej roślinności winien chronić **zespół przyrodniczo-krajobrazowy**. Poniżej zestawiono obiekty, które miałyby być objęte wymienionymi wyżej formami ochrony.

Użytek ekologiczny

- **Wzgórze Moraczewskie**, wyniesienie z trzema wiatrakami porośnięte zbiorowiskami roślinności kserotermicznej;
- **Dolina Główniej**, zatorfiony fragment doliny rzeki Główniej, niedaleko od miejsca wypływu z południowego krańca jez. Lednica;
- **Torfowisko Główniej**, kompleks torfowisk, z których część jeszcze posiada czynny proces torfotwórczy;
- **Posłonkowe Wzgórze**, wyniesienie przy szosie niedaleko dworca kolejowego w Lednogórze, usytuowane na granicy Lednickiego Parku Krajobrazowego; bogate stanowisko roślinności kserotermicznej, wśród której na uwagę zasługuje posłonek pospolity.

Stanowisko dokumentacyjne

- **Dryasowa Flora**, łąka z oczkami wodnymi (potorfia) w wąskim rynnowym zagłębieniu na wschód od wsi Dziekanowice. Spągowa część osadów kryje obfite stanowisko kopalnych roślin tundrowych (tzw. dryasowych), wśród nich dębika ośmiopłatkowego;
- **Imiołki**, łąka przy północno-zachodnim brzegu jez. Lednica (na południe od zabudowań gospodarczych folwarku i w sąsiedztwie stożkowatej mogiły). Bogate stanowisko flory późnoglacialnej (m.in. dębika ośmiopłatkowego) oraz unikatowa budowa geologiczna negująca obecność terasy jeziornej. Jednocześnie jest to jedyne miejsce dokumentujące najstarszą fazę jez. Lednica, sięgającą około 14 tys. lat.

Zespół przyrodniczo-krajobrazowy

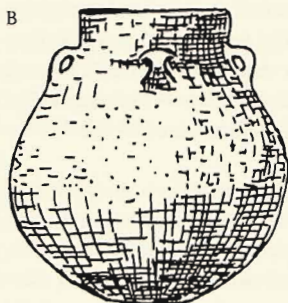
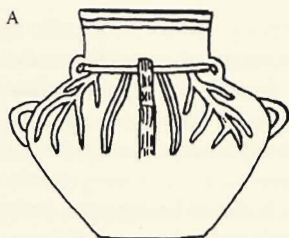
- **Dolina Trzech Jezior**, malowniczy fragment rynny glacialnej z trzema zbiornikami jeziornymi (jeziro Linie, Bachorce i Kamionek) i interesującą roślinnością leśną na zboczach rynien oraz na dnie rynny (grądy koło miejscowości Kamionek z obfitym stanowiskiem kokoryczy pustej i fragmenty olsów oraz roślinności kserotermicznej);
- **Jeziro Głębokie**, urozmaicone otoczenie północnej części Jeziora Głębokie z roślinnością wodną, szuwarową, łąkową, zaroślową i leśną.

Niektóre cenne obiekty środowiska kulturowego zostały natomiast wpisane do rejestru zabytków jako **dobra kultury**:

- jezioro Lednica, w części obejmującej wyspy: Ostrów Lednicki, Ledniczkę i Wyspę Mewią;
- wyspa Ostrów Lednicki na jeziorze Lednica;
- parki podworskie: w Dziekanowicach, Dziećmiarkach, Zakrzewie i w Głębokiem.

Z dziejów

Lednicki Park Krajobrazowy powstał na terenach, które zwykło się nazywać kolebką państwa polskiego. Historia zapisana została pod ziemią, w postaci osadów dennych i zabytków archeologicznych, które stanowią przedmiot badań naukowych i zarazem przedmiot pożądania kolekcjonerów i zbieraczy. Na Ostrowie Lednickim, największej wyspie jez. Lednica, znajdo-



Przykłady ceramiki kultur:
pucharów lejkowatych (A)
i amfor kulistych (B)

wała się siedziba Mieszka I (jedna z kilku w ówczesnym państwie Piastów).

Wykazano jednak, że pierwsze ślady osadnictwa na tym terenie datować można na V lub schyłek IV tysiąclecia przed naszą erą. Wiązą się one z kulturą neolityczną, a ściślej kulturą pucharów lejkowatych (od charakterystycznego kształtu naczyń). Przedstawiciele tej społeczności osiedlili się w rejonie jez. Lednica, przy pd. i wsch. brzegu. Zajmowali się głównie hodowlą, łowiectwem i rybołówstwem, w znacznie mniejszym stopniu uprawą roli. W okresie zwanym kulturą amfor kulistych ludność oprócz pobrzeży jez. Lednica zajęła tereny pn. części obecnego Parku (okolice

jezior: Bachorce, Linie i Kamionek). Pod względem gospodarki ludność ta nie różniła się od poprzedników, choć z powodu nowego sposobu eksploatacji środowiska (uprawy na wypalanych poletkach, intensywniejsza hodowla zwierząt) od tego momentu można mówić o systematycznym przekształcaniu lub niszczeniu naturalnych ekosystemów. Jednak zmiany środowiska w tym czasie były jeszcze niewielkie – np. szacuje się, że odlesienie na tym terenie mogły wynosić zaledwie 8%.

Pod koniec III tysiąclecia p.n.e. znaczne obszary Europy Środkowej ogarnął kryzys społeczno-gospodarczy, którego wynikiem było prawie całkowite zanikanie osad, m.in. w sąsiedztwie jez. Lednica. Ponowne ożywienie nastąpiło w epoce brązu (początek II tysiąclecia p.n.e.), a szczególnie w epoce żelaza (pierwsza połowa I tys. p.n.e.). Z tego okresu (kultura łużycka) pochodzą liczne znaleziska z okolic jezior: Lednica, Linie, Bachorce, Kamionek i Jeziora Skrzetuszewskiego. Osady stanowiły wyraźne skupiska, oddzielone od siebie pasami pustkowi. System gospodarczy wykształcony przez ówczesną ludność był połączeniem starszych i nowszych sposobów użytkowania i nie

rujnował nadmiernie lokalnego środowiska. Uprawiano zboża, a także rośliny strączkowe (w warstwach archeologicznych zachowały się nasiona). U schyłku epoki brązu człowiek odważnie wkroczył na tereny leśne, znacznie je przekształcając. Zaczęto intensywnie stosować uprawę wypaleniskową i zintensyfikowano hodowlę, co spowodowało zmiany w składzie gatunkowym lasów. Zmalał udział dębów i grabów, a wzrósł sosny i brzoź.

Od II w. p.n.e. do połowy I tysiąclecia n.e., tj. od początku późnego okresu przedrzymskiego i przez cały okres wpływów rzymskich, licznie powstawały nowe osady tzw. kultury przeworskiej. Skupiały się one wzdłuż dolin i rynien jeziornych, rzadko tylko wychodząc na tereny wysoczyznowe, tworząc mniejsze, lecz bardziej zwarte obszary osiedleńcze. Doszło wówczas do przeobrażeń w sposobach gospodarowania, zaniechano gospodarki wypaleniskowej, a zaczęto stosować systematyczne uprawy, szczególnie że wzrosła rola zbóż w żywieniu ludności. Również bydło zaczęto hodować stacjonarnie, bez czasowego przepędzania. To wszystko spowodowało, że zwiększyła się powierzchnia i koncentracja obszarów pozbawionych lasów.

Przy końcu IV w. n.e. rozpoczęła się wielka wędrówka ludów, która pociągnęła za sobą zanikanie niektórych osad i zmniejszenie się liczby ludności w okolicy jez. Lednica. Regres osadniczy i ludnościowy trwał przez cały V wiek, jednak już w VI w. zaczęło się formować nowe, średniowieczne osadnictwo. Nowy system gospodarczy preferował łatwiejsze sposoby eksploatacji środowiska, przede wszystkim przemienno-ugorową uprawę zbóż ozimych i jarych na szybko rozrastających się przestrzeniach pól ornych. Obróbka roli i dominacja uprawy zbóż, roślin wówczas mniej plennych, lecz lepiej znoszących brak pielęgnacji w okresie pomiędzy zasiewem a zbiorem, pozwoliły zwiększyć powierzchnię uprawianych pól.

Zasadnicze zmiany w krajobrazie okolic Lednicy można prawdopodobnie wiązać z powstaniem pierwszego piastowskiego grodu na Ostrowie Lednickim. U schyłku IX w. osadę położoną w południowej części wyspy otoczono wałem drewniano-ziemnym. W 2 poł. X w. rozpoczęto tam budowę potężnego kompleksu obronnego, jednego ze znaczniejszych w państwie Mieszka I i Bolesława Chrobrego. Wewnątrz powiększonych i podwyższonych obwałowań wzniesiono murowane palatium

książęce z kaplicą i murowany kościół grodowy. Najbliższe otoczenie władcy mieszkało w drewnianych chatach.

Na pn. od grodu rozciągało się podgrodzie. Wyspę połączono z lądem i szlakami do Gniezna i Poznania dwoma mostami; ich budowę rozpoczęto około roku 963. Wraz z powstaniem grodu gwałtownie wzrosła liczba mieszkańców tych terenów. Przypuszcza się, że były to celowe działania kolonizacyjne, a część ludności stanowili jeńcy, o czym mogą świadczyć nazwy miejscowości, takich jak Pomarzanki, Pomarzanowice i Czechy. W czasach pierwszych Piastów zasiedlenie Wysoczyzny Gnieźnieńskiej nie było równomierne. W rejonie Lednicy odkryto pozostałości 33 osad, w których przeciętnie zamieszkiwało po 40 osób, czyli razem około 1320 mieszkańców. Przyjmując, że na poszczególnego mieszkańca przypadało co najmniej 6 ha powierzchni odlesionej, łącznie było to ponad 79 km², czyli 63% całej pow. omawianego regionu.

W końcu lat trzydziestych XI w. nastąpił kryzys wewnętrzny państwa pierwszych Piastów. Podczas najazdu Brzetysława I Czeskiego w 1038 r. gród uległ zniszczeniu; spłonęły również mosty. W czasie poszukiwań prowadzonych przez pletwonurków natrafiono na liczne ślady bitwy, m.in. w bezpośrednim sąsiedztwie zniszczonego mostu znaleziono militaria: topory, miecze, groty włóczni i hełm czeskiego wojownika. Odkryto też wystające z dna jeziora pale mostu. Po najeździe Brzetysława z kompleksu dawnych wspaniałych murowanych obiektów odbudowano tylko kaplicę, dodając do niej wieżę wzniesioną z kostek granitowych na zaprawie wapiennej.

Wiek pełnego średniowiecza (XII-XV) przynoszą charakterystyczne zmiany w rozmieszczeniu osad nad Lednicą. Zmalała ich liczba na zach. brzegu jeziora. Można sądzić, że ich istnienie było ściśle związane z funkcjonowaniem grodu na wyspie. Z chwilą zmniejszenia się roli, a z czasem zaniku znaczenia tego ośrodka, osady ulokowane w mniej korzystnym środowisku opustoszały i znikły. Jednak dzisiejsze wsie mają w większości udokumentowaną metrykę średniowieczną.

Osadnictwo przetrwało na wyspie zapewne do XIV w., jednak rola grodu spadła po przeniesieniu ośrodka władzy do Krakowa; Ostrów Lednicki zaczął pełnić wówczas funkcję cmentarza.

W świadomości Polaków początki polskiej państwowości nierozzerwalnie kojarzą się z ziemiami rozciągającymi się nad środkową Wartą. Właśnie w okolicy Gniezna i Poznania, na zie-

miach o wielowiekowej ciągłości osadniczej tworzyły się zaczątki państwa. Interesujący zapis dotyczący pierwszego piastowskiego władcy znalazł się w spisanej przez arabskiego podróżnika Ibrahima ibn Jakuba relacji z podróży po środkowej Europie, odbytej prawdopodobnie w latach 965-966. Podróżnik wyrażał się z dużym uznaniem: *A co się tyczy kraju Mieszka, to jest on najrozleglejszy z ich krajów. Obfituje on w żywność, mięso, miód i rolę orną. Ma on tysiące pancernych podzielników na oddziały, a setka ich znaczy tyle co dziesięć setin innych. Daje on tym mężom odzież, konie i wszystko czego tylko potrzebują.* Nieprzypadkowo kronikarz pisze o silnej armii i trosce, jaką władca otaczał wojsko. Panowanie Mieszka I to lata wojen z sąsiadami przeplatane okresami sojuszy, wspólnych inicjatyw politycznych i wojskowych. Państwo Mieszka I, początkowo terytorialnie niezbyt rozległe, stopniowo obejmowało dzisiejszą Wielkopolskę, Kujawy i Mazowsze, a z czasem ziemie nadodrzańskie ze Szczecinem i Wolinem, środkowe dorzecze Wisły oraz Śląsk; władztwo Mieszka I nie rozciągało się na kraj Prusów (dzisiejsze Warmia i Mazury).

Dzięki przekazom Galla Anonima znamy przodków Mieszka I, począwszy od legendarnego Piasta, poprzez – uznawanych na ogół już jako postacie historyczne – Siemowita; Leszka (Lestka) i Siemomysła. Nie potrafimy określić daty narodzin księcia; przyjmuje się czas między 920 a 940 r. Mieszko I miał prawdopodobnie dwóch braci. Jeden z nich, nieznanego imienia, poległ na wojnie z Wioletami, drugi – Czycbor – znany jest jedynie ze zwycięstwa odniesionego nad margrabią Hodonem pod Cedynią w 972 r. W 965 r. Mieszko I poślubił czeską księżniczkę Dobrawę, siostrę lub córkę czeskiego księcia Bolesława II. Dwa lata później, jak mówi podanie, na Ostrowie Lednickim, urodził się im syn Bolesław. W 977 r. Dobrawa zmarła. Wkrótce (zapewne w 979 lub 980 r.) odbył się ślub Mieszka I z Odą, córką margrabięgo saskiego Thiedryka. Z tego małżeństwa przyszło na świat 3 synów: Mieszko, Świętopelk i Lambert. Trzeba tu wspomnieć o podawanej przez Galla Anonima informacji o 7 pogańskich żonach Mieszka. Księżę musiał się z nimi rozstać przed chrztem i ślubem z Dobrawą. Mieszko I zmarł 25 maja 992 r., dzieląc ówczesnym zwyczajem państwo pomiędzy synów. Najstarszy z nich Bolesław, zwany później Chrobrym lub Wielkim, postanowił sprawować władzę samodzielnie i wygnał z kraju macochę Odę z synami.

Najbardziej znaczącym wydarzeniem historycznym w życiu pierwszego polskiego władcy było przyjęcie w 966 r. chrześcijaństwa. Jakkolwiek proces chrystianizacji zaczął się w Polsce już wcześniej, to akt chrztu władcy postawił ówczesną Polskę w rzędzie państw chrześcijańskich, otworzył drogę dla zachodniej kultury, zapoczątkował jakościowo nowy okres w dziejach narodu. Wydarzenie to miało miejsce najprawdopodobniej na Ostrowie Lednickim. Tu także Bolesław Chrobry przyjmował cesarza Ottona III, który z Lednicy wędrował pieszo do Gniezna, do grobu swego nauczyciela – św. Wojciecha, po drodze wysłanej szkarłatnym sukniem.

Ruiny budowli zachowane na Ostrowie Lednickim inspirowały pisarzy i autorów podań. Jedno z nich mówi o złotym tronie, który utonął w wodach jeziora. Tutaj podobno Kazimierz Odnowiciel miał widzenie zwiastujące zwycięstwo po czasie reakcji pogaństwa. Po kilkusetletniej przerwie, w pierwszej połowie XIX w. Ostrów Lednicki ponownie zaczął budzić zainteresowanie, stał się miejscem wizyt i penetracji naukowych. To zainteresowanie trwa z przerwami do dziś, a prowadzone tu badania naukowe przynoszą coraz to nowe odkrycia, w znaczący sposób przyczyniając się do poznania najdawniejszej historii państwa polskiego.

WAŻNIEJSZE MIEJSCOWOŚCI

CZECHY – mała wieś w gminie Kłecko przy drodze z Dziećmiarek do Kłecka, tuż za pn. granicą Parku.

Nazwa pochodzi prawdopodobnie od średniowiecznej osady jeńców wojennych. W XIX w. istniało tu dominium.

W Czechach kończy się **aleja dębowa**, wychodząca od strony Dziećmiarek i biegnąca prawie równolegle do drogi asfaltowej, po jej zachodniej stronie, za rowem (obecnie nieprzejezdna, zarośnięta krzewami tarniny). Równolegle do alei przebiega odcinek szlaku czerwonego Mielno–Kłecko–Gniezno. Obsadzenia alejowe ozdabiały i utrwalały szlaki łączące dawne folwarki. Na skraju wsi od strony Kłecka kapliczka.

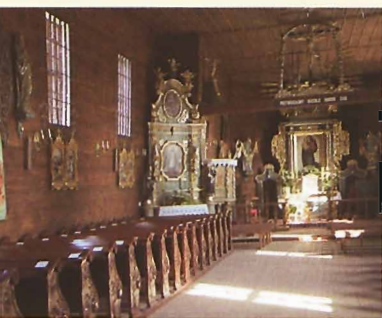
DĘBNICA – duża wieś w gminie Kłecko, położona na krawędzi doliny Małej Wełny, nad Jez. Dębnickim, 2,5 km od wsch. granicy Parku, 1 km na południe od drogi nr 190 Gniezno–Kłecko.

Wieś wzmiankowana w 1136 r. jako własność arcybiskupa gnieźnieńskiego. W XVI i na początku XVII w. była jednym z niewielu ośrodków Braci Czeskich na ziemi gnieźnieńskiej. Ich protektorami byli właściciele wsi – Latałscy.

Na wyniesieniu nad jeziorem (domniemane grodzisko) **kościół** pw. św. Mikołaja z 1726 r. ufundowany przez Eleonorę z Działyńskich Latałską; odnowiony i rozbudowany w 1937 r. wg proj. arch. Stefana Cybichowskiego. (Parafia wzmiankowana w 1392 r. W latach 1505-1627 świątynia była w rękach Braci Czeskich.) Kościół orientowany, drewniany, konstrukcji zrębowej, oszalowany. Nawa zamknięta niższym i węższym wielobocznym prezbiterium. Na dwuspadowym dachu krytym blachą od wschodu wieżyczka na sygnaturkę, od zachodu wieża dobudowana w 1937 r. Wystrój wnętrza barokowy. Na belce tęczowej krucyfiks z 1 poł. XVIII w., w otoczeniu glorii i symbo-



Kościół w Dębnicy



Wnętrze kościoła w Dębnicy

li Męki Pańskiej. Ołtarz główny z bramkami, ozdobiony rzeźbami aniołów z girlandami i siedemnastowiecznymi figurkami świętych. Dwa ołtarze boczne i ambona z ornamentami w stylu regencji. Chrzcielnica na rokokowym postumencie z naczyniami na wodę święconą w kształcie łabędzi i rzeźbioną sceną chrztu Chrystusa, zwieńczona baldachimem. Na ścianie nawy wyeksponowano fragmenty ołtarza z poł. XVII w. z bogatymi ornamentami i obrazem św. Joachima oraz św. Anny. W prezbiterium marmurowe epitafium Wiridianny z Radolińskich primo voto Kwileckiej secundo voto Fischerowej (zm. 1826). W kruchcie przylegającej do nawy od strony południowej kąpielnica z piaskowca z XV/XVI w. Na południe od kościoła **cmentarz** z zachowanymi starymi nagrobkami. Od strony wsi – drewniana dzwonnica i plebania, przy

której znajduje się kapliczka poświęcona ofiarom I i II wojny światowej.

- ◆ Przystanek autobusowy we wsi, połączenie do Gniezna (linia prywatna). Przystanek PKS przy trasie nr 190 Gniezno – Wągrowiec, połączenie do Gniezna i Klecka.

DZIEĆMIARKI – mała wieś w gminie Klecko, przy drodze łączącej trasę nr 197 Kiszkowo–Gniezno z Kleckiem (do Klecka 5,5 km, do trasy nr 197 – 1,2 km).

Pierwsze wzmianki o Dziećmiarkach pochodzą z końca XIII w. Były one wymieniane razem ze znajdującym się 2 km na pn. wsch. folwarkiem →**Słępowo**, obecnie nieistniejącym. Obydwa te gospodarstwa tworzyły dominium, należące do dóbr rycerskich. Wcześniej Dziećmiarki nazywano także Dziećmiarowicami. Od 1299 r. były one w posiadaniu zakonu dominikanek z Poznania. Pod koniec XIV w. siostry dominikanki oddały Słępowo w dożywocie Mikołajowi Grzeszkowi, po którym dziedziczyli je m.in. Łochoccy, Zawadzcy i Radońscy. W 1876 r. majątek kupił →hr. **Albin Węsierski** z pobliskiego Zakrzewa, a w 1878 r. Kazimierz Brodnicki. Od 1881 r. do wybuchu wojny Dziećmiarki należały do rodziny Walterów (ich grobowiec znajduje się na cmentarzu w →**Sławnie** naprzeciw wejścia do kaplicy św. Rozalii). Po wojnie majątek przejęty przez Skarb Państwa rozparcelowano, a nieco później utworzono Spółdzielnię Produkcyjną, która gospodarowała tu do końca lat dziewięćdziesiątych. Obecnie jest to własność prywatna.

Na pd. od wsi, w lesie, po zachodniej stronie drogi do Waliszewa, przy →**ścieżce przyrodniczej** rośnie świerk pospolity „Albin”, o obw. pnia 260 cm – pomnik przyrody; obok drugi, nieco mniejszy o obw. 210 cm, a 100 m dalej, przy ścieżce, dąb szypułkowy „Edward” 310 cm – pomnik przyrody. Przy drzewach ustawiono kamienie z wykutymi nazwami. Przy przepływającym pod drogą asfalto-



Jezioro Linie



Sosna czarna – pomnik przyrody

wą cieką – sosna czarna o obw. 220 cm, pomnik przyrody. Ciek spływa po stromym zboczu do leżącego w dole jez. Linie.

W pobliżu wsi znajdują się dwa jeziora: Linie na pd. i Bachorce, zwane też Bakorce (dawniej Bachorze) z pn. strony. Jeziora te leżą w rynn timerze polodowcowej, której pd. część wypełnia jez. Lednica, a pn.: Gorzuchowskie, Kłeckie i Łopienno. Jez. Linie jest oddzielone od jez. Lednica wałem morenowym. Jeziora Linie i Bachorce są nazywane także: Dziećmiarki Małe i Dziećmiarki Duże; dawniej używano również nazw: Nasze i Pańskie. Ta ostatnia nazwa pochodzi od sąsiedztwa z majątkiem.

Bliżej Dziećmiarek, przy drodze, koło lasu modrzewiowego znajduje się ogrodzony płotkiem **krzyż**. W XIX w. dochodziła tu nieistniejąca obecnie droga z Komorowa. Pod krzyżem zakopano w latach trzydziestych uciętą rękę Anieli Królczyk, mieszkanki Dziećmiarek. Podczas prac w gospodarstwie często zdarzały się wypadki, szczególnie w czasie żniw i omłotów. Ponieważ sąsiedztwo krzyża, z braku cmentarza, uważano za miejsce godne pochówków lub zdeponowania części ciała, z wieloma okolicznymi krzyżami są związane podobne historie. W pobliżu kapliczek i krzyży na skrajach wsi chowano przybyłych do wsi nieznajomych, nieślubne dzieci, zmarłych w pobliżu nagłą śmiercią, a także ofiary zarazy.

Ścieżka w lewo, przy pn. ścianie lasu modrzewiowego, prowadzi w dół nad jez. Linie. W niewielkiej odległości, na zboczu po lewej stronie rośnie grusza pospolita o obw. 250 cm – pomnik przyrody. Za ogrodzeniem po prawej stronie ścieżki – teren prywatny i kolonia domków letniskowych, powstałych

w latach osiemdziesiątych, przed powołaniem Parku. Po między ogrodzeniem letniska a brzegiem jeziora prowadzi szlak → **ścieżki przyrodniczej**. Ścieżka wspina się po drewnianych schodach na górną krawędź rynny jeziornej. Obsada masztu po prawej stronie jest pozostałością po zakładanych tu przed wojną obozach harcerskich. Na drzewach obok budki lę-



Budka lęgowa dla nietoperzy

gowe nietoperzy. W odległości 200 m, za zakrętem w prawo, po lewej stronie, przy zarastającym śródleśnym oczku wodnym – dąb szypułkowy „Św. Wojciech” – pomnik przyrody, obw. 350 cm. Przy nim drewniane ławeczki dające możliwość odpoczynku w cieniu dostojnego drzewa.

Za osiedlem domków po lewej stronie drogi asfaltowej widoczne **zabudowania folwarczne** dawnego majątku (obecnie własność prywatna). Budynki folwarczne otaczające czworobokiem podwórze, mimo późniejszych przebudów zachowały w większości dawną formę i charakterystyczne elementy zdobiące elewacje – blendy z łukami o formie „oślich grzbietów”. Przy asfaltowej drodze dawne czworaki, utworzone z części stodoły, po zawaleniu się pierwotnych, glinianych. Trzy identyczne małe budynki o dwuspadowych dachach po drugiej stronie drogi to także domy zbudowane dla pracowników majątku. Za stodołą wjazd na podwórze; naprzeciw, po zachodniej stronie podwórza stara obora.

Wzdłuż drogi asfaltowej w centrum wsi rosną potężne **jesiony wyniosłe** (obwody pni największych dochodzą do 380 cm). Na pn. od podwórza folwarcznego rozciąga się pięknie położony na krawędzi rynny jeziornej dziewiętnastowieczny **park dworski** o pow. 5,7 ha, z cennym drzewostanem. Na jego skraju przy drodze **figura św. Wawrzyńca** na wysokiej kolumnie. Droga wjazdowa do parku obsadzona jest kasztanowcami (park jest własnością prywatną). Przechodzący pod drogą ciek rozlewa się po prawej stronie w staw z mostkiem i kaskadą. W pobliżu porośnięte drzewami ruiny – pozostałość po rozebranym na początku lat osiemdziesiątych XX w. dworze. Obok kilka okazałych drzew pomnikowych: **dwa jesiony wyniosłe** o obwodach 310 i 320 cm oraz **dwie lipy szerokolistne** o obw. 320 i 420 cm.

Za ruinami teren parku opada w dół, w stronę rynny jeziornej. Z jej krawędzi rozciąga się ładny widok na dolinę. Na



Dwór w Dziećmiarkach.
Obraz T. Stefańskiego z pocz. XX w.



Buk czerwonolistny w parku w Dzieściarkach

zboczu rośnie okazały egzemplarz czerwonolistnej odmiany buka. Po prawej stronie drogi wiodącej w stronę jez. Bachorce **wiąz szypułkowy** o obw. 350 cm – pomnik przyrody. Przy brzegu jeziora dorodne **lipy drobnolistne**, jedna z nich o obwodzie 310 cm jest pomnikiem przyrody. Ogólnie dostępna droga w stronę jez. Bachorce prowadzi w dół równoległe do betonowego ogrodzenia parku od strony północnej. **Jez. Bachorce** (pow. 6,0 ha) jest użytkowane przez prywatne gospodarstwo rybackie z siedzibą w Sławnie. Istnie-

je możliwość odpłatnego łowienia ryb (w 2006 r. złowiono tu karpia o rekordowej wadze 16,5 kg). Na północnym krańcu wsi, przy skrzyżowaniu dróg, bloki mieszkalne wybudowane dla pracowników spółdzielni; w suterenie sklep spożywczy. Obok na murowanej kolumnie z datą 1946 współczesna figura Matki Boskiej. Obsadzona rzadko starymi jesionami droga gruntowa biegnąca w kierunku zach. po 300 m rozwidła się: w lewo w górę do Kamionka (1,5 km), w prawo w dół do Zakrzewa (2,6 km). Wyjątkowo malowniczy szlak biegnący w stronę Zakrzewa jest na długim odcinku obsadzony dorodnymi dębami (zarośnięta tarniną prawa odnoga tej alei prowadzi wzdłuż cieku na pn. do Czech).

Droga asfaltowa naprzeciw figury biegnie na wsch. do oddalonego o 2,2 km skrzyżowania z otoczoną płotkiem ceglana kapliczką pod drzewem i rozjazdem: w lewo do Bielaw (0,5 km), na wprost do Dębicy (2 km), w prawo do Sulina (0,5 km). Po 500 m od skrzyżowania w Dzieściarkach od drogi asfaltowej odchodzi ukosem w lewo droga ziemna w stronę nieistniejącego dziś Słępowa.

- ◆ PKS – przystanek w odległości 1,2 km na pd., przy drodze 197.

DZIEKANOWICE – duża wieś w gm. Łubowo, położona na wsch. brzegu jez. Lednica, przy drodze odchodzącej od szosy nr 5 Poznań–Gniezno, na pn. w kierunku Komorowa. Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy i jego oddział, Wielkopolski Park Etnograficzny. Ferma chowu i uboju drobiu, ogrodnictwo szklarniowe.

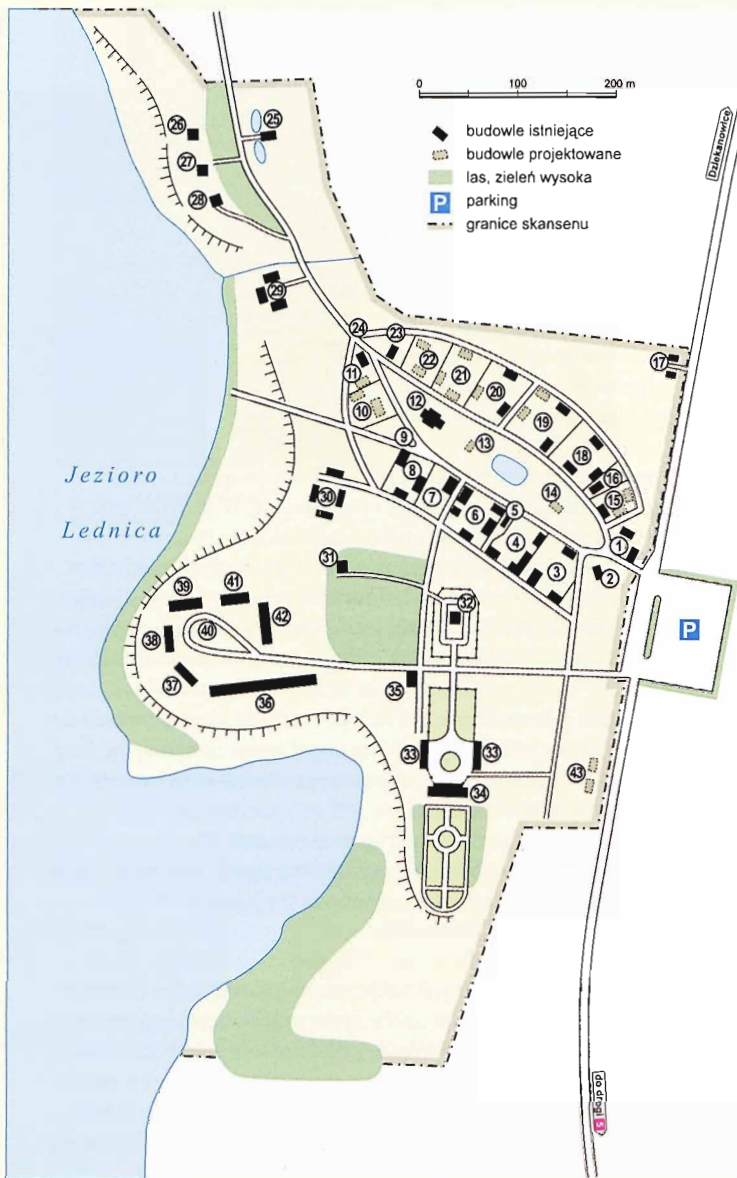
Wieś wzmiankowana w XIII w. Pierwotnie była własnością gnieźnieńskich dziekanów – stąd nazwa. Dawne Dziekanowice dzielono na wieś, probostwo i folwark. Właściciele majątku w XIX w. zmieniali się kilkanaście razy. Na początku XX w. był on w rękach niemieckich, a po I wojnie światowej został przejęty przez Skarb Państwa. Ostatnim właścicielem dziekanowickich dóbr przed wojną był Józef Skiera.

Przy zjeździe z szosy nr 5 grupa drewnianych rzeźb, wyobrażająca Bolesława Chrobrego i jego wojów. W pobliżu zakrętu w drugiej poł. XIX w. stała gospoda Piaski. Nazwa pochodziła zapewne od znajdujących się w pobliżu rozległych pokładów żwiru. W odległości 500 m od skrzyżowania, po lewej stronie drogi znajduje się **Wielkopolski Park Etnograficzny** – oddział Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy, naprzeciw parking.

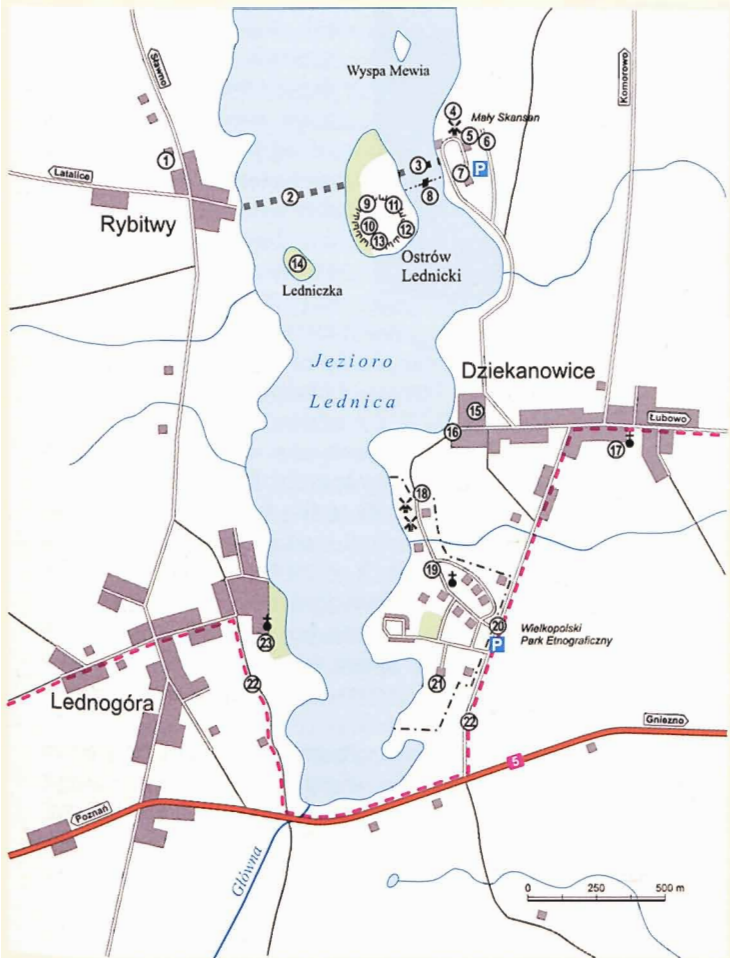
Muzea pod gołym niebem, eksponujące zabytki kultury ludowej, nazywane są skansenami. Nazwa „skansen” oznaczająca „szaniec” pochodzi z języka szwedzkiego. Pierwsze takie muzeum powstało w Sztokholmie w XIX w., na terenie dawnych umocnień obronnych. W Polsce, w wielu rejonach historyczno-geograficznych wytworzyły się specyficzne formy budownictwa wiejskiego; ich przykłady eksponowane są w kilkunastu muzeach na otwartej przestrzeni.

Skansen w Dziekanowicach jest jednym z największych w Polsce; gromadzi zabytki architektury drewnianej, przeniesione z terenu historycznej Wielkopolski oraz kopie budynków murowanych. Posiada dwa punkty muzealne: w Rogierówku k. Kiekrza (wiatrak „holender” z 1905 r.) i w Lednogórze (3 wiatraki typu „koźlak”, z XIX w., stodoła z 1801 r. i dom podcieniowy z 1829 r.).

Wielkopolski Park Etnograficzny utworzono w 1975 r., a otwarto, po przeniesieniu pierwszych obiektów, w 1982 r.



Wielkopolski Park Etnograficzny. Numery na mapie odpowiadają numeracji obiektów w tekście



Lokalizacja najważniejszych obiektów w okolicach Lednogóry, Dziekanowic i Ostrowa Lednickiego: 1 - zespół zabytkowych budowli w Rybitwach, 2 - przebieg dawnego mostu zach. - „poznańskiego”, 3 - przebieg dawnego mostu wsch. - „gnieźnieńskiego”; Mały Skansen: 4 - wiatrak z Gryżyny, 5 - spichrz z Majkowa, 6 - cmentarzysko, 7 - „Skarbczyk”, 8 - przeprawa promowa; Ostrów Lednicki: 9 - dawna brama grodu, 10 - dawny kościół grodowy, 11 - wały grodziska, 12 - dawne schronisko PTK, 13 - palatium; Ledniczka: 14 - dzwonnica z XVIII w.; Dziekanowice: 15 - dawny folwark, 16 - dawny dwór - siedziba dyrekcji Muzeum, 17 - kościół parafialny, 18 - grupa wiatraków, 19 - kościół w skansenie, 20 - główne wejście do Wielkopolskiego Parku Etnograficznego, 21 - kopia dworu ze Studzieńca, 22 - przebieg trasy rowerowej, 23 - kościół w Lednogórze



Występ zespołu ludowego podczas „Żywego skansenu”

Od tego momentu nieustannie trwa jego rozbudowa. Obecnie skansen zajmuje powierzchnię 21 ha. Do tej pory zrekonstruowano w nim ponad 50 obiektów budownictwa wiejskiego; docelowo ma być 70. Większość z nich pochodzi z XIX w., ale są również osiemnastowieczne, a także posiadające elementy konstrukcyjne z XVII w. Skansen ma postać wsi – owalnicy, w której wokół owalnego nawsia rozmieszczono kilkanaście zagród, reprezentujących różne sposoby budowania i poziom zamożności gospodarzy. Zagrody te składają się z domu mieszkalnego z pełnym wyposażeniem, stodoły i innych budynków gospodarskich, rozmieszczonych w czworoboku wokół podwórza. Autentyczność całego założenia podkreślają ogródki z dawniej uprawianymi roślinami, sady, pola na zapleczu zagród, studnie, płoty i przydrożne figury, a także niezbędne w dawnej wsi: kuźnia i wiatraki. Odrębną częścią skansenu jest zespół dworsko-folwarczny.

Corocznie w Wielkopolskim Parku Etnograficznym odbywa się kilka stałych imprez, m.in.: w marcu – „Pożegnanie zimy”, tzw. Marzanna, na przełomie czerwca i lipca – „Żywy skansen” – jarmark ludowy połączony z pokazem rzemiosł (garncarstwo, tkactwo, wikliniarstwo, szrotkarstwo i in.) i degustacją staropolskich potraw oraz późnym latem „Pożegnanie lata”. Oferta imprez plenerowych jest corocznie wzbogacana. Każdego roku skansen jest miejscem zakończenia procesji Bożego Ciała wychodzącej z kościoła parafialnego.

Zwiedzanie skansenu (numeracja odpowiada numerom obiektów w terenie).

Uwaga: **Na terenie skansenu** obowiązuje bezwzględny zakaz palenia papierosów poza wyznaczonymi miejscami.

1. ZAGRODA Z LUBCZYŃKA na Pałukach (pn. Wielkopolska). Obejście składa się z dwóch obiektów: XVIII-wiecznej drewnianej chalupy podcieniowej mieszczącej kasę i punkt

gastronomiczny oraz murowanego budynku inwentarskiego, w którym umieszczono sanitariaty.

2. KUŹNIA ZE SKRZETUSZA k. Ryczywołu (pn. Wielkopolska) ma ściany wykonane z gliny z dodatkiem wrzosu i podcień oparty na dwóch słupach. Wnętrze z dawnym wyposażeniem: paleniskiem, kowadłami (na jednym napis 1839) i zestawem narzędzi. Obok kuźni jarzmo, w którym unieruchamia się konia w czasie podkuwania.

3. ZAGRODA Z WOLICY k. Kalisza składa się z domu z 1841 r., z bezsłupowym podcieniem, niewielkiego budynku do przechowywania zboża, czyli sołka, budynku inwentarskiego i stodoły. Wyposażenie domu charakterystyczne dla średniozamożnej rodziny chłopskiej z końca XIX w.

4. ZAGRODA Z DOBRCA k. Kalisza składa się z obszernego domu z 1882 r. nakrytego naczółkowym dachem, stodoły z klepiskiem i budynku inwentarskiego z wiatą. Urządzenie domu charakterystyczne dla zamożnych gospodarzy z lat dwudziestych XX w. Obok domu mała pasieka z przykładami różnych typów uli.

5. CHAŁUPA KOMORNIKA Z GODZIESZ WIELKICH k. Kalisza – budynek o konstrukcji zrębowej z 1895 r. z jedną izbą mieszkalną i pomieszczeniem dla kozy. Przykład domu komorników – najuboższych mieszkańców wsi, zajmujących się do pracy u gospodarzy. Przed domem mały ogródek z ziołami.

6. ZAGRODA Z OŁOBOKU – składa się z chałupy z pocz. XIX w. z bezsłupowym podcieniem, przeniesionej z Ołoboku, sołka z Wrzącej, stodoły z Kościuszkowa, budynku gospodarczego i wolno stojącej piwnicy z Końskiej Wsi, wybudowanej z rudy darniowej. Pozostałe obiekty są drewniane o konstrukcji zrębowej. Jest to obejście kołodzieja – w komorze odtworzono wyposażenie warsztatu kołodziejskiego z końca XIX w. W jednej z izb przybory do wykonywania plecionek ze słomy, z których znany był Ołobok. Od strony nawsia, pod podcieniem, stoi drewniana kapliczka.

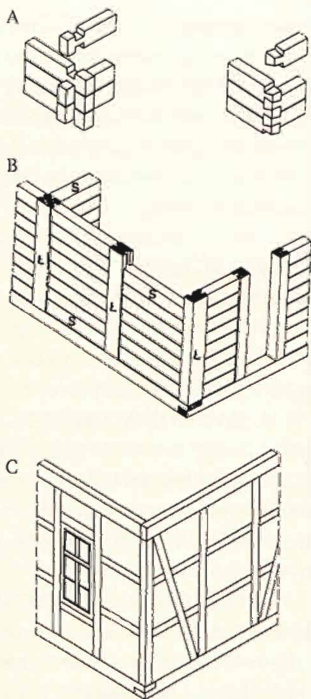
7. KARCZMA Z SOKOŁOWA BUDZYŃSKLEGO k. Chodzieży – budynek z końca XVIII w. o konstrukcji sumikowo-łatkowej i szachulcowej, z podcieniem wspartym na 5 słupach, kryty trzcina. Wewnątrz izba mieszkalna karczmarza, duże pomieszczenie z wyszynkiem, komora i sień. W 1996 r. karczma uznana została za pierwszy w kraju pomnik architektoniczno-przyrodniczy: w jej glinianych i drewnianych ścianach oraz po-



Karczma w Wielkopolskim Parku Etnograficznym



Chalupa z Goździna w Wielkopolskim Parku Etnograficznym



Systemy konstrukcji ścian drewnianych: A – zrębowa (wieńcowa), B – sumikowo – łątkowa (S – sumiki, L – łątki), C – szkieletowa

szyciu dachu gnieździ się blisko 30 gatunków owadów błonkoskrzydłych, w tym również zapylaczy roślin uprawnych, m.in. porobnica murarka, budująca przed wejściem do gniazda kominki z gliny.

8. ZAGRODA Z GOŹDZINA k. Grodziska Wlkp. W obejściu dom z 1815 r. przebudowany w 2 poł. XIX w., stodoła i stajnia z oborą – charakterystyczne dla zach. Wielkopolski. Przebudowa polegała m.in. na urządzeniu w miejscu komina kuchni. Wyposażenie izby paradnej z pocz. XX w. W małej izbie warsztat tkacki. Obok ogródek dawnych roślin użytkowych.

9. FIGURA ŚW. ROCHA z Górek Dąbskich k. Żnina – figura świętego na ośmiobocznym cokole – kopia dziewiętnastowiecznego oryginału. Św. Roch uważany jest za patrona chro-

niącego ludzi i zwierzęta przed zarazami, a także opiekuna podróżujących.

10. PLEBANIA – obiekt projektowany.

11. CHAŁUPA ZE ZDROJU k. Grodziska Wlkp. – obiekt częściowo zrekonstruowany, zawiera oryginalne elementy ścian i belki stropowe, w tym jedną z datą 1602 – najstarszy element konstrukcyjny w skansenie. Wnętrze z jedną izbą mieszkalną i komorą dla inwentarza. Konstrukcja ścian sumikowo-łątkowa.

12. KOŚCIÓŁ Z WARTKOWIC k. Uniejowa nad Wartą, pozyskany w 1997 r., otwarty i poświęcony po rekonstrukcji 9 listopada 2001 r. – jeden z najcenniejszych obiektów w skansenie. Drewniana świątynia pod wezwaniem św. Anny i św. Wawrzyńca pochodzi z 1719 r.; pod koniec XIX w. została powiększona. Wnętrze wyposażono w oryginalne barokowe ołtarze, XVIII-wieczną ambonę, ławki, chrzcielnicę oraz organy. W głównym ołtarzu znajduje się obraz św. Anny Samotrzec w srebrnej sukience (kopia, oryginał pozostał w Wartkowicach). Na ścianach odtworzono fragmenty ukrytej wcześniej pod tynkiem barokowej polichromii. Nowym elementem jest wisząca w prezbiterium kopia obrazu Matki Boskiej Węglewskiej – „Pani Z Wyspy” wykonana przez artystę malarza z Rybitw – Alfreda Berę. Podczas rozbioru kościoła w kuli znajdującej się pod krzyżem na wieżyczce znaleziono dokumenty z czasu budowy i remontu w 1935 r. W zrekonstruowanym kościele w kuli, obok kopii starych dokumentów, umieszczono współczesne przedmioty, m.in. monety będące obecnie w obiegu, 3 egzemplarze gazetki „Lednica”, wykaz pracowników Muzeum i pamiątkowy dokument mówiący o przeniesieniu kościoła; osobny pojemnik do kuli włożyli pracownicy firmy stawiającej kościół.

13. DZWONNICA Z SOKOŁOWA BUDZYŃSKIEGO – obiekt projektowany.

14. REMIZA Z KAWCZYNA – obiekt projektowany.

15. CHAŁUPA Z GAJU k. Witkowa – dom o konstrukcji sumikowo-łątkowej z 2 połowy XIX w., z sienią



Kościół z Wartkowic w Wielkopolskim Parku Etnograficznym

na przestrzał i dwuspadowym dachem krytym słomą – mieszkanie zamożnego chłopa. W sieni przykład oryginalnego systemu grzewczego z dwoma kominami złączonymi nad stropem.

16. CHAŁUPA Z SULMIERZYC k. Krotoszyna – obejście garncarza; chałupa o zrębowej konstrukcji ścian z 1750 r., z małym podcieniem tzw. przyłapem w szczycie. Na belce w głównej izbie napis: *O jak piękna kompania Jezus Józef i Maria Anno 1750 Die APR 22* potwierdzający wiek chałupy. W zagrodzie planuje się ustawienie pieca do wypalania garnków.

17. ZAGRODA „PONIATÓWKA” Z FAŁKOWA k. Gniezna – dom mieszkalny z narożnym podcieniem i budynek inwentarski z 1936 r. Podobne budynki mieszkalne o charakterystycznej formie stawiano na wsi w latach trzydziestych XX w. na działkach pochodzących z parcelacji ziem wykupionych przez Skarb Państwa. Inicjatorem akcji był ówczesny minister rolnictwa Juliusz Poniatowski, stąd popularna nazwa budynków. Zagroda zlokalizowana poza skansenem, zamieszkała, nie jest przeznaczona do zwiedzania.

18. ZAGRODA Z DZIERŻANOWA k. Krotoszyna – przedstawia obejście średniozamożnego chłopa z pocz. XX w. Obejmuje: dom z 1840 r. o konstrukcji ścian: sumikowo-łątkowej i szachulcowej, budynek inwentarski z oborą, stajnią i wozownią oraz stodołę. Obejście częściowo wybrukowane. Wyposażenie domu zakupione przez gospodarzy za pieniądze zapracowane w czasie wyjazdów zarobkowych do Nadrenii i Westfalii.

19. ZAGRODA ZE SŁAWNA – budynek mieszkalny z 1844 r. ze Sławna koło Gniezna i stodoła z Rogalina z XIX w. Obejście bogatego chłopa. Wewnątrz chałupy zrekonstruowano system grzewczy z kilkoma piecami. W sieni piec chlebowy. Wyposażenie z lat trzydziestych XX w.

20. ZAGRODA Z PAKOSŁAWIA k. Lwówka – zagroda olęderska z pierwszej poł. XIX w., z zabudowaniami charakterystycznymi dla okolic Lwówka i Grodziska Wlkp. Dom z 1834 r. z wyposażeniem z lat dwudziestych XX w., budynek inwentarski z 2 poł. XIX w. z Chmielinka. W obejściu planowana jest lokalizacja stodoły ze wsi Sworzyce. Olędrami nazywano osadników przybyłych głównie z Niderlandów i Fryzji, którzy zakładali wsie, m.in. na Kujawach i w Wielkopolsce. Na ziemię polskie przenieśli własne tradycje budowania i gospodarowania (reprezentowali wysoką kulturę rolną – m.in. posiadli umiejętność melioracji).

21. ZAGRODA PROJEKTOWANA.**22. ZAGRODA PROJEKTOWANA.**

23. CHAŁUPA Z ZIELONEJ WSI – obejście szewca; chałupa dwuizbowa i dwukomorowa z sienią z 2 poł. XIX w. z terenu Chazów, obszaru nad rz. Orlą, zamieszkałego przez osadników ze Śląska.

24. KRZYŻ PRZYDROŻNY Z ŻEGRZA, ob. dzielnicy Poznania – z 1935 r. Na krzyżu kopia blaszanej sylwetki Chrystusa z XIX w.

25. MŁYN WODNY Z WIERZENICY k. Poznania. Budynek z końca XIX w. składa się z drewnianego młyna i murowanego domu młynarza. W młynie mieszczą się sale ekspozycyjne (wystawa przyrodniczo-historyczna). Znajduje się tam również oddana do użytku w 1999 r. oczyszczalnia ścieków, obsługująca wsie gminy Lubowo leżące nad jez. Lednica.

26. WIATRAK Z TRZUSKOŁONIA k. Gniezna z 1810 r.; typu „holender” – wzniesiony z cegieł, z drewnianą, obrotową czapą i wnętrzem wyposażonym w urządzenia do przemiału zboża.

Na skraju lasu sosnowego, w pobliżu „holendra”, przy ścieżce – dwie okazałe sosny (obw. pni 200 i 245 cm), z których jedna uznana została za pomnik przyrody. Ścieżką można dojść do parku w Dziekanowicach i dalej na wystawę archeologiczną w folwarku oraz do „Małego Skansenu”.

Uwaga! Zejście ze wzgórza bardzo strome i w czasie niepogody niebezpieczne. Wygodna, szeroka droga prowadzi poniżej wiatraków.

27. WIATRAK Z MIERZEWA k. Gniezna – z 1801 roku; „koźlak” – drewniany, obracany wokół znajdującego się w środku słupa, osadzonego na skrzyżowanych belkach (na koźle).

28. WIATRAK Z KĘDZIERZYNA k. Gniezna z 1887 r.; „paltrak”. Drewniana konstrukcja jest obracana na metalowym pier-



Wiatraki w skansenie nad jez. Lednica

ścieniu, osadzonym na okrągłym, murowanym (pierwotnie kamiennym) fundamencie.

29. ZAGRODA OLĘDERSKA Z OKOLIC NOWEGO TOMYŚLA – z zabudowaniami charakterystycznymi dla obejść osadników olęderskich z podmokłych terenów zach. Wielkopolski: domem z 1823 r., budynkiem inwentarskim z 1865 r. z attyką zwaną tremplem i stodołą z tremplem, z 2 połowy XIX w. W wyposażeniu domu zwracają uwagę: szafki wnękowe, łóżko z baldachimem i bogato zdobione skrzynie.

30. ZAGRODA ZE STAREJ KROBI k. Gostynia. Składa się z domu z 1834 r., obory z chlewem i stodoły. Wszystkie budynki o konstrukcji szachulcowej (drewniany szkielet wypełniony masą z gliny i siekanej słomy). Pochodzi z Biskupizny – rejonu w okolicach Gostynia, należącego w latach 1232-1798 do biskupów poznańskich. Po przeniesieniu obiektów zagrody do skansenu przez kilkanaście lat, do 1998 r., w obejściu mieszkała rodzina rolników, tworząc jedyną w Polsce, żywą ekspozycję muzealną. Obecne wyposażenie wnętrza mieszkalnych z lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych XX w.

31. FIGURA CHRYSYUSA – kamienna figura na szerokim cokole, wyobrażająca Chrystusa upadającego pod krzyżem; usytuowana na pagórku w pd.-zach. krańcu wsi, pod lasem.

Zalesione wyniesienie oddziela wieś chłopską od dworu i folwarku. Założenie dworskie jest nieco pomniejszoną kopią barokowej kompozycji ze wsi Łomnica pod Zbąszynkiem. Na jednej osi usytuowano tu kaplicę, dziedziniec paradny, dwór z oficynami i ogród francuski, przechodzący w dalszej części założenia w ogród krajobrazowy.

32. KAPLICA Z OTŁOCZYNA k. Aleksandrowa Kujawskiego – z 1765 r. (data wycięta na nadprożu), jednonawowa, z zakrystią, jest darem ks. prymasa Stefana Wyszyńskiego. Wewnątrz barokowy ołtarz z obrazami: Matki Boskiej Częstochowskiej i św. Kazimierza. Na kolebkowym sklepieniu polichromia Teodora Szukały. Dach z wieżyczką kryty gontem. Wokół kaplicy ekspozycja nagrobków i krzyży cmentarnych. Ten symboliczny cmentarz został utworzony na dużo starszych, autentycznych cmentarzyskach. Przed kaplicą wyeksponowano odkryty tu oryginalny pochówek popielicowy z urną (kultura pomorska, VI-V w. p.n.e.).

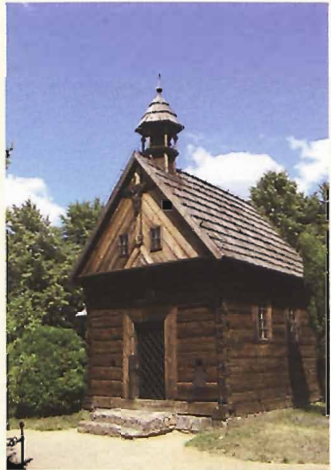
33. OFICYNY DWORSKIE – dwa murowane, parterowe budynki, z mansardowymi dachami krytymi gontem, ustawione symetrycznie względem osi założenia są kopiami XVIII-wiecznych oficyn z Łomnicy k. Zbąszynia. Wewnątrz znajdują się pomieszczenia służbowe Muzeum.

34. DWÓR ZE STUDZIENCA k. Rogoźna – kopia parterowego budynku o konstrukcji szkieletowej z drewna i gliny, z mansardowym dachem pokrytym gontem. Od strony elewacji ogrodowej do korpusu dworu przylegają dwa alkierze. We dworze ekspozycja wnętrz mieszkalnych siedziby ziemiańskiej z początku XX w. z sypialnią, jadalnią, salonem, biblioteką i bawialnią. W sieni belkowany strop z lacińskim napisem: *Nie pragniemy takiej ojczyzny, która by nas nic nie kosztowała.*

Przy południowej elewacji dworu, na lekkim skłonie położony jest ogród francuski z geometrycznie podzielonym trawiastym parterem, obwiedzionym szpalerem ze strzyżonego grabu – pomniejszona kopia ogrodu z Łomnicy.

35. LAMUS Z MIKOŁAJEWIC k. Warty (sieradzkie) – drewniany, parterowy budynek z XVIII w. z użytkowym poddaszem. W krytym gontami, naczółkowym dachu 3 „wole oka”. Wewnątrz urządzone są wystawy czasowe.

Po zachodniej stronie osi założenia dworskiego, na szerokim półwyspie, na wyniesieniu nad jeziorem zlokalizowane



Kaplica z Otłoczyna w Wielkopolskim Parku Etnograficznym



Dwór ze Studzieńca w Wielkopolskim Parku Etnograficznym

jest podwórze folwarczne. Czworobok podwórza otaczają zabudowania gospodarskie: długi budynek inwentarski, owczarnia, stodoły i spichlerz.

Uwaga: Zaplecze techniczno-magazynowe i pracownie Muzeum nie są przeznaczone do zwiedzania.

36. BUDYNEK INWENTARSKI – murowany obiekt o dł. ponad 100 m jest kopią XIX-wiecznej budowli z Wysocka Wielkiego k. Ostrowa Wielkopolskiego.

37. OW CZARNIA Z SASINOWA k. Poznania – budynek z 2 poł. XIX w.; ściany z suszonej, glinianej cegły; wrota w ścianach szczytowych; dach nakryty dranicami, czyli łupanymi deskami.

38. SPICHLERZ Z DĘBEGO k. Czarnkowa – drewniany budynek z 2 poł. XVIII w. o sumikowo-łatkowej konstrukcji ścian; parterowy, z dwupoziomowym poddaszem; dach łamany, kryty gontem.

39. STODOŁA Z NOWEGO TOMYŚLA – budynek drewniany z 2 poł. XIX w., o konstrukcji zrębowej i sumikowo-łatkowej, kryty dachówką.

40. GOŁĘBNIK Z MIROSŁAWIC k. Strzelna z 1927 r. – stoi na środku podwórza. Na ceglany słupie osadzona jest ośmioboczna, drewniana konstrukcja, nakryta stożkowym, blaszanym dachem.

41. STODOŁA Z ZIEŁĘCINA k. Rakoniewic – budynek z 2 poł. XIX w. o szachulcowej konstrukcji ścian; dach dwuspadowy, kryty trzcina.

42. STODOŁA Z JAROMIERZA k. Wolsztyna – budynek z początku XIX w. o szachulcowej konstrukcji ścian osadzonych na wysokiej podmurówce. Czterospadowy dach jest pokryty słomą.

Ścieżką prowadzącą przez las poniżej wiatraków można dojść do siedziby Dyrekcji Muzeum, zlokalizowanej w zażytkowym parku w centrum Dziekanowic. Obok, na folwarku, w budynku dawnej stodoły mieści się wystawa archeologiczna. Droga asfaltowa prowadzi dalej wzdłuż brzegu jeziora do przeprawy promowej na Ostrów Lednicki i wystaw archeologicznych w tzw. →**Małym Skansenie**.

Droga asfaltowa obok skansenu biegnie w stronę Dziekanowic. Za domem z nr 24, otoczonym żywopłotem, w lewo od-

chodzi stara droga brukowa, prowadząca kiedyś do majątku. Po prawej stronie widoczne są nowe zabudowania wsi. Tworzone pod koniec lat dziewięćdziesiątych plany zagospodarowania wsi wokół jez. Lednica zapoczątkowały nowy etap w ich historii, będący odzwierciedleniem sytuacji gospodarczej kraju. Na wydzielonych z gruntów ornych działkach zaczęły lawinowo wyrastać domy o odmiennej od dotychczas spotykanej na wsiach architekturze, najczęściej parterowe i rozległe, zawsze z wielospadowym dachem.

Po prawej stronie przy skrzyżowaniu w centrum wsi ferma chowu i uboju drobiu. Na środku skrzyżowania trójkątna wysępka z **figurą św. Benona** na masywnym, okrągłym słupie, otoczonym piękną, metalową kratą.



Figura św. Benona w Dziekanowicach

Zniszczona w czasie okupacji przez młodych Niemców z Latalic figura została, z inicjatywy Muzeum Pierwszych Piastów, odtworzona na podstawie przedwojennej fotografii przez artystę rzeźbiarza Benedykta Kasznę z Poznania i poświęcona w czerwcu 1994 r. przez ks. abp. Henryka Muszyńskiego podczas obchodów ćwierćwiecza istnienia Muzeum na Lednicy, o czym informuje tabliczka na słupie. Przy rekonstruowaniu rzeźby wykorzystano jej dwa oryginalne fragmenty: rękę i głowę świętego.

Św. Benon był czczony jako obrońca ludzi i zwierząt gospodarskich przed zarazami. W nękanej epidemiami osiemnastowiecznej Wielkopolsce często we wsiach wystawiano mu figury. W 1648 r. obwołano go także patronem Poznania. Św. Benon jest przedstawiany w stroju biskupim: w infule i z pastorałem. Jego atrybutami są: ryba, mszał i klucze. Taki sposób ukazowania świętego ma związek z piękną legendą. Biskup Benon, który żył na przełomie XI i XII w. w Miśni, opowiadając się za

papieżem, popadł w konflikt z cesarzem i został przez niego zmuszony do opuszczenia miasta. Klucze od katedry miśnieńskiej na rozkaz cesarza zostały wrzucone do Łaby. Po powrocie i ponownym objęciu katedry biskup odnalazł owe klucze we wnętrzu ryby, podanej mu na wieczerzę.

Droga od figury w lewo prowadzi do siedziby Dyrekcji Muzeum i dalej do tzw. →**Małego Skansenu**, gdzie kończy się przy przeprawie promowej na →**Ostrów Lednicki**. Po prawej stronie stara, pochylona chałupa (nr 38) z tradycyjnym wiejskim ogródkiem od frontu. Po lewej stronie drogi zrekonstruowany w 1987 r. XVIII-wieczny dom mieszczący sklep. Za nim kuźnia z 1965 r. (kowal kontynuuje tradycję zawodu po ojcu i dziadku; przedwojenna kuźnia stała po lewej stronie bramy majątku). Piętrowe zabudowania po lewej to zmodernizowane dawne ośmioraki robotników folwarcznych i bloki współcześnie wybudowane dla pracowników PGR-u. Droga na wprost przez ozdobną bramę prowadzi do dawnego majątku. W budynku wzniesionym współcześnie na fundamentach rozebranego w 1968 r. dworu od końca 1994 r. ma swą siedzibę Dyrekcja Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy (obiekt zamknięty dla zwiedzających); obok stare zabudowania folwarczne i powojenna obora.

Po wojnie grunty majątku rozparcelowano, a w 1963 r. utworzono PGR. We dworze mieściły się biura PGR-u, biblioteka publiczna i mieszkania prywatne. Nowo wybudowany na miejscu zburzonego dworu pod koniec lat sześćdziesiątych obiekt pełnił m.in. funkcję zaplecza kolonii letnich dla dzieci z okolicznych PGR-ów. W dawnym parku dworskim rozmieszczono drewniane pawilony dla kolonistów. Po likwidacji PGR-u Dziekanowice nowym administratorem obiektów dawnego majątku zostało Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy. W 1994 r. rozpoczęto gruntowny remont obiektów przejętych po PGR i przystosowywanie ich do potrzeb administracyjno-wystawienniczych. Niektórym pomieszczeniom budynku Dyrekcji Muzeum nadano charakter nawiązujący do wystroju wnętrz dworskich (sale reprezentacyjne Muzeum są udostępniane okazjonalnie na uroczystości gminne). Wyremontowany w 1996 r. zabytkowy spichlerz przeznaczono na cele magazynowe, a początkowo także wystawiennicze. W 2000 r. oddano

do użytku wyremontowaną stodołę, w której urządzono okazałą salę wystawową; towarzyszyło temu otwarcie wystawy *Otton III w Polsce* w tysiąclecie Zjazdu Gnieźnieńskiego. Równocześnie z remontem obiektów trwała rewaloryzacja ich otoczenia: wybudowano nowe ogrodzenia ze stylizowanymi bramami, w parku rozebrano drewniane pawilony kolonii letnich, najstarsze drzewa poddano zabiegom konserwacyjnym i dosadzono nowe.

Park w Dziekanowicach o pow. 6,12 ha powstał w XIX w. Jego teren łagodnie opada w stronę jez. Lednica, które w naturalny sposób wkomponowuje się w założenie parkowe. W pd.-zach. części parku znajduje się wyniesienie, opadające stromym urwiskiem w stronę jeziora (różnica terenu do lustra wody wynosi ok. 10 m). Miejsce to nazywane jest „Zbyrką”. Wpisany do rejestru zabytków park został znacznie przekształcony: na skłonie posadzono przypadkowe gatunki drzew w regularnych odstępach. Z pierwotnego założenia ocalało niewiele obsadzeń m.in. dęb szypułkowy, klon jawor, jesion wyniosły. Najładniejsze drzewo – lipa drobnolistna o obw. 280 cm przed budynkiem Dyrekcji uderzona przez piorun podczas burzy w lipcu 1996 r. uległa poważnemu uszkodzeniu i musiała zostać skrócona o 1/3 wysokości.

Droga asfaltowa do ekspozycji archeologicznych Muzeum prowadzi od rozjazdu (za sklepem) w prawo. W odległości 150 m od tego miejsca, po lewej stronie, w dawnej stodole została urządzona duża, okresowo zmieniana wystawa archeologiczna.

Muzeum na Lednicy posiada zbiór zabytków archeologicznych liczący blisko 9 tys. obiektów. Olbrzymią jego część stanowią wczesnośredniowieczne militaria: topory, groty włóczni i oszczepów, miecze, hełm, elementy rzędów końskich i wyposażenia jeźdźców oraz kolczuga. Jest to jedyny taki zbiór w Europie pochodzący z jednego miejsca. Silna drużyna zbrojnych, stanowiąca obsadę wyspy, toczyła na brzegach i mostach zacięte boje w jej obronie. Elementy uzbrojenia na kilkaset lat spoczyły na dnie jeziora i w jego pobliżu. Stąd tak bogate są efekty badań podwodnych. Inną grupę zbioru muzealnego stanowią zabytki związane z chrześcijaństwem. Na ekspozycji można podziwiać unikatowy relikwiarz w kształcie krzyża, fragmenty naczyń liturgicznych i elementy wyposażenia wnętrza kościoła. Bogaty jest także zbiór przedmiotów codziennego użytku:



Pektoral (enkolpion) – XI-wieczna
puszka relikwiarzowa znaleziona na
Ostrowie Lednickim



Misy brązowe wydobyte z jeziora
świadczą o bogactwie lednickiego
grodu



Strzemień inkrustowane miedzią
i srebrem, wydobyte z jez. Lednica
– element wyposażenia elitarnego
wojownika

ozdób, narzędzi i fragmentów ceramiki. Ważną częścią zbioru Muzeum jest pochodzący z miejscowych stanowisk materiał kostny, eksponowany na osobnej wystawie.

Za przeszklonymi wierzchami stodoły rozciąga się widok na jez. Lednica i wyspy: Ostrów Lednicki oraz Ledniczkę. Obsadzona wiązami droga biegnie dalej brzegiem jeziora w stronę Małego Skansenu. Po jej lewej stronie od kilku lat badane są stanowiska archeologiczne. Osadnictwo istniało tu od czasów kultury łużyckiej. W miejscu tym odkryto m.in. ceramikę importowaną z pd. Europy w okresie wpływów rzymskich.

Kierując się ku przeprawie na wyspę, mijamy po drodze dwie niewielkie zatoki, zwane przez pracujących tu dawniej archeologów: „Szerokie” i „Wąskie”. Gdy nie było jeszcze promu, transport na wyspę odbywał się łódką: stawało się wtedy w tym miejscu i wołało w stronę wyspy: „Przewozu!” W jednej z zatok zorganizowano, z myślą o miejscowych mieszkańcach, małe kąpielisko.

Droga asfaltowa rozwidla się: kierujemy się w prawo w stronę parkingu i bramy w drewnianej palisadzie, wiodącej do prze-

prawy promowej i ekspozycji archeologicznych. Kasa znajduje się po lewej stronie wejścia. Palisada i wioska wojów piastowskich, powstałe w 2003 r., dają pewne wyobrażenie o średniowiecznych, drewnianych konstrukcjach obronnych i uatrakcyjniają teren. Palisada łączy się z drewnianą, stylizowaną bramą, przez którą przez 30 lat wjeżdżało się na teren ekspozycji (obecnie wjazd służbowy). Znajdujemy się w najstarszej części Muzeum Pierwszych Piastów zwanej **Małym Skansenem** (dla odróżnienia od Dużego Skansenu, czyli Wielkopolskiego Parku Etnograficznego). Stąd promem można przeprawić się na Ostrów Lednicki. Na niewielkim obszarze, zajmującym teren dawnej osady średniowiecznej osadzono kilka drewnianych obiektów zabytkowych i budowli naśladowujących zabytkowe oraz zorganizowano punkty handlowo-gastronomiczne. Średniowieczna osada istniała w tym miejscu od IX do XIII w. Odkryte tu dymarki, żuźle i narzędzia kowalskie wskazują na hutniczo-kowalski charakter tej osady. W drugiej fazie jej istnienia, na jej północnym skraju, funkcjonował cmentarz.

Po wejściu na teren Małego Skansenu po lewej stronie, za kasą, widzimy kopię osiemnastowiecznej chałupy z Imielna, w której znajdują się pracownie archeologów i antropologów. Za nią w głębi stoi tzw. **Skarbczyk**, murowana budowla z 1990 r., naśladowująca obiekt romański (inspiracją był kościół św. Jana Jerozolimskiego z poznańskiej Malty). Na górnej kondygnacji mieści się sala wystawowa z ekspozycją archeologiczną. Obok, w stylizowanej wieży obronnej znajdują się sanitariaty.



„Mały Skansen”. Fragment palisady zbudowanej w 2003 r.



Skarbczyk w „Małym Skansenie”



Spichrz z Majkowa



Archeolodzy na stanowisku
w Dziekanowicach



Wiatrak z Gryżyny
w „Małym Skansenie”

U podnóża drewnianej palisady i nad brzegiem jeziora zlokalizowane są zabudowania „wioski wojów”. Kolejny drewniany obiekt, stojący po północnej stronie bramy wejściowej, osiemnastowieczny spichrz z Majkowa (dawne kaliskie), mieści wystawy czasowe poświęcone znajdującemu się w sąsiedztwie średniowiecznemu cmentarzysku, badanemu od 1980 r. przez archeologów i antropologów. Odkryto tu dotychczas ponad 1500 grobów. Przeprowadzone badania pozwoliły antropologom ocenić m.in. wielkość tutejszej osady, średnią wiek jej mieszkańców, trapiące ich choroby, a także poznać przyczyny śmierci. Wyposażenie grobów dostarcza cennych informacji o zajęciach mieszkańców, kontaktach handlowych i obyczajach.

W najbardziej na pn. wysuniętej części Małego Skansenu stoi najstarszy w Dziekanowicach drewniany obiekt – wiatrak „koźlak” z wrytą na jednym z elementów konstrukcji datą 1585, przeniesiony z Gryżyny koło Kościana (najstarszy zachowany wiatrak w Polsce). W położonym na brzegu jeziora drewnianym obiekcie znajduje się punkt gastronomiczno-handlowy (stojąca tu kiedyś

stylowa, drewniana „Rybalkówka” mieszcząca kasę spłonęła jesienią 1997 r.). Obok przeprawa promowa na **Ostrów Lednicki**.

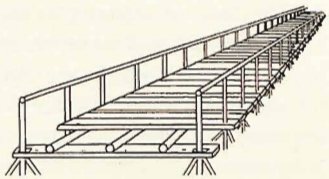
Przy brzegu w toni jeziora, przy niskim stanie wód, widoczne są kikuty drewnianych pali – to pozostałość mostu łączącego w średniowieczu wsch. brzeg jeziora z wyspą. Miał on długość ok. 180 metrów i szerokość ok. 4,5 m. Przewadził w stronę Gniezna, nazwano go więc wspólnie „gnieźnińskim”. Zachodni brzeg jeziora był połączony z Ostrowem Lednickim mostem „poznajskim” o dł. około 470 m. Oba mosty świadczyły o wysokim kunszcie ówczesnych budowniczych. Ich pozostałości odkryte na dnie jeziora pozwalają odtworzyć rozmiary mostów, sposób łączenia elementów konstrukcyjnych, prześledzić prowadzone w średniowieczu remonty i poznać narzędzia, którymi posługiwano się przy ich budowie i naprawach.

Jezdnie mostów osadzone były na wiązkach pali wbitych zaostrzonymi końcami w dno jeziora. Dwie wiązki połączone jarzmem poprzecznym tworzyły przęsło. Odległość między przęsłami wynosiła 4-5 m. Nawierzchnię mostu wykonano z łupanych desek, czyli dranic. Podstawowym budulcem było drewno dębowe. Analiza dendrochronologiczna pozwoliła określić czas ścięcia drzew na lata 963-964. Oba mosty uległy zniszczeniu na początku XI w. Mostu zachodniego nie odbudowano, natomiast częściowo odbudowana wschodnia konstrukcja (być może w formie pomostu) funkcjonowała do końca XII w.

Ostrów Lednicki to największa z 4 wysp jez. Lednica, ma ok. 470 m dł. i 250 m szer. Leży w najszerszej części rynny je-



Przeprawa promowa na Ostrów Lednicki



Rekonstrukcja mostu na Ostrów Lednicki

ziora, 2 km od jego pd. końca. Znalezione tu krzemienne narzędzia świadczą o bytności człowieka na wyspie już w epoce neolitu. O zasiedleniu Ostrowa w następnych tysiącleciach mówią licznie pozostawione przez mieszkańców ślady, w postaci ułamków naczyń, narzędzi i ozdób, charakterystycznych dla następujących po sobie epok i kultur. M.in. 6 tys. lat temu (kultura pucharów lejkowatych) mieszkała tu ludność trudniąca się łowiectwem, hodowlą zwierząt i uprawą. Znajdźiska rzymskich monet i ozdób sprzed 2 tys. lat wskazują na możliwości kontaktów Ostrowa z kupcami z pd. Europy. W IX w. pd. część istniejącej tu wcześniej osady otoczono drewniano-ziemnym wałem obronnym szer. 8 m i wys. około 6 m. Był to początek późniejszej wspaniałej siedziby twórców państwa polskiego.

Mieszko I w miejscu pierwotnego, małego grodu (o średnicy 30-50 m) w 2 poł. X w. wybudował gród zajmujący powierzchnię ok. 1,5 ha, otoczony wałem wysokości ok. 12 m i 15 m szerokości u podstawy. Widoczny z brzegów jeziora wał do dziś imponuje rozmiarami. Zapewne w tym właśnie czasie wyspę połączono z lądem drewnianymi mostami. Obwałowania otaczały wzniesioną z kamienia, najprawdopodobniej pod koniec X w., monumentalną siedzibę księcia – pierwszą tej klasy budowlę na ziemiach polskich: pałac połączony z kaplicą i zlokalizowany na pn. od niego drugi obiekt kamienny – jednonawowy kościół. Obok budowli z kamienia wewnątrz grodu znajdowały się niewielkie drewniane chaty, niektóre o charakterze półziemianek. Na niechronionym obwałowaniach podgrodzium, w pn. części wyspy mieszkali kupcy, rzemieślnicy, drobne rycerstwo. Rozmiary grodu i zagospodarowanie go architekturą kamienną wysokiej klasy dowodzą wyjątkowej rangi tego ośrodka w ówczesnym państwie Piastów. Przez wyspę prowadził szlak łączący dwa inne ważne grody: Poznań i Gniezno. Wokół Ostrowa powstała gęsta sieć osadnicza.

Okres świetności grodu nie trwał długo. Obejmował 2 poł. X w. i początek XI w., kiedy to rezydowali w nim Mieszko I i Bolesław Chrobry, podejmujący tu pielgrzymującego do Gniezna cesarza Ottona III. W latach trzydziestych XI w., po śmierci Mieszka II, gród lednicki został zdobyty przez Brzetysława Czeskiego. Zniszczeniu uległy budowle kamienne, wały i mosty. W połowie XI w. częściowo odbudowano dawną siedzibę książęcą. Jak świadczą dokumenty, jeszcze w XIII w. był to potężny zespół

obronny. Na wyspie rozwijały się rzemiosło i handel, lecz nie odzyskała już ona dawnej pozycji wśród ówczesnych grodów. Po utracie znaczenia jako ważna siedziba władców Ostrów Lednicki od poł. XI w. przez ponad 200 lat pełnił funkcję cmentarza i był siedzibą kasztelanii, której znaczenie jednak powoli upadało. Zmarłych chowano we wnętrzu grodu. Odkryto tu ponad 2300 pochówków ułożonych na osi wsch.-zach. Wśród pochowanych była też tzw. gigantka – kobieta o wzroście ok. 215 cm (przy ówczesnej średniej 153 cm dla kobiet i 165 cm dla mężczyzn). W XV w. Jan Długosz opisał budowle lednickie jako zapomniane i będące w ruinie. Dawna świetność Ostrowa przetrwała w ludowych podaniach o rycerzach, skarbach, o potężnym władcy, które w czasach zaborów krzepiły ludzkie serca, a w poł. XIX w. zachęciły do naukowego zajęcia się tym terenem.

Pierwsze wykopaliska prowadzono tu w latach czterdziestych XIX w. Przyczynił się do nich →**hr. Edward Raczyński**, publikując artykuły o lednickim zabytku. Opisał w nich dewastację ruin przez niemieckiego dzierżawcę wyspy, który używał kamieni pozyskanych na Ostrowie do budowy obiektów gospodarskich w Dziekanowicach. Pruski urzędnik z Gniezna, miłośnik przeszłości regionu – Gravenitz, poruszony wiadomościami o niszczeniu zabytku zainicjował badania na wyspie, które jednak – nieumiejętnie prowadzone – nie wniosły wiele nowego, a miały się ponoć przyczynić do zniszczenia dobrze zachowanego, charakterystycznego elementu budowli – kamiennej arkady, znanej z ryciny z 1843 r.

Znaczącym momentem w historii badań wyspy było wykupienie jej w 1856 r. z rąk niemieckich przez →**hr. Albina Węsierskiego** z pobliskiego Zakrzewa. Interesujący się historią i archeologią hr. Węsierski prowadził tu od 1857 r., pod fachową opieką wielkich uczonych: Joachima Lelewela i Aleksandra Przeździeckiego, prace wykopaliskowe i zabezpieczające zabytek, kontynuowane później przez jego spadkobierców – Kwileckich z Wróblewa (Aleksander Przeździecki nazwał Ostrów Lednicki „Pompeją polską”). Zainteresowanie turystyczne Ostrowem Lednickim skłoniło hr. Albina Węsierskiego do powzięcia zamiaru wzniesienia na wyspie pamiątkowej budowli w formie wieży, w której m.in. miała znaleźć się ekspozycja zabytków odkrytych na wyspie. Do realizacji tego planu nie doszło jednak z powodu nagłej, przedwczesnej śmierci pomysłodawcy i właściciela wyspy.

W okolicach spopularyzowanego w tym czasie jez. Lednica umieścił akcję swej powieści *Stara baśń* (1875) Józef Ignacy Kraszewski, a przedstawiona w niej sfabularyzowana wizja przedpiastowskiego państwa na dziesiątki lat ukształtowała popularne wyobrażenie o tamtych czasach i roli Ostrowa Lednickiego. W latach dwudziestych i trzydziestych XX w. wyspa znalazła wspaniałego opiekuna i popularyzatora w osobie miejscowego proboszcza → **ks. dr. Franciszka Wawrzyniaka**. Przez wiele lat wraz z organistą → **Józefem Romienieckim** prowadził on prace przy remoncie i konserwacji dostojnych ruin. W czasie okupacji Niemcy wywieźli z wyspy kilkaset wozów kamieni pochodzących z zabytkowej budowli na budowę dróg. Rozpoczęte jeszcze w latach trzydziestych szczegółowe badania Ostrowa Lednickiego, które przyniosły m.in. odkrycie jednego z największych wczesnośredniowiecznych cmentarzy skieletowych, po wojnie kontynuowano od 1949 r. Już na początku lat sześćdziesiątych doprowadziły one do odsłonięcia fundamentów drugiej budowli kamiennej na wyspie – kościoła grodowego, położonego przy północnym wale.

Powołanie w tym miejscu w 1969 r. placówki muzealnej, noszącej dziś nazwę Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy, pozwoliło na sprawniejsze prowadzenie badań i lepsze udostępnianie ich wyników coraz liczniej przybywającym turystom. Prace badawcze trwają do dziś, a od 1982 r. zajmuje się nimi zespół interdyscyplinarny, składający się z wybitnych naukowców reprezentujących różne, często bardzo odległe dziedziny wiedzy. Badane są stanowiska archeologiczne zarówno na wyspie, jak i na brzegach jez. Lednica. Szczególnie ciekawe plony przynoszą powadzone z przerwami od końca lat pięćdziesiątych badania podwodne. Już pierwsze sezony podwodnych penetracji pozwoliły na lokalizację, ustalenie przebiegu i konstrukcji drewnianych mostów łączących niegdyś wyspę z lądem oraz doprowadziły do odkrycia w rejonie mostu poznańskiego cennych elementów uzbrojenia, m.in. helmu z nosalem oraz wydrążonej z jednego kawałka pnia dziesięciometrowej łodzi (eksponowana na muzealnej wystawie). Ostatnie sezony tych badań przyniosły inne bardzo cenne znaleziska. Wydobyto m.in. koleczugi oraz inkrustowane srebrem i miedzią strzemię.

Podczas przeprawy promem na Ostrów Lednicki, patrząc w kierunku pn. widzimy w oddali **Wyspę Mewią (Ptasią)**, od-

wiedzaną przez człowieka już w neolicie. W końcu lat dziewięćdziesiątych pojawiła się na niej kolonia kormoranów, które nie gniazdowały dotychczas w tej części Wielkopolski.

Po przybyciu do przystani na wyspie kierujemy się w lewo w stronę gabloty z makietą ukazującą wygląd grodu w czasie jego największej świetności. Współcześnie brzeg wyspy, poza okolicą przeprawy promowej, porośnięty jest drzewami i krzewami. Za czasów świetności lednickiego grodu zadrzewienia występowały sporadycznie. Droga prowadzi dalej, obok drewnianych budynków – bazy archeologów. W miejscu tym stało niegdyś wybudowane w 1936 r. drewniane schronisko Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego, które spłonęło w 1965 r. Ocalał jedynie dębowy stół, z przytwierdzanymi na krawędzi mosiężnymi tabliczkami z nazwiskami ważnych gości, którzy odwiedzili Ostrów.

Przez obniżenie w wale wchodzimy na teren lednickiego grodu (pierwotnie jedyna brama w obwałowaniach znajdowała się od strony pn.-zach.). Widoczna przed nami wiata ochrania relikty jednego z najcenniejszych zabytków architektury przedromańskiej w Polsce: pałacu książęcego, połączonego z kaplicą. Wyjątkowa ranga tego zabytku wynika nie tylko z faktu jego bezpośredniego związku z początkami formowania się państwa polskiego, ale także z niespotykanego gdzie indziej w Polsce zachowania na powierzchni gruntu reliktywów autentycznych preromańskich budowli, o ścianach miejscami ponad 2 m wysokości. Budowla położona przy pd. wale grodu, na osi wsch.-zach., składa się z tzw. części centralnej i przylegającej do niej wydłużonej, prostokątnej. Pierwotna budowla wzniesiona była z łupanych kamieni granitowych i piaskowcowych, łączonych zaprawą gipsową. Detale architektoniczne, m.in. gzymсы, obramienia portali, wykonane były z martwicy wapiennej. Najstarsze mury są ponad metrowej grubości (później dobudowane – znacznie grubsze). Zlokalizowana po wsch. stronie zespołu pałacowego **kaplica** została wybudowana na planie



Wyspa Mewia na jez. Lednica



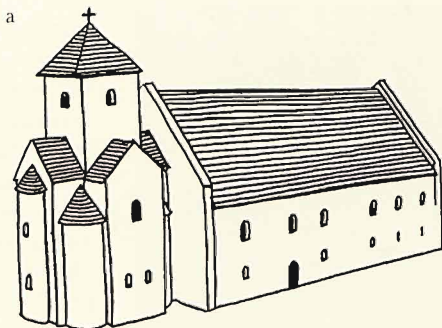
Relikty książęcego palatium
na Ostrowie Lednickim

równoramiennego krzyża greckiego. Wokół skrzyżowanych naw – ramion krzyża – o szer. 2,6 m, biegnie obejście szerokie na 1,5 m. Od wsch. przylega półkolisty apsyda. Sklepienie kaplicy wspierało się na 4 filarach o przekroju ćwiartki koła. Podłogę stanowiła posadzka wapienna o lekko różowym odcieniu. Budowa murów i filarów oraz sposób

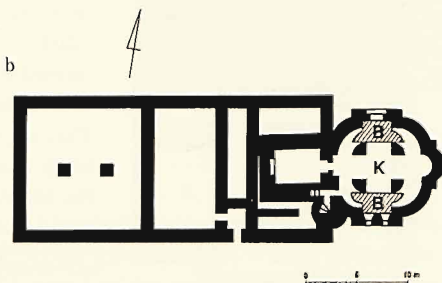
umieszczenia widocznych do dziś otworów okiennych pozwala twierdzić, że była to budowla piętrowa. Od strony pałacu znajdowała się empora, na którą prowadziły kręcone schody. Obok nich odkryto studzienkę.

Podczas badań prowadzonych tu w latach osiemdziesiątych, w posadzce kaplicy, między filarami po pn. i pd. stronie natrafiono na baseny chrzcielne, świadczące o baptyzmalnej funkcji obiektu. Oznaczać to może, iż tu właśnie przyjął chrzest Mieszko I z najbliższym otoczeniem, wprowadzając tym samym tworzone przez siebie państwo w obręb kultury europejskiej. To odkrycie weryfikuje dotychczas obowiązujący pogląd, iż książę został ochrzczony w Poznaniu, w baptysterium odkrytym w 1950 r. w podziemiach katedry. Od czasu uroczystości, która odbyła się tu w 1992 r., w tysiąclecie śmierci Mieszka I, w absydzie kaplicy stoi brązowy krzyż, wzorowany na znalezionym na Ostrowie średniowiecznym krzyżyku.

Od strony zach. do kaplicy przylega prostokątne **palatium książęce** o wymiarach 31,6 × 14 m. Składa się ono z kilku oddzielnych części, których dawne przeznaczenie interpretowane jest bardzo różnie. Wielokrotnie podejmowano także próby odтворzenia pierwotnego wyglądu całego obiektu. Wiadomo, że była to budowla dwukondygnacyjna. Na parterze, od zach. strony, znajdowała się okazała sala (14 × 14 m) z drewnianą podłogą i sklepieniem wspartym na dwóch filarach. Zapewne było to reprezentacyjne pomieszczenie pałacu. Dach całej budowli kryty był ołowianymi płytkami. Po zniszczeniu lednickiego grodu w 1038 r. (podczas najazdu Brzetysława Czeskiego) odbudowano tylko kaplicę, dostawiając do niej później od zach. kwadrato-



Palatium książęce na Ostrowie Lednickim z kaplicą (K) i dwoma basenami chrzcielnymi (B),
a – próba rekonstrukcji według A. Kaszubkiewicza – widok od pn.-wsch.;
b – rzut budowl.

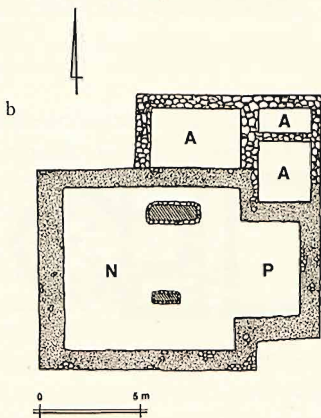
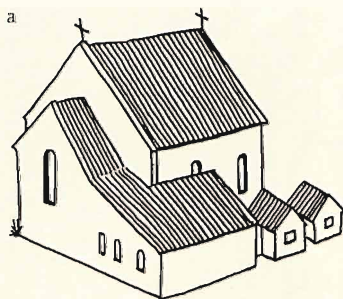


wą wieżę, wymurowaną ze starannie obrobionych kamiennych kostek. Dolna jej partia jest dobrze zachowana do dziś.

Pomost obiegający palatium pozwala na oglądanie zabytku ze wszystkich stron. Przy pn.-zach. narożniku budowli eksponowany jest zarys jednej z wielu odkrytych na wyspie chat, z widocznym paleniskiem i korytarzem wejściowym. Kamienne rumowisko w pobliżu to zawalone ściany budowli.

Istniejące od wielu lat zadaszanie palatium nie zabezpiecza w sposób zadawalający tego cennego obiektu i narusza harmonię krajobrazu. Kilka razy podejmowano próby opracowania koncepcji nowego zadaszania. Ostatnio powstał projekt lekkiej optycznie, nowoczesnej konstrukcji, która być może wkrótce zastąpi obecną wiatę. Do realizacji tego przedsięwzięcia użyte zostaną środki finansowe z Unii Europejskiej.

W odległości około 70 m na pn. od palatium w latach sześćdziesiątych odkryto relikty drugiej budowli kamiennej – pro-



Kościół grodowy; a - próba rekonstrukcji wg A. Grygorowicza - widok od pn.-wsch.; b - rzut budowli (N - nawa z dwoma grobowcami, P - prezbiterium, A - aneksy)

stokątnego **kościół grodowy**. Składał się on z kwadratowej nawy dł. 9 m i prostokątnego prezbiterium o wymiarach $3,3 \times 5,5$ m. Od strony pn. do kościoła przylegały trzy małe pomieszczenia (aneksy): największe z nich obok nawy i dwa później dobudowane, mniejsze, przy prezbiterium. Mury kościołka, wzniesione z piaskowca i granitu, zachowały się w dolnych partiach przybudówek, natomiast w nawie i prezbiterium czytelny jest jedynie zarys fundamentów. Wewnątrz świątyni odkryto kilka pochówków: dwa w nawie kościoła, jeden w aneksie przy prezbiterium i trzy w aneksie przy nawie. Pochowani w wymurowanych z kamienia grobowcach znajdujących się w nawie (osoba dorosła i dziecko) należeli najprawdopodobniej do rodziny książęcej. Istota tego znaleziska polega na tym, iż jest to jeden z pierwszych na ziemiach polskich pochówków wewnątrz świątyni (po katedrze poznańskiej z grobami pierwszych władców). Zwyczaj ten, przeniesiony pod koniec X w. z te-

renu cesarstwa niemieckiego, nie był wcześniej znany.

W pobliżu murów kościoła odkryto bardzo cenny zabytek: pozłaczany krzyż napierśny (enkolpion) wielkości ok. 5 cm, oprawiony pierwotnie w czarny bursztyn, pochodzący z przełomu X i XI w. Jego forma i zawarta we wnętrzu tkalina wskazują, że był to relikwiarz, związany prawdopodobnie z osobą władcy lub dostojnika kościelnego.

Trasa zwiedzania biegnie dalej w górę i przekracza wały w miejscu, gdzie pierwotnie znajdowała się

brama. Główna trasa biegnie ku północy. Możemy też zrobić krótki wypad na południe, gdzie poniżej wałów grodu odsłonięto pochodzące z końca X w. drewniane umocnienia zachodniego brzegu w postaci kratownicy, udokumentowane na długości kilkudziesięciu metrów i szer. do 10 m. Drogą wzdłuż brzegu jeziora dochodzimy do pomostu, z którego można zobaczyć tkwiące w dnie relikty przyczółka zachodniego mostu i zatopioną w pobliżu, jedną z odkrytych w jeziorze łodzi dłubanek. Szklana plansza na brzegu, z rysunkiem mostu, pozwala zorientować się w jego przebiegu i znaleźć przyczółek po drugiej stronie jeziora. W odległości ok. 200 m od Ostrowa Lednickiego w kierunku pd.-zach., znajduje się wyspa Ledniczka.

Ledniczka – druga co do wielkości (pow. 1,3 ha) wyspa jez. Lednica, położona między jego zach. brzegiem a Ostrowem Lednickim. W podaniach ludowych nazywana jest „Kucharką” lub „Kuchnią Królewską”; miała być ponoć połączona z lądem i sąsiednim Ostrowem Lednickim drewnianymi mostami. Wstępne badania podwodne tego nie potwierdziły. Znalaziono tu ślady osadnictwa ludności kultury łużyckiej sprzed około 3 tys. lat i liczne pozostałości naczyń z okresu od X do XII w. (czas świetności Ostrowa Lednickiego). W końcu XIV w. na Ledniczce usypano grodzisko stożkowate; na jego szczycie odkryto ka-



Ostrów Lednicki. Drewniane umocnienia u podstawy wału



Widok na wyspę Ledniczka od strony Rybitw



Rekonstrukcja stroju średniowiecznego wojownika

mienne fundamenty budowli mieszkalnej. Współcześnie na stożku postawiono drewnianą dzwonnice z XVIII w., pochodzącą z Sokołowa Budzyńskiego.

Badania wskazują, że na skłonie w pobliżu przyczółka mostowego na zachodnim brzegu Ostrowa Lednickiego, w miejscu dawnego podgrodzia, mogło istnieć miejsce targowe. Znaleziono tu wagę szalkową, odważniki i monety. Na podgrodziu działali także liczni rzemieślnicy: garbarze, garncarze, cieśle, o czym świadczą pozostałości wyposażenia ich warsztatów oraz ścinki skór i rogów. Latem w obiektach zbudowanych na wzór odkrytych tu wcześnieśredniowiecznych zagród organizowane są warsztaty archeologiczne, podczas których demonstrowane jest dawne rzemiosło: garncarstwo, plecionkarstwo, garbarstwo. W pobliżu odtworzono piec do wypalania naczyń glinianych.

W Małym Skansenie odbywają się imprezy, które uatrakcyjniają ekspozycję i przybliżają turystom kulturę dawnych Słowian. Każdego roku w czerwcu organizowana jest „Noc Kupały” – „Wianki Świętojańskie”, a rezydująca tu latem drużyna wojów „Jantar” ożywia ekspozycję muzealną. Corocznie w maju na Ostrów podąża pielgrzymka parafii węglewskiej z obrazem Pani z Wyspy.

We wrześniu 1994 r. wyspa Ostrów Lednicki zarządzeniem Prezydenta RP została uznana za pomnik historii i wpisana na

listę 15 najcenniejszych zabytków w kraju, ze względu na *unikatowe wartości historyczne, architektoniczne, materialne i niematerialne, najstarszego reliktu chrześcijańskiej architektury Polan, miejsca chrztu w 966 roku i historycznego dokumentu początków polskiej cywilizacji chrześcijańskiej i zachodniej*. Wcześniej Ostrów Lednicki został wpisany na listę zabytków UNESCO jako pomnik kultury międzynarodowej.

Droga na Małym Skansenie tworzy pętlę. Na trawniku w jej wnętrzu stoi drewniana figura, wyobrażająca tzw. **koziółka lednickiego**. Mała, bo ok. dziesięciocentymetrowa rzeźba stojącego koziółka została znaleziona w 2 poł. XIX w. w Imiołkach i trafiła do zbiorów hr. Albina Węsierskiego. Opisała ją wizytująca hrabiego w 1874 r. komisja Towarzystwa Przyjaciół Nauk. Wielu naukowców w różnych okresach próbowało interpretować pochodzenie, funkcję i wiek znaleziska. Łączono ją m.in. z kultem pogańskim i datowano na czasy przedchrześcijańskie. Najprawdopodobniej jest to jednak ludowa rzeźba dziewiętnastowieczna, związana z obchodami podkoziółka. Oryginał zabytku zapewne nie przetrwał; w Muzeum Archeologicznym znajduje się nieco powiększona kopia koziółka.

W 2000 r. na wschód od Małego Skansenu (przez teren średniowiecznego cmentarza znajdującego się w trakcie badań) wytyczono trasę domniemanej wędrowki Ottona III z Ostrowa Lednickiego do Gniezna. Jak głosi podanie, cesarz kroczył po rozścielonych czerwonych suknoch. W maju 2000 r. pierwszy odcinek tej trasy został obsadzony dębami przez dostojnych gości przybyłych do Gniezna na uroczyste posiedzenie Sejmu w 1000. rocznicę Zjazdu Gnieźnieńskiego.

Droga w prawo od figury św. Benona w centrum Dziekanowic biegnie w stronę kościoła, cmentarza i dalej do Żydówka (trasą ścieżki rowerowej – 4 km); asfaltowa odnoga przed kościołem w lewo wiedzie do Siemianowa (1,7 km) i dalej do Komorowa (4,5 km).

W budynku nr 21 po prawej stronie drogi mieściła się kiedyś karczma. Przed kościołem po prawej stronie stoi pomnik z ciosów kamiennych, upamiętniający okolicznych mieszkańców poległych w powstaniu wielkopolskim oraz podczas I i II wojny światowej.

Kościół pw. św. Marcina w Dziekanowicach wybudowano w 1865 r. na miejscu wcześniejszego drewnianego, który spło-



Kościół parafialny
w Dziekanowicach

nał w 1850 r. Jest to budowla z prostokątną nawą, zamkniętą wieloboczną apsydą, orientowana, nie otynkowana. Od strony zach. przylega do niej czworoboczna wieża z sygnaturką i wejściem u dołu. We wnętrzu większość wyposażenia z 2 poł. XIX w.; ołtarz główny murowany z dwoma zamkniętymi półkoliście wejściami po bokach; nad nimi wczesnobarokowe, siedemnastowieczne figury świętych: Piotra i Pawła, pochodzące najprawdopodobniej z poprzedniego kościoła. W ołtarzu głównym obraz św. Józefa z Dzieciątkiem, w zwieńczeniu

mniejszy obraz św. Marcina z XVIII w. ocalony zapewne z poprzedniego, spalonego kościoła. W ołtarzach bocznych: po lewej Matka Boska Różańcowa, po prawej św. Tekla. Pod sufitem malowane medaliony z portretami apostołów i wezwaniami: *święty Jakubie, święty Mateuszu* itd.; znajdujące się poniżej słowa: *módl się za nami* zostały zakryte później domalowanymi obramieniami. Nad chórem dwa medaliony z wyobrażeniem aniołów.

Na murowanym z cegły ogrodzeniu kościoła po lewej stronie stoi figura św. Wawrzyńca. Oryginalne w formie metalowe furtki i bramę wykonał wiosną 1999 r. artysta → **Julian Boss-Gosławski**. Wewnątrz, na cmentarzu przykościelnym, pochowany jest ks. proboszcz Józef Zębski (1833-1888) budowniczy kościoła. Za prezbiterium znajduje się nagrobek Martyny z Polcynów Różańskiej (1831-1877) – najstarszy w Dziekanowicach (przeniesiony z cmentarza). Wokół kościoła stare drzewa: kasztanowce i jesiony; największy z nich – jesion z lewej strony – ma obwód 270 cm; na kasztanowcu przy bramie oznakowanie ścieżki rowerowej. Obok kościoła, po drugiej stronie drogi, stoi budynek plebanii z poł. XIX w., wybudowany na miejscu wcześniejszego, spalonego podczas pożaru kościoła. Umocniona droga ziemna za kościołem w prawo prowadzi do szosy nr 5 Po-

znań–Gniezno. Po prawej stronie, nieco schowany między dwoma jesionami, stoi drewniany krzyż na murowanym postumencie. Pasyjka na krzyżu (prawdopodobnie z XIX w.) jest jedynym tego rodzaju drewnianym wyobrażeniem Chrystusa w Lednickim Parku Krajobrazowym.

W budynku nr 16, przy drodze na cmentarz po prawej stronie, od końca XIX w. do 1932 r. mieściła się szkoła.

Cmentarz w Dziekanowicach znajduje się 350 m za kościołem po lewej stronie drogi asfaltowej. Od drogi odgradza go niski, kamienno-ceglany mur. Przy nim i wzdłuż głównej drogi cmentarza rosną stare lipy. Blisko wejścia, po prawej stronie, w drugim rzędzie znajduje się grób → **Jerzego Łomnickiego** (1920-1981) twórcy i pierwszego dyrektora Muzeum na Lednicy (obok w 2001 r. umieszczono prochy jego wnuka, Ryszarda Bilberta, autora logo Lednickiego Parku Krajobrazowego). W pobliżu krzyża na środku cmentarza pochowano proboszczów tutejszej parafii: ks. Mikołaja Jaśkowskiego (1841-1917); niezwykle zasłużonego dla Lednicy → **ks. dr Franciszka Wawrzyńskiego** (1884-1941) i ks. Edwarda Dziamskiego (1912-1986). Obok znajduje się oryginalny w formie nagrobek młodego powstańca Walentego Świercza, poległego w 1919 r., z wykutym na cokole wierszem: *Zaś którzy wyszli spośród Was/i krew oddali swą serdeczną/niech będą wartą Wam słoneczną/po wszystkiek czas, po wszystkiek czas/i niechaj granic polskiej ziemi/duszami strzegą płomiennymi.*

Droga asfaltowa prowadząca z Dziekanowic na pn. do Siemianowa (obok domu nr 45 po lewej stronie drewniany krzyż) została w 1994 r. obsadzona jednostronnie lipami. Po lewej stronie w pobliżu brzegu jez. Lednica widoczny otoczony palisadą Mały Skansen z tzw. Skarbczykiem.

- ◆ Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy, Dziekanowice 32, tel. 061 427 50 10. Muzeum jest zamknięte od 1 listopada do poł. lutego, w Niedzielę Wielkanocną i poniedziałki (z wyjątkami). Godziny otwarcia Muzeum zmieniają się okresowo w zależności od pory roku. Ostatnie wejście do Muzeum na pół godziny przed zamknięciem ekspozycji. Inf. dotyczące ruchu turystycznego tel. 061 427 50 23. Oddziały Muzeum: Rezerwat Archeologiczny Gród Piastowski w Gieczu, tel. 061 285 92 22, Rezerwat Archeologiczny

ny Gród w Grzybowie. Punkt etnograficzny w Rogierówku k. Kiekrza, tel. 061 848 20 51.

PKS (przystanek na żądanie) przy szosie nr 5, połączenia do Poznania i Gniezna. PKS (przystanek w centrum wsi tzw. autobus szkolny – nie kursuje w dni wolne od nauki w szkole), połączenia do Gniezna. Stacja PKP Lednogóra, do Dziekanowic ok. 4 km. Wyżywienie: punkty gastronomiczne czynne sezonowo w czasie otwarcia Muzeum: w Wielkopolskim Parku Etnograficznym i w Małym Skansenie. Noclegi: Kompleks hotelowo-gastronomiczny i stacja paliw Sawik Dziekanowice 14a, tel. 061 427 58 13, Kwatery agroturystyczne: →Lednogóra, Rybitwy (na przeciwległym brzegu jeziora), Schronisko Młodzieżowe w Siemianowie (2 km na pn. od Dziekanowic), tel., faks 061 427 52 99.

FAŁKOWO – duża wieś w gminie Łubowo przy drodze łączącej stację Fałkowo na linii kolejowej Poznań–Inowrocław z drogą nr 434 Kostrzyn–Gniezno, przy pd. granicy Parku; (pierwotna nazwa *Chwałkowo*, obok Chwałkówko; prawdopodobnie Niemcy uprościli wymowę). Od stacji w głąb wsi prowadzi droga obsadzona obustronnie kasztanowcami. W centrum wsi **dwór** z przełomu XIX i XX w., obok bardzo zaniedbany park krajobrazowy, z rozbudowanym układem stawów i kanałów (pow. 3 ha, w tym 0,3 ha wód) oraz rozległe zabudowania folwarczne. Od strony drogi Kostrzyn–Gniezno do parku wiedzie **aleja kasztanowców**. Kilka okazałych drzew tego samego gatunku rośnie przy dworze (największy o obw. pnia 270 cm). Na narożniku drogi wiodącej przez wieś i trasy 434 budynek z czerwonej cegły – dawna gospoda. Nieco dalej w stronę Kostrzyna, po drugiej stronie drogi – szkoła; stary budynek zmodernizowano i powiększono.

- ◆ Stacja PKP na linii Poznań–Inowrocław, PKS połączenia do Poznania i Gniezna. Poczta (kod 62-262), tel. 061 425 46 32.

GŁĘBOKIE – mała wieś w gminie Kiszkowo przy zach. granicy Parku, położona przy drodze ze →**Skrzetuszewa** do Sroczyzna.

Wraz z sąsiednim folwarkiem Berkowo, Głębokie stanowiło dominium. W 2 poł. XIX w. było własnością Piotra Radońskiego. Po I wojnie światowej majątek należał do Skarbu Państwa. Później nabył go Stanisław Chelmiczki. W 1933 r. Głębokie kupił Czesław Leitgeber. Po wojnie grunty majątku początkowo rozparcelowano, a w 1950 r. powstała Rolnicza Spółdzielnia Produkcyjna. Obecnie istnieje tu Gospodarstwo Rolne „Almar”.



Dwór w Falkowie



Dwór w Głębokiem

We wsi zabytkowy park podworski o charakterze krajobrazowym (pow. 5,30 ha), wpisany do rejestru zabytków w 1980 r. W 1982 r. przedzielono go biegnącą w kierunku wsch.-zach. drogą asfaltową, która skróciła przejazd przez wieś, odgradzając jednocześnie dwór i folwark z częścią zadrzewień od reszty parku (pierwotnie droga obiegała podwórze folwarczne od północy). Dwór z charakterystyczną wieżyczką pobudowano w końcu XIX w. w stylu klasycyzmu francuskiego; mimo dużego zaniechania czytelne są ozdoby elewacji: boniowania i dekoracyjne obramienia okien. Na północ od dworu podwórze folwarczne ze starą (m.in. spichrz) i nową zabudową. Park zaprojektowano wykorzystując ciekawe ukształtowanie terenu i istniejące wcześniej zadrzewienia (dąb przy polanie w centrum parku – pomnik przyrody, niegdyś najpotężniejsze drzewo w okolicy – jest dużo starszy niż park; ostatnio uległ poważnemu uszkodzeniu). W pobliżu drogi znajduje się staw. W bogatym drzewostanie parku wyróżniają się: lipa drobnolistna o obwodzie pnia 410 cm – pomnik przyrody i jesion wyniosły o obw. 310 cm (oba drzewa w pobliżu pd. brzegu stawu), dąb szypułkowy o obw. 320 cm



Budynek dawnej szkoły w Głębokiem

przy zach. granicy parku, dwa jesiony w odległości 20 m na pn. od niego i lipa szerokolistna w pobliżu drogi asfaltowej. W składzie gatunkowym przeważają jesiony i olsze ze względu na wilgotne i żyzne podłoże (na sąsiednich łąkach wydobywano niegdyś torf).

Od południa do parku przylega lokalne wyniesienie terenu (wys. 117,3 m)

porośnięte lasem sosnowym. Park był otoczony niegdyś murem (zachował się słup bramy przy drodze polnej od zachodu); wzdłuż linii dawnego ogrodzenia rosną w rzędzie stare morwy (przy tym ogrodzeniu bliżej zabudowań folwarcznych jeszcze w czasie wojny stał domek ogrodnika; pomiędzy dworem a stawem, gdzie obecnie biegnie droga asfaltowa, znajdował się klomb, po którym chodziły pawie; wcześniejszy dwór stał najprawdopodobniej na pagórku po południowej stronie stawu; od folwarku prowadziła w tę stronę droga, na ostatnim odcinku obsadzona grabami, rosnącymi do dziś).

Przy polnej drodze do →**Sławna** (3 km), ok. 250 m na pn. od skrzyżowania z drogą asfaltową do Sroczyzna, stoi murowana kapliczka zwieńczona krzyżem. Na pd. od parku, przy drodze polnej, budynek dawnej **szkoły** funkcjonującej do początku lat dziewięćdziesiątych; obecnie własność prywatna. Była to w czasie okupacji jedyna szkoła dla polskich dzieci w tej części obecnego Parku.

Dzieci chodziły pieszo z odległych wsi na godz. 7; latem po dwóch godzinach lekcji, kiedy rosa obeschła, były wysyłane do pracy na polach majątku, zarządzanego przez niemieckiego „treuhändera”. Do papierowych toreb zbierały nasiona rośliny podobnej do dorodnego mniszka, którą nazywano „gumą” (ze względu na mleczny sok). Był to mniszek kok-sagiz (*Taraxacum koksaghyz*), nazywany też mniszkiem gumodajnym – roślina o kauczukodajnym korzeniu, uprawiana tu na znacznych powierzchniach. Przed wojną majątek specjalizował się w chowie koni dla wojska. W czasie okupacji robiono to nadal, ale

nie na taką skalę jak wcześniej i konie nie były wysokiej klasy. Zabiedzone konie zabierane Rosjanom podkarmiano, poprawiano ich kondycję i wysyłano do Rzeszy.

Przy drodze asfaltowej w stronę Berkowa i Sroczyzna **budynki przedwojennych czworaków** z ładnie zagospodarowanymi ogródkami od frontu i bloki wybudowane wspólnie dla pracowników spółdzielni. W pobliżu pawilon sklepu. Droga za szkołą w Głębokiem opada w dół w stronę płynącego w poprzek rowu; skręca w prawo i tu towarzyszą jej po obu stronach ładne zadrzewienia śródpolne: tarnina, głogi, bez czarny, drzewa robini, sporadycznie wierzby; droga wije się, to opada, to się wznosi; za kolejnym zakrętem w prawo przecina gęsto porośnięty krzewami i drzewami olchy rów; za rowem nie ma już zadrzewień na poboczu, droga jest szersza; przy zabudowaniach po prawej skrzyżowanie: w lewo droga prowadzi szerokim traktem obsadzonym na krótkim odcinku obustronnie topolami w stronę Latalic, na wprost do dawnego folwarku w Podarzewie.

Na pn. wsch. od zabudowań folwarcznych w Głębokiem, pomiędzy równoległymi do siebie drogami: asfaltową i polną, wiodącymi na pn. w kierunku Sławna, leży otoczone z dwóch stron drzewami Jezioro Głębokie.

- ◆ Przystanek PKS, połączenia do Pobiedzisk i Gniezna.

IMIENKO (wcześniej zwane też Imielinkiem) – mała wieś w gminie Łubowo, w niewielkiej odległości od pd. granicy Parku, w pobliżu linii kolejowej Poznań-Gniezno. We wsi wzdłuż głównej drogi asfaltowej ładna stara zabudowa, m.in. dom o szachulcowej konstrukcji ścian, stare zabudowania gospodarskie, dwór z datą 1887 i inicjałami *FK*. Na zakręcie budynek z czerwonych cegieł – dawna szkoła; naprzeciw krzyż drewniany. Na wysepce przy rozjeździe dróg



Chalupa w Imielenku

przed szkołą kamień upamiętniający urodzonego w Imielniku uczonego → **Wawrzyńca Surowieckiego** (1769-1827); przy drodze ziemnej, na pd. od głównej osi wsi – otoczony żywopłotem dawny cmentarz ewangelicki z kilkoma okazałymi lipami.

- ◆ Stacja PKP Lednogóra w odległości 1 km.

IMIELNO – wieś w gminie Łubowo, 1,5 km od pd. granicy Parku, przy drodze Lednogóra–Wierzyce. Przy wjeździe do wsi po lewej budynek dawnej szkoły, naprzeciw ładny, stary dom z nr 28. Na wzniesieniu neogotycki kościół z 1870 r. pod wezwaniem Narodzenia NMP (czerwona wieża dobrze widoczna z peronu stacji w Lednogórze), wnętrze odrestaurowane w 2000 r.

Parafia odnotowana już w XIII w. Za kościołem cmentarz na skłonie, obok plebania. Przy kościele zachowały się 3 dawne pochówki (m.in. ks. proboszcza Łukasza Nowakowskiego 1832-1910). Większość zabudowań wsi zlokalizowana jest przy drodze asfaltowej za lasem (na rozwidleniu dróg krzyż). Po lewej stronie na skłonie, szczytem do drogi, ładny budynek dawnego dworu (z przełomu XIX i XX w.) z portykiem wspartym na 4 kolumnach; zniszczony, częściowo zdeformowany przebudowaniami.

IMIOŁKI – mała wieś w gminie Kiszkowo, przy pn.-zach. brzegu jez. Lednica, przy starej drodze brukowej łączącej wsie Imiołki, Kamionek i Zakrzewo (odcinek w Imiołkach w 2005 r. pokryty asfaltem), 750 m na pd. od drogi Kiszkowo–Gniezno.

Wieś wymieniana w dokumentach w 1249 r.

Na poboczu drogi, na pn. od wsi, topola biała o obw. pnia 450 cm – pomnik przyrody. Po drugiej stronie drogi stacja harcerska – miejsce letniego wypoczynku jednego z poznańskich hufców. Na skłonie nad jeziorem kilkanaście działek letniskowych. Przy pierwszym domu we wsi znajduje się krzyż; za nim droga polna, zwana „imiołkowską kościelonką”, biegnie przez las na pn. ku drodze 197, wiodącej do kościoła w Sławnie. Mieszkańcy Imiołek chadzają także obiegającą pn. kraniec jeziora „kościelonką” do kościoła w Waliszewie. Na ukos przez

las po pn. stronie drogi 197 wiedzie tzw. „dziećmiarkowska kościelonka”, łącząca Dziećmiarki ze Sławnem.

Od krzyża na zach. biegnie droga do →**Skrzetuszewa** (2,4 km), obsadzona okazałymi wierzgami o obw. pni do 300 cm. Z Imiołek do Skrzetuszewa wiodą dwie drogi; w pobliżu jez. Lednica biegną one prawie równoległe do siebie w odległości ok. 300 m – dalej rozchodzą się; przy drodze pn. kilka drewnianych domów tzw. **poniatówek** (→patrz Skrzetuszewo). Parterowe zabudowania wsi – dawne czworaki – stoją po zach. stronie drogi, równoległej do brzegu jez. Lednica; nachylony teren nad jeziorem po jej przeciwnej stronie zajmują ogródki. Na pd. krańcu wsi **dawny folwark**, należący niegdyś do właścicieli Zakrzewa. Po wojnie do poł. lat dziewięćdziesiątych gospodarowała tu Rolnicza Spółdzielnia Produkcyjna. Obecnie własność prywatna. Przy bramie folwarku po lewej stronie w otoczeniu lip słupowa kapliczka św. Antoniego (odrestaurowana w 1994 r.); po drugiej stronie jeziora w otoczeniu topól włoskich widoczny drewniany kościół w →**Waliszewie**.

W odległości 400 m za bramą na wprost, na półwyspie nad jeziorem znajduje się **stożek ziemny** wysokości 117 m n.p.m. – domniemane grodzisko. Obok rezydencja obecnego właściciela terenu. Stożek nazywany jest także „szwedzkim szansem” lub mogiłą. Jego wierzchołek wznosi się ok. 6 m nad sąsiednie łąki. Od strony pn.-zach. u podnóża wału znajduje się wyraźne zagłębienie – fosa wypełniająca się wodą w czasie wiosennych roztopów. Znajdowane bardzo licznie we wnętrzu kopca kości potwierdzają, że jest to miejsce pochów-



Jedna z ocalałych na ziemi lednickiej „poniatówek”



Stożek ziemny w Imiołkach



Brama III Tysiąclecia w Imiolkach

ku. Prawdopodobnie na pobliskich polach miały miejsce potyczki ze Szwedami, zakończone bitwą pod Kleckiem w maju 1656 r. Przed 1939 r. na szczycie stożka stał krzyż, zniszczony w czasie okupacji przez Niemców i odtworzony pod koniec lat dziewięćdziesiątych z inicjatywy Muzeum (działka ze stożkiem została przekazana przez Urząd Gminy

Kiszkowo Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy). Położenie stożka na półwyspie w miejscu największego przewężenia jez. Lednica i istnienie fosy pozwalają przypuszczać, że było to rzeczywiście grodzisko. Jego historia może być związana ze zmianami w organizacji wojskowej w XI i XII w., kiedy to władca przestał finansować swą drużynę, a w zamian za obowiązek służby wojskowej nadawał rycerzom ziemię. Folwark powstały później w sąsiedztwie mógł być następnym etapem rozwoju pierwotnej siedziby rycerskiej. Dojście do stożka jest możliwe także od strony lasu, przy polu duszpasterstwa oo. Dominikanów.

Przy bramie folwarku droga zakręca w prawo w stronę Skrzetuszewa (2 km) i biegnie dalej wśród pól, a jej pobocza porośnięte są drzewami i krzewami. Po lewej stronie (600 m od zakrętu), pomiędzy drogą wiodącą w stronę lasu a zatoką jeziora, rozciągają się grunty należące do duszpasterstwa oo. Dominikanów z Poznania, z charakterystyczną metalową konstrukcją w kształcie ryby – symbolu chrześcijaństwa – Bramą Trzeciego Tysiąclecia.

W 1996 r. 24-hektarowe pole zostało zakupione od Rolniczej Spółdzielni Klecko za pieniądze ofiarowane na ten cel przez anonimową donatorkę. Jeszcze tego samego roku jesienią posadzono na nim kilkaset lip. Wiosną 1997 r. po obowiązkowym na tych terenach sondażu archeologicznym, rozpoczęto stawianie Bramy – kratownicowej konstrukcji o wys. 9 m i dł. 36 m. Autorem projektu jest mgr inż. arch. Anna Boryska. Ryba, po grecku „ICHTHYS”, przez pierwszych chrześcijan uznawana była za symbol Chrystusa. Słowo to składało się z pierw-

szych liter wyrażenia: *Iesus Christos Theou Yios Soter* (Jezus Chrystus, Boży Syn, Zbawiciel).

W czerwcu 1997 r. na polu odbyło się pierwsze spotkanie modlitewne młodzieży, tzw. Apel III Tysiąclecia, które zaszczylił swą obecnością Ojciec Święty Jan Paweł II, okrążając miejsce zgromadzenia w helikopterze. Od tego momentu co roku w wigilię zesłania Ducha Świętego na polu gromadzą się wielotysięczne rzesze pielgrzymów, przybywających tu z całej Polski i zza granicy. Każde spotkanie odbywa się pod innym hasłem, które ma odbicie w oprawie plastycznej, scenariuszu uroczystości, pieśniach, czytanych tekstach i symbolicznych darach otrzymywanych przez uczestników spotkania. Od dwóch lat w pierwszą sobotę września odbywa się także *Lednica seniora*. Pomysłodawcą wybudowania Bramy, animatorem spotkań i duchem sprawczym wszystkich przedsięwzięć budowlanych na lednickich polach jest dominikanin ojciec Jan Góra, duszpasterz akademicki, doktor teologii, autor licznych książek i artykułów. W listopadzie 1997 r. na obrzeżach pola na pow. 5 ha posadzono las mieszany. W 2000 r. w pobliżu Bramy, po jej lewej stronie, stanęła ażurowa, metalowa dzwonnica. Kula w jej górnej partii mieści dzwon o imieniu „Jezus Chrystus” ufundowany przez gminę Tarnowo Podgórne, a wykonany w ludwisarni Jana Felczyńskiego w Przemyślu. W 2001 r. areal pola powiększył się o kolejne 12 ha. Od tego czasu trwają tu prace budowlane. Powstaje Świątynia Chrztu Polski i towarzyszący jej zespół budynków. Główna budowla nosi miano Uniwersytetu Wiary im. Jana Pawła II, obok w budynku z arkada-



Imiolkki, Uniwersytet Wiary im. Jana Pawła II



Wnętrze kaplicy w Imiolkkach



Droga pielgrzymki ze stacji Lednogóra do Bramy III Tysiąclecia

mi planowane jest Muzeum Jana Pawła II, a w podarowanym przez firmę budowlaną niskim pawilonie – Dom Pielgrzyma im. św. Tomasza z Akwinu. Naprzeciw głównej budowli ustawiono głaz o wadze 28 t, przywieziony z kopalni Konin. Jest on poświęcony Ojcu Świętemu Janowi Pawłowi II i nosi nazwę *TU ES PETRUS*. Co roku na polu przybywają nowe obiekty.



Głaz TU ES PETRUS w Imiolkach

Na cyplu nad jeziorem, w niewielkim lesie należącym do nadleśnictwa Gniezno, obok pola duszpasterstwa, rośnie kilka dorodnych topoli białych o obw. pni 250, 260, 360 i 380 cm, a wśród nich pomnik przyrody o obw. pnia 460 cm. Na narożniku lasu od strony pola duszpasterstwa w 1998 r. stanął drewniany krzyż.

- ◆ PKS, przystanek w odległości 750 m na północ, przy drodze 197; noclegi: Imiołki 14, tel. 061 427 73 05.

KAMIONEK – mała wieś w gminie Kiszkowo, w otoczeniu lasów Nadleśnictwa Gniezno, nad jez. Kamionek (jezioro leży już w gminie Klecko), przy drodze brukowej łączącej →**Imiołki** z →**Zakrzewem**, w odległości 1,5 km na pn. od drogi 197 Kiszkowo–Gniezno. Rozgałęzienie dróg: do Imiołek (2,5 km), do Zakrzewa (2,0 km), do Sławna (2,0 km), do Dziećmiarek (droga ziemna 1,5 km).

Dawne nazwy: Kamyenyeczek, Kamioneczek. Wzmiankowana w 1580 r. Folwark Kamionek w przeszłości należał m.in. do hr. Albina Węsierskiego, właściciela pobliskiego Zakrzewa.

We wsi **dawne zabudowania folwarczne** (obecnie w rękach prywatnych), a w bezpośrednim sąsiedztwie budynki pracowników folwarku. Wieś jest położona na krawędzi rynny jeziornej Lednogóra–Łopienno, w tym miejscu najwęższej i najgłębszej na całej jej dł.; różnica wysokości między dnem rynny a jej krawędzią wynosi tu ok. 13 m. Na dnie rynny leży jez. Kamionek, a obok połączone z nim jez. Bachorce – oba użytkowane



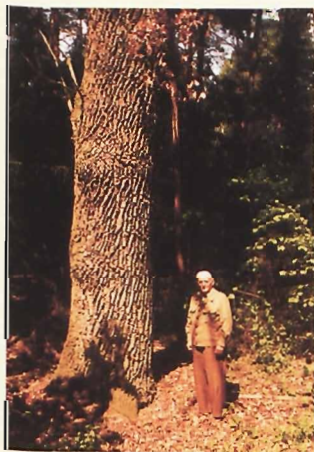
Krzyż w lesie koło Kamionka

przez prywatne gospodarstwo rybackie (na łące pomiędzy jeziorami wykopano pod koniec lat dziewięćdziesiątych sztuczny staw). Droga od strony Dziećmiarek przecina ciek łączący jeziora Kamionek i Ba-chorce, i wspina się w stronę wsi Kamionek wąwozem o zadrzewionych zboczach (patrz ścieżka przyrodnicza). Zabudowa wsi skupiona jest wzdłuż drogi. Na jej zach. krańcu, przy rozwidleniu dróg stoi **krzyż**. Droga w lewo prowadzi do →**Sławna**, na prawo droga brukowana wiedzie w stronę →**Zakrzewa**.

Po prawej stronie drogi w kierunku Zakrzewa widać w dole jez. Kamionek. Od drogi brukowej, 450 m za krzyżem w kierunku pn., odchodzi w prawo opadający w dół dukt leśny; po 350 m natrafiamy na **drewniany krzyż** stojący na zboczu po lewej stronie. Jak głosi podanie, krzyż został wystawiony przez hr. Albina Węsierskiego w podziękowaniu za szczęśliwe wyzdrowienie syna, w miejscu, gdzie spadł on z konia i mocno się poturbował; naprzeciw krzyża jabłoń dzika o obw. pnia 220 cm. Droga brukowana wije się przez las, to opada w dół, to się wznosi; jest wąska, a skarpy na poboczach porastają krzewy; po pokonaniu ostatniego obniżenia terenu wychodzi z lasu na otwartą przestrzeń i wiedzie w stronę zabudowań folwarcznych Zakrzewa; starodrzew na wprost to zabytkowy park.

Droga brukowa prowadząca od Kamionka do drogi 197 (i dalej do Imiołek) biegnie na dłuższym odcinku przez las. Na granicy lasu i pól, po lewej stronie w odległości 250 m, rośnie topola biała o obw. pnia 400 cm – pomnik przyrody. Na połach wsi Kamionek wiosną obserwowano stada żurawi. Drogą przez wieś wiedzie szlak →**ścieżki dydaktycznej**. Na skraju brukowanej drogi po obu stronach rosną pomnikowe dęby szypułkowe. O ich nazwach informują napisy wyryte na kamieniach polnych. Idąc od Kamionka w głąb lasu, mijamy po drodze następujące **pomniki przyrody**:

- dąb szypułkowy „Kazimierz Odnowiciel” (rośnie po prawej stronie drogi); obwód 425 cm, imię nadano dla uhonorowania księcia polskiego Kazimierza I Odnowiciela (1016-1058), syna Mieszka II i Rychezy, który odbudował podupadłą po śmierci Mieszka II polską państwowość;
- dąb szypułkowy „Mieszko II” (rośnie po lewej stronie drogi); obwód 335 cm, imię nadano dla uhonorowania Mieszka II Lamberta (990-1034), króla polskiego (1025-1033), drugiego syna Bolesława Chrobrego, ożenionego z Rychezą, siostrzenicą Ottona III;
- dąb szypułkowy „Chrobry” (po prawej stronie drogi); obwód 435 cm, najokazalszy z tych dębów; imię nadano dla uhonorowania pierwszego króla polskiego Bolesława Chrobrego (967-1025), syna Mieszka I i Dobrawy, twórcy potęgi wczesnofeudalnego państwa polskiego;
- dąb szypułkowy „Czibor” (po prawej stronie drogi); obwód 310 cm, imię nadano dla uhonorowania księcia polskiego Czibora, brata Mieszka I, który w bitwie pod Cedynią (972 r.) na czele odwodów wojsk polskich zwyciężył margrabiego Hodona;
- dąb szypułkowy „Mieszko I” (po prawej stronie drogi); obwód 310 cm, imię nadano dla uhonorowania księcia Miesz-



Stanisław Bydłowski
(patrz: nota biograficzna str. 158)
przy dębie „Jordan”



Pień dębu „Chrobry” przy drodze
Imiołki – Kamionek

- ka I (?-992), pierwszego historycznego przedstawiciela dynastii Piastów, twórcy państwa polskiego, który w 966 r. przyjął chrzest;
- dąb szypułkowy „Jordan” (po prawej stronie drogi); obwód 340 cm, imię nadano dla uczczenia pierwszego biskupa Polski Jordana (?-982 lub 984). Po przejściu 300 metrów należy zejść z brukowanego traktu w lewo i zagłębić się w las, po drodze mijając kolejny pomnikowy dąb – „Otton”. Po prawej stronie rosną świerki, posadzone ok. 80 lat temu;
 - dąb szypułkowy „Otton III”, obwód 350 cm; rośnie w lesie przy dukcie poprzecznym do brukowanej drogi Kamionek-Imiołki; nosi imię cesarza niemieckiego, który w 1000 r. pielgrzymował do grobu św. Wojciecha w Gnieźnie.
- ◆ PKS w odległości 1,5 km przy drodze 197, połączenia do Gniezna i Kiszkowa. Noclegi: kwatery agroturystyczne – Kamionek 8, tel. 061 427 72 32.

KISZKOWO – duża wieś, do XIX w. miasto, siedziba urzędu jednej z 4 gmin, na terenie których leży Lednicki Park Krajobrazowy; 6 km na pn.-zach. od granicy Parku. Położona na skłonie doliny Małej Wólki, przy skrzyżowaniu dróg Skoki-Gniezno, Pobiedziska-Janowiec i linii kolejowej Gniezno-Sława Wielkopolska (ruch kolejowy zawieszony). Miejscowy ośrodek administracyjny i usługowo-handlowy; zakład produkcji koncentratów i dodatków paszowych LNB Poland.

Nazwę wsi wywodzi się od rycerza Kiszki, faworyta króla Kazimierza Wielkiego. Pierwsze wzmianki o Kiszkanie pochodzą z 1383 r. (prawa miejskie sprzed 1395 r.). Pod koniec XIV w. było ono własnością Mikołaja Nałęcz z Wenecji, sędziego kaliskiego, zwanego też Krwawcem albo „diabłem weneckim”, znanego z okrucieństwa i bezwzględności. Uzyskane wówczas prawa miejskie miasto utraciło w końcu XIX w. W XV w. właścicielami okolicznych dóbr byli Korzbok-Kiszkowscy, po nich m.in. Niemojewscy, Bojanowscy, Radziwińscy i niemiecka rodzina von Zastrow (po rozbiorach). Podczas potopu szwedzkiego miasto zostało bardzo mocno zniszczone. 30 września 1761 r. sąd kiszkowski wydał jeden z ostatnich w kraju wyroków w sprawie kobiet oskarżonych o czary. Domniemane czarownice spalono.

Zachował się dawny miejski układ wsi, z centralnie położonym, nachylonym w stronę pd. Rynkiem, otoczonym typową, małomiasteczkową zabudową. Na przełomie XIX i XX w. odbywały się tu 4 jarmarki w roku. W 1975 r., na przekształconym w zieleniec rynku, wystawiono pomnik ku czci okolicznych mieszkańców poległych i pomordowanych w latach 1918-1919 i 1939-1945. Na stromym zboczu, na wsch. od Rynku, stoi drewniany, modrzewiowy **kościół pw. św. Jana Chrzciciela** z 1733 r. (parafia wzmiankowana już w 1398 r.), o konstrukcji zrębowej, oszalowany. Jest to świątynia jednonawowa, z węższym, wielobocznym prezbiterium od wsch. i czworoboczną, dwukondygnacyjną wieżą o konstrukcji słupowej, oraz z kruchtą od strony zach. Dach kryty gontem. Na szczycie dachu wieży znajduje się herb Piława arcybiskupa gnieźnieńskiego Teodora Potockiego (1664-1738), prymasa Polski w latach 1723-1738. Od strony pd. do kościoła przylega murowana kaplica ufundowana w końcu XVII w. przez Łukasza Niemojewskiego, ówczesnego właściciela Kiszkowa. Wystrój kościoła barokowy z XVIII w. (m.in. chrzcielnica, ambona reprezentująca późny barok). Siedemnastowieczna *Pieta* pochodzi z rozebranego w XIX w. kościoła Św. Trójcy. W ołtarzu głównym zasłonięty obraz matki Boskiej z dzieciątkiem z XVII w.; sukienka datowana jest na XVIII w.

Nad Kiszkowem góruje wieża drugiego neogotyckiego kościoła, poewangelickiego, murowanego, z około 1890 r., pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa. Kościół przygotowywany był w 2006 r. do konsekracji jako kościół katolicki.

Znajdujące się w okolicy Kiszkowa nieużytkowane stawy rybne zostały objęte ochroną jako *Spoleczna Ostoja Przyrody – Stawy Kiszkowskie*. Stawy zostały zbudowane w poł. lat osiemdziesiątych XX w. w dolinie malej Welny. Ostoja obejmuje 2 akweny o łącznej pow. 100 ha oraz kilkunastometrowy pas nieużytków wokół nich. Teren ten zamieszkuje wiele rzadkich i ginących zwierząt, zwłaszcza ptaków, m.in. perkoz dwuczuby, perkozek, wodnik, kszczyk, i chronionych płazów: np. kumak nizinny, ropucha szara, ropucha zielona, traszka zwyczajna.

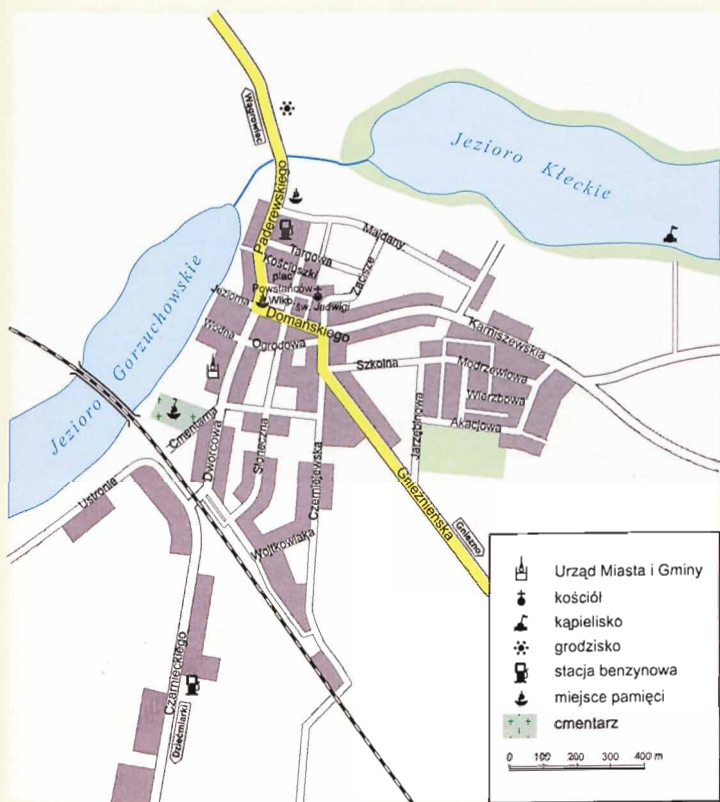
- ◆ Przystanek PKS przy Rynku, połączenia do Poznania, Gniezna, Skoków, Janowca. Bar „Uniwersalny”, ul. Sworcowa 21. Urząd Gminy, ul. Szkolna 2, tel. 761 429 70 10. Bank Spół-



dzielczy, ul. Dworcowa 24, tel. 061 424 08 46. Poczta (kod 62-280), ul. Szkolna 24a, tel. 061 425 46 26. Przychodnia Zespołu Lekarza Rodzinnego, ul. Szkolna 27, tel. 061 427 60 27. Lecznica zwierząt, ul. Pobiedziska 1 tel. 061 427 60 52. Stacja paliw: HAWA, ul. Ogrodowa 11, 061 424 51 06, Stacja paliw: DUET przy wyjeździe w kierunku Jerzykowa, 061 427 60 41.

KLECKO – miasto położone 3 km na pn. wsch. od Parku, przy przesmyku między rynnowymi jeziorami Gorzuchowskim (dł. 4,2 km) i Kleckim (dł. 8 km), połączonymi Małą Welną, przy drodze nr 190 Gniezno–Wągrowiec i linii kolejowej Gniezno–Sława Wlkp. (ruch kolejowy zawieszony). Siedziba urzędu jednej z 4 gmin, na terenie których leży Lednicki Park Krajobrazowy. Lokalny ośrodek administracyjny i handlowo-usługowy.

Klecko jest jednym z najstarszych miast w Wielkopolsce. Badania archeologiczne udowodniły istnienie w tym miejscu w IX-XIII w. obronnego grodu z podgrodzium. Był on położony na podmokłych łąkach pomiędzy jeziorami, na pn. od obecnego miasta. Strzegł przeprawy przez łączącą jeziora Małą Welną na szlaku z Gniezna przez Rogoźno i Ujście na Pomorze Zachodnie. Klecko uzyskało prawa miejskie w 1255 r. przywilejem Bolesława Pobożnego. Ówczesną nazwę miasta „Klecsko” wywodzi się od staropolskiej nazwy gatunku ryb, w które zapewne obfitowały sąsiednie jeziora. Prawdopodobnie stał tu wówczas murowany zameczek, zniszczony wraz z całym miastem w 1331 r. podczas najazdu Krzyżaków. Na pocz. XV w. miasto spłonęło, a wraz z nim przywilej lokacyjny. W 1450 r. Kazimierz Jagiellończyk odnowił stary akt, potwierdzając wcześniej nadane przywileje i dodając nowe (*jarmark trzydniowy dla podźwignięcia handlu miejskiego*). W XV w. Klecko należało do średnich miast Wielkopolski (na wyprawę malborską w 1458 r. wystawiło 10 zbrojnych). W 1596 r., po kolejnym pożarze, prawa miejskie Klecka potwierdził król Zygmunt III Waza. W maju 1656 r., po przegranej bitwie wojsk polskich pod wodzą Stefana Czarnieckiego i Jerzego Lubomirskiego ze Szwedami na polach między Dziećmiarkami, Sulinem i Dębnicą, Klecko zostało doszczętnie zniszczone. W walkach o miasto wziął także udział oddział uzbrojonych kleckich mieszczan, dowodzonych przez miejscowego piwowara – Tataka. Po tej klęsce i na-



Klecko – schematyczny plan miasta

stępujących po sobie zarazach, aż do końca XVIII w. miasto nie mogło się podźwignąć.

W 1761 r. w Gorzuchowie k. Klecka z inicjatywy miejscowych dziedziców – braci Szeliskich, odbył się proces 10 kobiet oskarżonych o czary; wyrok wydał sąd składający się z wójta i radnych miasta Kiszkowa, sprowadzonych specjalnie w tym celu jako osoby bardziej kompetentne „dla rozsądzania trudnych spraw o czary”. Karą była śmierć przez spalenie. Wyrok wykonano na pobliskim polu, na niewielkim wyniesieniu zwanym odtąd „górami czarownic”, cieszącym się opinią miejsca, gdzie „kusi” i omijającym z daleka. Karę śmierci „za czary” znie-

siono niedługo po tym wydarzeniu, bo w 1776 r. Jak głosi podanie, jedna ze skazanych miała przekląć Kiszkowo, z którego pochodzili sędziowie, i zapowiedzieć, że straci ono prawa miejskie i zmieni nazwę. Tak się też stało: pod zaborem pruskim pozbawione praw miejskich Kiszkowo nosiło nazwę *Wel nau*.

W 1830 r. w Klecku urodził się → **Władysław Nehring** – filolog i historyk literatury polskiej.

W 1868 r. utworzono w Klecku Spółkę Pożyczkową – jedną z pierwszych polskich organizacji spółdzielczych w Wielkopolsce. Jej zadaniem było m.in. przeciwstawienie się działaniom pruskiej Komisji Kolonizacyjnej, wykupującej ziemię z rąk Polaków i osadzającej na niej Niemców.

W 1919 r. kleckowianie utworzyli 120 osobową kompanię, która wzięła udział w Powstaniu Wielkopolskim na wysuniętych na pn. frontach m.in. pod Nakłem, Kcynią i Wysoką.

Na początku września 1939 r. powołano w Klecku Straż Obywatelską, która 9 września 1939 r. bohatersko broniła miasta zaatakowanego ze wszystkich stron przez hitlerowców. W odwecie Niemcy wymordowali kilkuset mieszkańców Klecka i okolic. W 1968 r. w uznaniu zasług podczas obrony w 1939 r. miastu nadano Order Krzyża Grunwaldu III klasy.

Przy wjeździe do miasta od strony pd. (ul. Dworcowa) po lewej stronie **cmentarz** parafialny z ładną, małą kaplicą na planie krzyża greckiego. W głębi, po lewej stronie, 3 miejsca pamięci: pomnik Poległych i Pomordowanych Obrońców Klecka 1939, pomnik ku czci Powstańców Wielkopolskich oraz mogiła

harcerzy zamordowanych w 1939 r. Liczne stare grobowce. Przed cmentarzem posadzono 9 lip upamiętniających dziewięciu poległych powstańców wielkopolskich pochodzących z Klecka.

W centrum miasta czworoboczny **rynek** – **plac Powstańców Wielkopolskich** – otoczony niewielkimi, przeważnie piętrowymi domami z przełomu XIX i XX w. Nawierzchnię placu i niektóre



Rynek w Klecku. W głębi kościół pw. św. Jadwigi



Pomnik obrońców Kłecka 1939 r.



Kłecko. Okrągłe otwory w ścianie kościoła

kamienice odnowiono w 2005 r. w 750. rocznicę lokacji miasta. W jego południowej części pomnik „Bohaterskich Obrońców Kłecka 1939” ku czci ofiar II wojny światowej. Na domu z nr 22 tablica upamiętniająca kompanię kłeckowską walczącą w Powstaniu Wielkopolskim. Na sąsiednim – nr 1 (Dom Parafialny) płyta ku czci obrońców Kłecka 1939 r. Z rynku wychodzi 6 ulic, prowadzących m.in.: na pn. w kierunku Wągrowca, na zach. nad brzeg Jez. Gorzuchowskiego, na pd. w stronę Lednickiego Parku Krajobrazowego, na wsch. w stronę Karniszewa, z odgałęzieniem na pd.-wsch. do Gniezna. Na pd.-zach. narożniku (nr 12) kamienica Banku Spółdzielczego – kontynuatora tradycji kłeckiej Spółki Pożyczkowej utworzonej w 1868 r.

Przy pn.-wsch. narożniku rynku widoczny późnogotycki **kościół pw. św. Jadwigi** (kiedyś św. Jerzego i św. Jadwigi) otoczony starym, ceglany murem. Pierwsza świątynia w tym miejscu istniała być może już w XI w. Parafia wzmiankowana w 1331 r. Obecny kościół zbudowany po 1510 r., częściowo zmieniono w 1781 r. i powiększono w 1930 r. (kaplica i wieża przy pd. ścianie). Jest to świątynia murowana z cegieł, jednonawowa, zamknięta wielobocznym prezbiterium, orientowana. Od wsch. gotycka zakrystia. Ściany z zewnątrz oskarpowane. W murach od pd. strony liczne wywiercone w ceglach

otwory (→**Pobiedziska**), częściowo zamurowane. W pn. ścianie dwie nisze powstałe z zamurowanych wejść. Wieża nakryta charakterystycznym, widocznym z daleka hełmem, pokrytym miedzianą blachą. Wewnątrz, w miejscu rozebranego sklepienia – strop. Ściany ozdobione w latach sześćdziesiątych XX w. polichromią Teodora Szukały. **Ołtarz główny** renesansowy z 1596 r. w formie tryptyku, wykonany przez Mateusza Kossiora z Poznania, z bogatą dekoracją snycerską, rzeźbami św. Piotra i św. Pawła oraz obrazami przedstawiającymi Zwiastowanie, Narodzenie, Hołd Trzech Króli i Wniebowzięcie po bokach, św. Jadwigę w centrum i św. Jerzego w zwieńczeniu. Przy prezbiterium barokowa chrzcielnica. W nawie dwa ołtarze boczne z rzeźbami Chrystusa i św. Jana Nepomucena. W kaplicy dwa ołtarze z XVIII w. W jednym z nich obraz Matki Bożej z Dzieciątkiem z 1 poł. XVIII w., przemalowany (na zasłonie srebrna sukienka). Na ścianach rzeźby z XVII i XVIII w., dwa krucyfiksy z XVI i XVII w., późnogotycka rzeźba łotra na krzyżu. Od 2005 r. zewnętrzne ściany kościoła i wieża są nocą iluminowane.

Do lat sześćdziesiątych XX w. na pd. zach. od rynku (w sąsiedztwie miejsca lokalizacji dzisiejszego Urzędu Gminy) stał drugi kościół: murowany, poewangelicki z końca XIX w., później rozebrany. Ocalała pastorówka, w której mieści się Dom Spokojnej Starości, i część dawnych przykościelnych zadrzewień.

Klecko miało jeszcze trzy inne, nieistniejące dziś kościoły drewniane: kościół (i szpital) Św. Ducha wzmiankowany w 1433 r., odbudowany w 1757 i rozebrany w czasie okupacji stał na wschód od rynku, w rozgałęzieniu dróg do Karniszewa i Gniezna (obecnie w miejscu tym pawilon sklepu, obok krzyż i **dąb pomnikowy** „Zawisza” o obwodzie pnia 340 cm); kościół Św. Krzyża istniejący w 1510 r., w połowie XVII w. przeniesiony na rynek i w 1811 r. rozebrany, oraz kościół św. Barbary wzniesiony w 1616 r. w pn. części miasta na grodzisku, rozebrany w 1788 r.

Na pn. od rynku, po prawej stronie drogi do Wągrowca na terenie Straży Pożarnej oryginalna, ażurowa konstrukcja przedwojennej wieży strażackiej wysokości ok. 20 m; dalej, za Małą Welną pozostałości grodu z IX-XIII w., z częściowo zachowanym wałem obronnym, mocno zniekształconym późniejszymi pracami ziemnymi. Miejsce to nazywane jest „Barbara” od wezwania stojącego tu niegdyś drewnianego kościoła.

Kamień z tablicą po tej samej stronie drogi, bliżej rynku, za stacją benzynową wskazuje miejsce zamordowania ponad 50-ciu obrońców Kłecka w 1939 r. Upamiętniono także miejsce rozstrzelania kłeckowian w 1939 r. przy dawnej strzelnicy (w bok od ul. Karniszewskiej).

W odległości 1 km na pn. od Kłecka leży Polska Wieś, lokowana w średniowieczu na prawie polskim. Do 2003 r. istniała tu drewniana konstrukcja starego wiatraka, później spalona.

- ◆ Przystanek PKS przy Placu Powstańców Wlkp. (rynek). Połączenia do Poznania, Gniezna, Wągrowca. Zajazd „Kłeckowianka”, ul. Paderewskiego 20, tel. 061 427 00 80. Restauracja „Popularna”, pl. Powstańców Wlkp. 3, tel. 061 427 00 32. Restauracja „Stodoła” Polska Wieś. tel. 061 429 34 53. Pizzeria ROMA, ul. Paderewskiego 21, tel. 061 429 50 50. Pokoje gościnne pl. Powstańców Wlkp. 6, tel. 061 429 34 51. Urząd Gminy, ul. Dworcowa 14, tel. 061 427 01 25. Bank Spółdzielczy, ul. Dworcowa 14. Poczta (kod 62-270), ul. Domańskiego 2, tel. 061 425 46 28. Komisariat policji, ul. Armii Poznań 4, tel. 061 427 00 07. Przychodnia „Saluber”, tel. 061 427 07 62. Apteka, tel. 061 427 00 39. Stacja benzynowa: ul. Paderewskiego (wyjazd w kierunku Wągrowca), ul. Czarnieckiego (wyjazd od strony Dziećmiarek). Nad Jeziorem Kłeckim kąpielisko i stacja wodniacka (dojazd od strony pl. Powstańców Wlkp. ulicą Karniszewską); obok kąpieliska miejsce biwakowe o powierzchni 1 ha.

KOCANOWO – mała wieś w gminie Pobiedziska, pomiędzy linią kolejową Poznań–Gniezno, a drogą Poznań–Gniezno; 1,3 km od granicy Parku.

Dawna nazwa *Goczanowo*. W XIII w. była to wieś królewska. Do końca XVII w. stał tu kościół, który po pożarze nie został już odbudowany.

Zjazd z drogi przy figurze Chrystusa na prawo; widoczny w głębi duży obiekt to magazyny szkła. We wsi **zabudowania dawnego folwarku** użytkowane po wojnie przez PGR. Wśród zabudowy wsi skupionej przy drodze o kształcie podkowy wychodzącej i wracającej do trasy poznańskiej górują bloki po-

budowane dla pracowników PGR-u. Zachowało się też kilka starych, oryginalnych w formie domów. W pobliżu torów budynek dawnej szkoły, która funkcjonowała tu do końca lat dwiędziesiątych XX w. Na wzgórku, dobrze widocznym z drogi Poznań–Gniezno po prawej stronie (cementarzysko kultury pomorskiej i wczesnośredniowieczne), mała kapliczka słupowa ustawiona w 1983 r. przez Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy.

- ◆ PKS przy szosie E-261, połączenia do Poznania i Gniezna.

KOMOROWO – duża wieś w gminie Klecko położona we wsch. części Parku przy drodze 197 Kiszkowo–Gniezno. Na rozwidleniu dróg we wsch. części wsi figura Chrystusa na schodkowym postumencie, ufundowana przez mieszkańców po II wojnie światowej.

Przed wojną stał tu krzyż zniszczony w czasie okupacji przez Niemców; po wojnie zastąpiono go nowym, kamiennym z napisem „Chrystus zwyciężył”, a ten z kolei figurą, przesuniętą nieco w stosunku do lokalizacji pierwszego krzyża. W wykopie pod fundament figury natrafiono na pochówki 8 osób: 6 dorosłych i 2 dzieci; nie wiadomo, czy był to pochówek jednorazowy związany z zarazą, czy pochowano tu przybywających do wsi wędrownych żebraków.

Wokół placu w centrum wsi kilka ładnych starych zabudowań, m.in. dom z balkonem wspartym na czterech kolumnach i ozdobionym gwiazdami, przebudowany do obecnej postaci w poł. lat dwudziestych. Na środku placu stawek. Obok przystanek autobusowy, a przy odgałęzieniu drogi do Sulina charakterystyczny narożny budynek, przypominający miejską kamienicę – **dawna oberża**, obecnie sklep spożywczy. Nad wejściem data odnowienia i inicjały właściciela. Dom ten wybudował około 1895 r. Niemiec gospodarujący we folwarku, położonym w dalszej części wsi. W 1923 r. kupił go ojciec obecnego właściciela. Przed 1920 rokiem większość mieszkańców Komorowa była narodowości niemieckiej. Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości część z nich sprzedała swoje domy i wyjechała do Niemiec i wówczas liczba gospodarstw polskich i niemieckich była taka sama. W roku osiedlenia się nowi gospodarze domu nr 5 posadzili na podwórku dąb – dziś o obwodzie 210 cm.

Po drugiej stronie drogi znajduje się plac używany jako boisko do gry w piłkę. W zaroślach na jego obrzeżach widoczne są kamienne naroża ogrodzenia.

Stał tu kościół ewangelicki z przełomu XIX i XX w. Otaczały go okazałe jesiony i gęste szpaler świerków, rosnących wzdłuż ogrodzenia. Kościół miał wieżę z zegarem i dzwonem, a w tynkowane ściany od zewnątrz wmurowano dla ozdoby polne kamienie. Na pocz. lat siedemdziesiątych XX w. kościół rozebrano. Wyposażenie kościoła, m.in.: dzwon, ławki i organy, ulokowano w okolicznych parafiach. W murawie boiska można odczytać zarys jego fundamentów.

Za placem kościelnym droga opada w stronę obniżenia terenu z rowem płynącym w kierunku pd.-zach. do jez. Lednica. W głębi, po prawej stronie, na wzniesieniu widoczny budynek **dawnego dworu**, przekształcony później w szkołę. Za rowem po prawej stronie kapliczka z figurą Matki Bożej, z datą 1946 i inicjałami *J. R.* na cokole, ufundowana przez ówczesnego właściciela sąsiedniego domu z Nr 9 Józefa Ratajka. Dalej droga wznosi się i zakręca w prawo. Kompleks starych, solidnych zabudowań gospodarskich i mieszkalnych po prawej stronie to **pozostałość po dawnym folwarku** (od strony drogi stodoła i szczyt odnowionego budynku nr 11 z datą 1938, ozdobami w postaci boniowania na narożnikach i fryzami nad oknami). Droga gruntowa za stodołą prowadzi do dworu z XIX w. Po lewej stronie, za płotem z siatki mały, parterowy budynek (prawdopo-



Komorowo. Budynek dawnej oberży



Wierzby nad rowem w Komorowie

dobnie oficyna) z oryginalnymi, starymi drzwiami. Przed dworem, w miejscu dawnego klombu rośnie żywotnik o obwodzie pnia 120 cm, a przy elewacji frontowej po lewej stronie wejścia dwie dorodne lipy (pozostałość dawnego symetrycznego obsadzenia). W części ogrodowej okazały dąb i kilka świerków.

Po parcelacji folwarku budynek dworu przebudowano na szkołę: w bocznej elewacji wybito 3 duże okna (charakterystyczne dla starych budynków szkolnych na wsi wielkopolskiej), wyburzono część ścian wewnętrznych, a konstrukcję wzmocniono metalowymi wiązaniami. Szkoła funkcjonowała tutaj do końca lat siedemdziesiątych. Obecnie lewa część budynku jest w rękach prywatnych, a prawa wykorzystywana na potrzeby wsi.

Za wsią przy drodze do Sławna znajduje się dawny cmentarz niemiecki (pow. 0,36 ha). Otacza go żywopłot z głogu. W pobliżu wejścia rosną dwie okazałe lipy drobnolistne o obwodach pni 220 i 250 cm – pozostałość po alei biegnącej niegdyś przez środek cmentarza. Obok wejścia leży głaz z wykutym napisem: *CMENTARZ EWANGELICKI KOMOROWO*, położony w 1996 r. z inicjatywy Muzeum. Na cmentarzu krzyż metalowy wykonany przez artystę rzeźbiarza → **Juliana Boss-Gosławskiego**, mieszkającego w Rybitwach (krzyże autorstwa tego samego artysty ustawiono na pocz. lat dziewięćdziesiątych na wszystkich dawnych cmentarzach niemieckich na terenie Lednickiego Parku Krajobrazowego w jego pierwotnych granicach). Na cmentarzu zachowało się niewiele nagrobków. Ostatnie pochówki miały tu miejsce w 1940 r.

- ◆ PKS, połączenia do Kiszkowa i Gniezna.

LATALICE – wieś w gminie Pobiedziska, rozciągnięta na odcinku około 3,5 km wzdłuż drogi z → **Węglewa** do → **Rybitw** (granica parku przecina ją m/w w połowie długości wsi). Droga tą przebiegał domniemany szlak wędrówki Ottona III na Ostrów Lednicki i dalej do Gniezna do grobu św. Wojciecha w 1000 r. Droga w Rybitwach kończy się na brzegu jez. Lednica, dalej cesarz wędrował po drewnianym moście łączącym brzeg jeziora z wyspą. Odgałęzienia dróg ziemnych do → **Lednogóry** (4,3 km) i → **Głębokiego** (4,2 km).

Pierwotnie nazwa „Latalice” dotyczyła dzisiejszych Rybitw. W pobliżu drogi będącej główną osią obecnych Latalic istniała w 2 poł. XIX w. duża osada ołęderska Adamowo, po której nie ma śladu, a tam, gdzie dziś przy zakręcie drogi od strony Węglewa jest centrum wsi z bardziej skupioną zabudową (sołtys, sklep) – znajdowało się Gwiazdowo (w miejscu tym przy rozwidleniu dróg z fragmentem starego bruku – figura Matki Boskiej).



Ruiny wiatraka w Latalicach

Zabudowa wsi jest ułożona luźno wzdłuż drogi asfaltowej. Zachowało się wiele gospodarstw z dawnym układem podwórza i solidnymi, starymi zabudowaniami; niektóre obejścia z wybrukowanym dojazdem i podwórzem. Pod koniec XIX w. we wsi mieszkało wielu niemieckich osadników. Podobno niemiecką nazwę wsi „Alswede” przywieźli ze sobą ze swych rodzinnych stron. Śladem po nich jest **dawny cmentarz** po pn. stronie drogi do Rybitw. Cmentarz otacza żywopłot z krzewów karagany. Wnętrze jest mocno zarośnięte i zdewastowane. Przy wejściu, od strony drogi, duży metalowy krzyż, wystawiony na początku lat dziewięćdziesiątych. W pobliżu cmentarza, po drugiej stronie drogi, z nr 33 budynek dawnej szkoły z 3 charakterystycznymi dużymi oknami od strony zach.; szkoła funkcjonowała tu do końca lat siedemdziesiątych; wokół dorodne lipy. Przy wyjeździe ze wsi w stronę Węglewa drewniany **stary wiatrak** – korpus bez śmigieł.

- ◆ PKS, połączenia do Pobiedzisk i do Gniezna.

LEDNOGÓRA – wieś w gminie Łubowo przy pd.-zach. brzegu jez. Lednica, przy drodze nr 5 z Poznania do Gniezna.

Dawna nazwa: „Lednagóra”, „Lennagóra” lub „Lenna góra”. W dokumentach wymieniana od XVI w. O wcześniejszej lokalizacji w tym miejscu osady na szlaku z Poznania do Gniezna

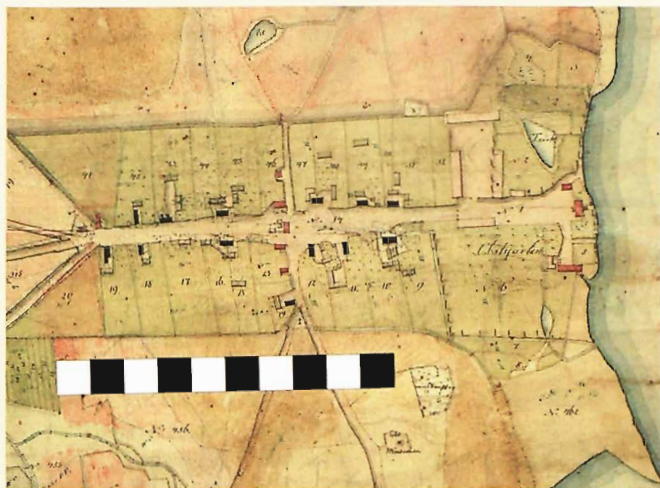
świadczy m.in. odkryte w pobliżu szosy wczesnośredniowieczne cmentarzysko. Na wieś Lednogóra składało się pierwotnie dominium Lednogóra i folwark Wojnowo. Wymieniana jest także Lednogóra – Nowa Wieś 6 km na pd. od właściwej Lednogóry, po pd. stronie torów. Na początku XIX w. była ona własnością Wojnowskich, a w latach osiemdziesiątych XIX w. należała do Edwarda Brudzewskiego.

Na skrzyżowaniu dróg z Poznania do Gniezna z drogą do Sławna znajduje się dawna oberża – obecnie sklep spożywczy. Do pobielonego budynku sklepu przylega dawna „sala ludowa” – budynek z nieotynkowanych cegieł z charakterystycznymi dużymi oknami. Naprzeciw dawnej oberży, po drugiej stronie drogi nr 5 współczesny pawilon – sklep. We wsi Szkoła Podstawowa im. Mieszka I z 1961 r., rozbudowana pod koniec lat dziewięćdziesiątych (nowe skrzydło); przejęła dzieci ze zlikwidowanych pod koniec lat dziewięćdziesiątych w okolicy małych szkół wiejskich, m.in. z →**Siemianowa**. Przy bocznym wejściu dwa okazałe żywotniki. Naprzeciw szkoły budynek **dawnego młyna parowego**, pod koniec lat pięćdziesiątych przerobionego na elektryczny (działał do lat dziewięćdziesiątych). Obok dom młynarza.

Za szkołą, na rozwidleniu dróg stoi metalowy krzyż ufundowany po wojnie przez mieszkańców wsi w miejscu zburzonej w czasie okupacji kapliczki pw. Królowej Korony Polskiej, wystawionej w r. 1927. Obok dwa stare zabudowania: po lewej z numerem 32 na kamiennej podmurówce dawny budynek mieszkalny pracowników folwarku, naprzeciw – stary dom z nr 39, okolony pięknym, metalowym, kutym ogrodzeniem; przed dawnym, obecnie zamurowanym wejściem dwa kasztanowce.

Przy drodze gruntowej prowadzącej do szosy Poznań–Gniezno – dawny cmentarz niemiecki założony w 1860 r. (pow. 0,195 ha). Zachowały się pojedyncze nagrobki. Pozostałością po dawnych obsadzeniach są dwa okazałe żywotniki. Ocalał jeden ceglany słup bramy. Na początku lat dziewięćdziesiątych na cmentarzu ustawiono, staraniem Muzeum na Lednicy, duży metalowy krzyż wykonany przez artystę rzeźbiarza →**Juliana Boss-Gosławskiego**.

W centrum wsi skrzyżowanie z drogą, która dawniej była jej główną osią. Na skrzyżowaniu budynek nr 33 – **dawna kuź-**



Fragment mapy Lednogóry z 1831 r. (1 kratka skali – 50 m)

nia. Droga w lewo wiedzie w stronę Moraczewa (tędy przebiega trasa ścieżki rowerowej). Droga w prawo prowadzi do położonego na brzegu jez. Lednica **dziewiętnastowiecznego parku**, w którym stoi **kościół neogotycki pw. Niepokalanego Poczęcia NMP** z 1895 r.

Na wieży o szachulcowej konstrukcji zegar i dzwon z 1901 r. W kościele 3 obrazy z początku XX w. – elementy tryptyku – przedstawiają Matkę Boską, św. Jerzego i *Wygnanie z raju*. Za owalnym podjazdem znajduje się budynek dawnego dworu, który po wybudowaniu kościoła pełnił funkcję pastorówki. Po lewej stronie podjazdu oficyna, w której obecnie mieści się poczta. Obok pawilon dawnego szkoły dla dzieci niemieckich, obecnie należący do Ochotniczej Straży Pożarnej.



Kościół w Lednogórze

Majątek Lednogóra został rozparcelowany przez pruską Komisję Kolonizacyjną w 1893 r. Dla licznie sprowadzonych tu osadników niemieckich wybudowano w parku kościół ewangelicki, a później także szkołę. Budowa kościoła zaburzyła pierwotną kompozycję parkową.

Pozostałością po dawnym założeniu są rzędy kasztanowców i lip, szpaler grabowy rosnący wzdłuż zach. granicy parku, a także zagłębienie terenu po dawnym stawie. Obok pd. ściany dworu rośnie okazała lipa drobnolistna o 3 pniach.

Na klombie podjazdu rósł piękny okaz jesionu wyniosłego odm. zwisającej, liczący ok. 100 lat. Drzewo wycięto w 2006 r. W okolicznych parkach i na dawnych cmentarzach ewangelickich było kilka egzemplarzy tej oryginalnej odmiany jesionu. Najprawdopodobniej pochodziły z tego samego źródła i posadzono je w tym samym czasie. Ocalały tylko nieliczne, m.in. w Kłecku i w Łubowie.

Na pn. od parku, nad jeziorem, budynek starej gorzelnii działającej do końca lat dziewięćdziesiątych. Przy drodze asfaltowej wiodącej do parku po pd. stronie z nr 44 zabudowania dawnej mleczarni, obecnie nieczynnej (własność prywatna, noclegi). Po drugiej stronie drogi ładny, stary dom z okazałymi jodłami kalifornijskimi przy elewacji frontowej. W zach. części wsi, na rozwidleniu dróg do Węglewa (ziemna) i Latalic (asfaltowa) murowana kapliczka z napisem: *Z wdzięczności Sercu Jezusowemu za odebrane łaski Aniela i Wojciech Dębowski 1948 r.* W górnej części kapliczki figura Chrystusa, poniżej ładna, mała płaskorzeźba Matki Bożej z Dzieciątkiem. Naprzeciw kapliczki gospodarstwo (Nr 73) ze starymi, nieznacznie tylko zmodernizowanymi budynkami. Obok wiąź szypułkowy – pomnik przyrody o obw. 240 cm.



Zawilce w parku w Lednogórze

Stacja kolejowa Lednogóra leży 2 km na pd. od

szosy nr 5. W jej pobliżu po zach. stronie drogi do stacji widoczny jest nietypowy w tym płaskim terenie wzgórek, w górnej partii porośnięty sosnami, nazwany przez botaników „**posłonkowym wzgórzem**” od nazwy występującej tu rośliny: posłonka pospolitego. Ze względu na piaszczyste podłoże i pd. wystawę wzgórze porasta bardzo charakterystyczna roślinność m.in.: goździk kartuzek, macierzanka tymianek, kocanka piaskowa, wilczomlec sosnka.

Stylowy **budynek dworca** kolejowego Lednogóra zachował ciekawą drewnianą konstrukcję wspierającą szczyt dachu. Stacja Lednogóra powstała później niż inne stacje na tej trasie; jeszcze pod koniec XIX w., aby dotrzeć koleją do miejscowości w pobliżu jez. Lednica trzeba było wysiąść w Pobiedziskach lub Fałkowie.



Budynek dawnej mleczarni w Lednogórze



Lednogóra – budynek dworca kolejowego

Obok stacji, na wysokości trawiastej wysepki z brzożami w 1934 r. wybudowano nad drogą drewnianą bramę powitalną, przygotowaną przez specjalnie powołany Komitet Organizacyjny na przyjazd prezydenta Ignacego Mościckiego, który uczestniczył w uroczystości poświęcenia przez ks. prymasa Augusta Hłonda ruin na Ostrowie Lednickim. Prezydentowi w przejeździe na wyspę asystowała specjalna eskorta kolejarzy na rowerach i konna eskorta miejscowych rolników.

- ◆ PKS połączenia do Poznania i Gniezna. PKP – stacja Lednogóra w odległości 2 km na pd. Sklepy przy szosie nr 5,

na skrzyżowaniu. Noclegi w gospodarstwie agroturystycznym, Lednogóra 43, tel. 061 427 48 24. Poczta (kod 62-261), tel. 061 425 46 30.

ŁAGIEWNIKI KOŚCIELNE – duża wieś w gminie Kiszkowo, 1,5 km od pn. granicy Parku, przy drodze Rybno Wielkie–Kłecko.

Wieś wzmiankowana w 1352 r. W Polsce tak nazwanych miejscowości jest bardzo wiele; ich mieszkańcy trudnili się wyrobem „łagwi” czyli naczyń z drewna lub skóry służących do przechowywania płynów. W XVI i XVII w. była własnością Łatałskich (Jerzy Łatałski, kasztelan łódzki, jest pochowany na cmentarzu przykościelnym). Majątek istniejący w Łagiewnikach od 1 poł. XIX w. do pocz. XX w. był w rękach niemieckich. W 1904 r. pruska komisja kolonizacyjna rozparcelowała go. Została resztówka z parkiem i dworem, w którym w czasie okupacji mieściła się niemiecka szkoła.

Na trójkątnej wysepce w centrum wsi figura Chrystusa. W zach. części wsi dziewiętnastowieczny **dwór** wykorzystany na cele mieszkalne i usługowe; obok zaniedbany park krajobrazowy o pow. 3,2 ha, z ciekawym drzewostanem: dorodne jesiony, dęby, lipy, klony, buki, wiązy i pojedyncze egzemplarze sosny czarnej, sosny wejmutki oraz żywotnika. Naprzeciw dworu staw z wyspą, na której dawna lodownia.



Kościół w Łagiewnikach Kościelnych

Kościół w Łagiewnikach wzmiankowany był już w 1415 roku. Od poł. XVII w. do poł. XVIII w. świątynia znajdowała się w rękach Braci Czeskich. Obecny kościół – drewniany, pod wezwaniem Bożego Ciała – pochodzi z 1741 r. Budowla ta jest jednonawowa, z wieżą od strony zach., u dołu z kruchtą. Nad wejściem krucyfiks z XVI/XVII w. Wystrój

kościół jest barokowy. Wieża zwieńczona charakterystycznie wydłużonym, stożkowym hełmem, kryta gontem. Wokół kościoła rosną stare drzewa: lipy, robinie, jesiony. Po prawej stronie wejścia drewniana dzwonnica z XVIII w. W głębi za nią, na pękatej kolumnie figura Matki Boskiej. Przy kościele cmentarz. Przy prezbiterium dwa stare, murowane grobowce. Przy mniejszym z nich rośnie egzemplarz zwisającej formy jesiona. Naprzeciw kościoła ciekawy, częściowo przebudowany dom z szachulcowym szczytem (dawna karczma?).

- ◆ PKS połączenie do Klecka i Kiszkowa.

ŁUBOWO – duża wieś przy drodze z Poznania do Gniezna. Siedziba urzędu jednej z 4 gmin, na terenie których leży Lednicki Park Krajobrazowy; 1 km od wschodniej granicy Parku. W centrum wsi rozwidlenie dróg Poznań–Gniezno i do Kostrzyna.

Wieś wzmiankowana już w 1325 r. W XVI w. nazywano ją miastem – układ miejski nie zachował się. W XIV w. była własnością Dryjów-Łubowskich; w XVI w. część Łubowa należała do Górków. W XVII w. Łubowo było w posiadaniu Dobieszewskich, a w XVIII w. Lutomskich. Dziewiętnastowieczne Łubowo składało się z dwóch odrębnych ośrodków osadniczych: w pobliżu skrzyżowania z drogą do Kostrzyna i drewnianego kościoła mieszkała ludność katolicka. Na wsch. od skrzyżowania, w sąsiedztwie majątku, znajdował się drugi ośrodek, w którym 10% mieszkańców stanowili ewangelicy. Pomiędzy tymi dwoma częściami wsi za sprawą pruskiej Komisji Kolonizacyjnej, po 1890 r. powstał silny ośrodek osadnictwa niemieckiego – Łubowo Olędry. Wybudowano kościół ewangelicki i pastorówkę, wokół nich założono park (dawna pastorówka, po przebudowach, jest obecnie siedzibą władz gminy).

Przy wjeździe do wsi od strony Poznania, na prawo, w dole, położone jest jedyne w okolicy **gospodarstwo ekologiczne** specjalizujące się w produkcji suszonych ziół i owoców oraz przetworów z koziego mleka; prowadzi także usługi agroturystyczne. Obok skrzyżowania (rondo), w centrum wsi, w otoczeniu starych drzew stoi zabytkowy, drewniany **kościół pw. św. Mikołaja** z 2 połowy XVII w. (parafia wzmiankowana już



Kościół pw. św. Mikołaja w Lubowie



Hotel i restauracja „Victoria”
w Lubowie

w 1407 r.); barokowy, orientowany, konstrukcji zrębowej, z zewnątrz oszalowany. Dach kryty gontem. Wieżę, z charakterystycznym kopulastym hełmem, pod którym istnieje prześwit, dobudowano od strony zach. najprawdopodobniej w 1820 r. Nad nawą wieżyczka na sygnaturkę. Od strony pn. do nawy przylega kaplica Matki Boskiej Pocieszenia wybudowana w 1720 r. z fundacji Lutomskich; od pd. kruchta. Do wnętrza wiodą stare, drewniane drzwi z okuciami. We wnętrzu, na belce tęczowej, drewniany krucyfiks i dwie rzeźby: Matki Boskiej Bolesnej i św. Jana z XVII w. Strop pomalowano w kwietne wzory. Chór wsparty na dwóch drewnianych słupach. Ołtarz główny barokowy, z obrazem Matki

Boskiej z Dzieciątkiem i drewnianymi rzeźbami najprawdopodobniej św. św. Mikołaja i Wojciecha. Ołtarze boczne: z lewej barokowy z rzeźbami św. Antoniego i św. Wawrzyńca, z prawej dziewiętnastowieczny z obrazem ukrzyżowania. W kaplicy ołtarz barokowy z herbem fundatorów Lutomskich. Barokowa ambona i renesansowa, kamienna chrzcielnica z roślinnym ornamentem.

Przy biegnącej od skrzyżowania z rondem w kierunku pn. drodze Lubowo–Owiczki – **dawna pastorówka** (obecnie siedziba Urzędu Gminy). Wokół zachowała się część starego drzewostanu m.in. dorodne kasztanowce, lipy drobnolistne i jesiony wyniosłe odm. zwisającej. Przy dawnym kościele ewangelickim (obecnie filialny kościół katolicki) pozostałością dawnego założenia jest aleja lipowa. Na wysokości Urzędu, po przeciwnej stronie drogi do Owiczek, znajduje się ukryte w kępie zadrze-

wień, otoczone fosą, **grodzisko stożkowate** z przełomu XIV i XV w. Za nim budynek nowoczesnej oczyszczalni ścieków.

We wschodniej części wsi pozostałość po dawnym majątku. Po wojnie gospodarował tu PGR. Ślady pierwotnego założenia zostały zatarte. Ocalała tylko część drzewostanu parkowego.

- ◆ PKS, połączenia do Poznania, Gniezna i Kostrzyna. Hotel i restauracja „Victoria”, Łubowo 13, tel. 061 427 54 54, 061 427 51 36. Oberża przy skrzyżowaniu w centrum wsi, tel. 061 427 51 67. Noclegi w ekologicznym gospodarstwie rolnym, Łubowo 76, tel. 061 427 52 28. Urząd Gminy, Łubowo 1, tel. 061 427 59 20. Wielkopolski Bank Spółdzielczy, tel. 061 427 59 60. Poczta (kod 62-260) tel. 061 425 46 31, Policja tel. 061 427 51 77. Ośrodek Zdrowia tel. 061 427 51 15. Apteka tel. 061 427 51 31. Ośrodek Rehabilitacji w dawnej remizie, tel. 061 427 59 49; Centrum Ogumienia – wymiana wszystkich typów opon, tel. 061 427 59 08.

MORACZEWO – mała wieś, o luźnej zabudowie, w gminie Pobiedziska, po pn. stronie szosy Poznań–Gniezno, przy wjeździe do Parku od strony Poznania (na zakręcie drewniany krzyż). Widoczne z daleka, obok kępy drzew, wyniesienie to wczesnośredniowieczne grodzisko pierścieniowate (wys. 129,7 m n.p.m.).

Grodzisko w Moraczewie powstało w VIII w., a w późniejszym okresie (IX/X w.) powiększono wały i wzniesiono w ich wnętrzu nowy, większy budynek drewniany (10,5 × 14 m). Obok dużej budowli istniało tu także kilka mniejszych chat z paleniskami. Z późniejszego okresu istnienia grodu pochodzą – obok fragmentów naczyń – także zabytki żelazne: noże, sprzączki, ostrogi. Gród moraczewski był ośrodkiem władzy plemiennej w okresie poprze-



Grodzisko w Moraczewie

dzającym rozkwit siedziby książęcej na Ostrowie Lednickim. Po przypuszczalnym spaleniu w końcu X w. już go nie odbudowano. Funkcjonował już wówczas gród na wyspie.

Grodzisko jest położone około 0,5 km od drogi Poznań–Gniezno i 2,5 km na zach. od jez. Lednica. Wały obronne wysokie na 7,5 m otaczają owalne wnętrze grodu o wymiarach 73 × 42 m. U podstawy były one umocnione kamiennymi ławami; poniżej znajdowała się fosa. Wsch. skłon wału obłożono licem z kamieni. We wnętrzu grodu odkryto ślady istnienia drewnianych budowli oraz liczne ułamki bogato zdobionych naczyń glinianych. Grodzisko jest zlokalizowane na pn. krańcu pasa polodowcowych pagórków, ciągnącego się od stacji w Lednogórze (wysokości 120-125 m). Na wyniesieniu, szczytem do drogi, stoi drewniany budynek z podcieniem wspartym na drewnianych słupach – chata z 1829 r. przeniesiona z Gębarzewa pod Gniezmem w 1986 r., zamieszkała przez pracowników Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy. Obok stodoła z Dąbrówki Kościelnej z 1801 r. i 3 wiatraki „koźlaki” przeniesione tu pod koniec lat siedemdziesiątych ze Swadzimia pod Poznaniem oraz Sędziwojewa i Sołeczna koło Wrześni (wiatraki są dostępne dla zwiedzających).

- ◆ PKS połączenia do Gniezna i Poznania. Bar „Pod Wiatrakami” przy parkingu czynny 24 h, miejsca noclegowe, tel. 061 427 48 34.

MYSZKI – wieś w gminie Kiszkowo, przy pn.-zach. granicy Parku, położona wzdłuż drogi Ujazd–Łagiewniki Kościelne–Kamieniec (do →**Ujazdu** 2 km, do →**Łagiewnik** 2 km), włączona do Parku po korekcie granic w 1998 r.

Wieś wzmiankowana w 1257 r. jako własność Myszki Witowica. Jednym z właścicieli majątku był w XIX w. hr. Albin Węsierski. W 1947 r. Myszki przejął Skarb Państwa. Przeprowadzono parcelację majątku i w 1950 r. na jego gruntach utworzono Rolniczą Spółdzielnię Produkcyjną. Po jej rozwiązaniu w 1956 r. dawni członkowie spółdzielni gospodarowali indywidualnie. W 1962 r. ponownie scalono grunty majątku pod szyldem PGR-u. Obecnie gospodaruje tu prywatna spółka rolna.

Przy pierwszym domu po wjeździe do wsi od pd. dorodny dąb, naprzeciw polna droga do →**Sławna** (2,7 km); przy niej, w odległości 750 metrów po prawej stronie, na rozstaju dróg polnych **krzyż drewniany** oraz sosna pospolita o obw. 220 cm. **Dwór** w Myszkach wybudowano w 1878 r. w centrum wsi, na małym wzniesieniu, po prawej stronie drogi do Łągiewnik Kościelnych. Równoległe do drogi, w granicach dawnego otoczenia dworu, przebiega rów, spływający w stronę odległej o 700 m na północ Małej Welny.



Kapliczka w Myszkach

Dwór przetrwał w prawie niezmienionej formie do naszych czasów. Jego centralna część jest parterowa, skrzydła boczne piętrowe – szczytami zwrócone do drogi. Od strony wsch. elewacji znajduje się ganek z daszkiem wspartym na 6 kolumnkach. Przed gankiem był kiedyś podjazd z okrągłym klombem. Otaczający dwór **park** (pow. 1,5 ha) ma formę prostokąta. W narożniku ogrodzenia, przy drodze, kapliczka z figurą Matki Bożej oskrzydłona pobielonym murem.

W czasie okupacji Niemcy zniszczyli kapliczkę, a figurę wrzucili do studni. Po wojnie zastąpiono ją nową, która z czasem uległa zniszczeniu. Wtedy, nieoczekiwanie odnaleziona i wydobyta ze studni pierwotna figurka wróciła na dawne miejsce.

Stary drzewostan zachował się po pd. i wsch. stronie dworu. Najcenniejsze drzewa: dęby szypułkowe i lipa drobnolistna mają obwody pni od 250 do 270 cm. Przy pd. granicy parku i przy ogrodzeniu od strony drogi zachowały się fragmenty szpalerów grabowych. Na pn. od parku znajduje się rozległe podwórze, ze starymi i współczesnymi budynkami gospodarskimi, oddzielone drogą z fragmentem starego bruku, biegnącą na wsch. w kierunku →**Zakrzewa** (3,7 km). Na pierwszym odcinku za folwarkiem jest ona obsadzona kasztanowcami. Dalej,

aż do **figury Matki Boskiej Pod Lasem** (przy drodze Sławno-Zakrzewo), rosną z przerwami okazałe dęby. Były one sadzone zapewne w czasie, kiedy właścicielem Myszek był hr. Albin Węgierski (obsadzone dębami szlaki łączące dawne wsie majątku hrabiego spotykamy także pomiędzy Zakrzewem, Dziećmiarkami i Czechami).

Przy wyjeździe ze wsi na północ w kierunku →**Łagiewnik** Kościelnych na skarpie po lewej stronie drogi – **krzyż**. Przed wojną stała tu figura Chrystusa zniszczona w czasie okupacji przez Niemców.

- ◆ PKS, połączenie do Kiszkowa, Zakrzewa i Klecka.

OWIECZKI – wieś w gminie Łubowo, przy drodze Gniezno-Kiszkowo, w odległości 750 m poza wsch. granicą Parku, malowniczo położona w dolinie Małej Welny nad jez. Owieczki.

Dawne nazwy: Oweczki, Owieczkowicze. Pruską nazwę tej wsi: „Owieschön” wywodzi się od okrzyku zachwyty: *Oh, wie schön!* – O, jak pięknie! Wzmiankowana w 1357 r.

Przy wjeździe do wsi od strony Komorowa dawna młeczarnia, za nią droga polna wiodąca na pn. szlakiem przez Jeziorzany do →**Dębnicy**. Na wzniesieniu przy drodze do Łubowa (na narożniku krzyż) **dawny cmentarz ewangelicki** z kilkoma okazałymi lipami. Przy drodze do Gniezna, na zakręcie, w najniższym położonym punkcie wsi, ładny **budynek dawnej karczmy**, ze wspartym

na 4 drewnianych słupach podcieniem; nad nim szachulcowy szczyt. Przy bocznej drodze obok figury Matki Boskiej – zabudowania folwarczne i mocno przekształcony budynek dworu [nr 25] na skłonie nad jez. Owieczki.



Dawna karczma w Owieczkach

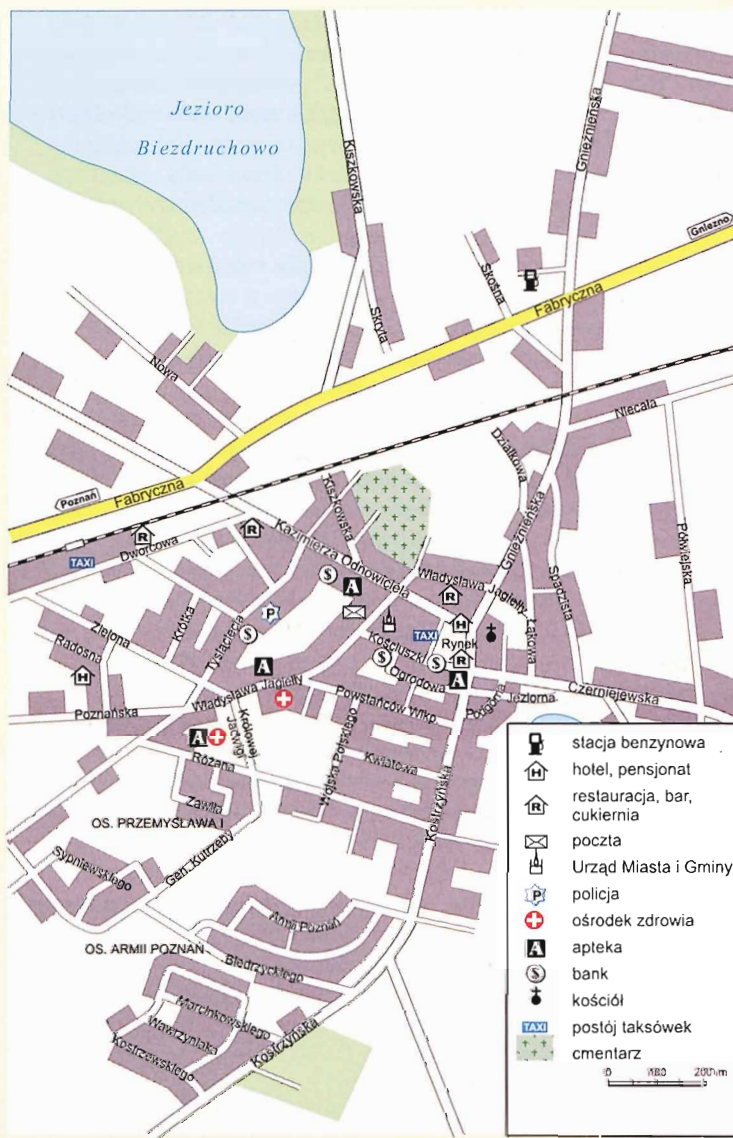
- ◆ PKS, połączenia do Gniezna i Kiszkowa.

POBIEDZISKA – miasto położone przy linii kolejowej Poznań–Inowrocław i drodze nr 5 Poznań–Gniezno (odgałęzienia dróg: do Wierzonki, →**Kiszkowa**, →**Węglewa**, Kostrzyna i Czerniejewa); siedziba urzędu jednej z 4 gmin, na terenie których leży Lednicki Park Krajobrazowy (do gminy Pobiedziska należy zaledwie 4,4% powierzchni Parku). Huta Szkła „Hutnik”, Przedsiębiorstwo Farmaceutyczno-Chemiczne „Synteza”, młyn.

Nazwę miasta wywodzi się od *pobiedy*, czyli zwycięstwa. Książę Kazimierz Odnowiciel miał założyć miasto w 1048 r. po zwycięskiej bitwie nad wojewodą Masławem (w herbie Pobiedzisk na lewym polu widnieje orzeł, a na prawym klęczący książę Kazimierz). Pierwsze wzmianki o osadzie pochodzą z 1233 r. Była to własność książęca (później królewska) i siedziba starostwa w obrębie kasztelanii na Ostrowie Lednickim. Pobiedziska otrzymały prawa miejskie z rąk księcia Przemysła I przed 1257 r. Na początku XIV w. były tu dwa kościoły, warowny zamek i szkoła dla chłopców. W 1331 r. w czasie najazdu Krzyżaków miasto zostało doszczętnie zniszczone, z czasem jednak wróciło do dawnej świetności. Kilkakrotnie przebywał w mieście król Władysław Jagiełło, m.in. w 1418 r. zatrzymał się tu podróżując z małżonką Elżbietą z Mogilna do Poznania. Przyjął wówczas posłów powracających z soboru w Konstancji, gdzie rozstrzygany był m.in. spór polsko-krzyżacki. O randze ówczesnych Pobiedzisk świadczy fakt, iż na wyprawę malborską w 1458 r. wystawiły one 15 żołnierzy (Poznań – 60, Klecko – 10). W Pobiedziskach urodził się Adam Biedrzycki (zm. 1583), doktor filozofii i medycyny, burmistrz Poznania.

W czasie zaborów Pobiedziska wraz z okolicznymi majątkami tworzyły silny ośrodek polskości. Działały tu polskie organizacje i stowarzyszenia. Z inicjatywy ziemian z pobliskich Pomarzanowic (Maksymiliana Jackowskiego) i Krześlic (Atanazego Radońskiego) powstało Kółko Rolnicze. Pobiedziska posiadały Miejską Kasę Oszczędności i Polski Bank Ludowy. Wystawione przez mieszkańców Pobiedzisk i okolicy 4 kompanie wojska uczestniczyły w Powstaniu Wielkopolskim na frontach północnych i zachodnich.

Centrum miasta z czworobocznym rynkiem położone jest po pd. stronie drogi Poznań–Gniezno. Zachowała się tu stara zabudowa z końca XIX i pocz. XX w. (najstarszy dom o kon-



Plan Pobiedzisk

strukcji szachulcowej z przełomu XVIII i XIX w. – Rynek 7). Po zach. stronie nowo zagospodarowanego (1997) Rynku **pomnik Powstańców Wielkopolskich** autorstwa →**Juliana Boss-Gostawskiego** z 1986 r. W centrum figura Chrystusa. Na ścianie ośrodka kultury (budynek pochodzi z 1899 r.), od strony ul. Kostrzyńskiej, tablica upamiętniająca przyjaźń polsko-holenderską, miast partnerskich Pobiedzisk i Haaren, wykonana w 1991 r. wg projektu M. Banasiewicz.

Przy pn.-wsch. narożniku rynku wznosi się wczesno-gotycki **kościół farny** pw. św. Michała Archanioła z XIII/XIV w. W czasie najazdu Krzyżaków w 1331 r. spalony, później odbudowany, m.in. dzięki nadaniu parafii przez Kazimierza Wielkiego w 1355 r. wsi Wagowo. Po pożarze w 1579 r. odbudowaną świątynię konsekrowano ponownie w 1596 r. pw. Matki Boskiej Wniebowziętej. Data powrotu do pierwotnego wezwania (św. Michała Archanioła) nie jest znana.

Kościół jednonawowy, orientowany, z charakterystycznymi dwoma przyporami i małą wieżyczką w ścianie szczytowej. W murach od strony pd. i wsch. znajduje się duża liczba niewielkich otworów (średnica 1-7 cm i głębokość 2-4 cm). Te tajemnicze zagłębienia spotyka się w ścianach wielu kościołów w Wielkopolsce i na Pomorzu (najbliżej w →**Kłęcku**), jednak w Pobiedziskach jest ich najwięcej (około 1000).

Powstanie otworów tłumaczą różne podania, mówiące m.in. o ich pokutnym pochodzeniu (pielgrzymi drażyli je w pokucie za grzechy) lub o wytwarzaniu przez kościelnego z powstałego proszku leku o cudownym działaniu. Najprawdopodobniej wywiercone zostały one tzw. świdrem ogniowym podczas krzesania ognia w Wielką Sobotę.

Na ścianie kościoła, z lewej strony wejścia, 2 tablice. Niższa upamiętnia ks. Kazimierza Schuberta, proboszcza Pobiedzisk w latach 1936-1941, zamordowanego w Dachau. Usytuowana powyżej drewniana tablica poświęcona jest Matce Boskiej, zawiera napis: *Miejsce tego kościoła nazywa się objawieniami najświętszej Maryi Panny Matki Jezusa Chrystusa, 1521-2004*. Wewnątrz kościoła polichromia i sgraffita z lat 1956-1960 wykonane przez Annę i Leonarda Torwirtów. Ołtarz główny klasycystyczny z XIX w. z obrazem św. Michała Archanioła walczącego z szatanem z 1621 r. i dwiema późnogotyckimi rzeźbami.

Na prawej ścianie zwraca uwagę późnogotycka rzeźba Madonny i epitafium Mieczysława Jackowskiego, dziewiętnastoletniego syna Maksymiliana z pobliskich Pomarzanowic, poległego w 1863 r. w bitwie pod Ignacewem. Na lewej ścianie prezbiterium późnorennesansowe epitafium z czerwonego marmuru ks. Stanisława Grotha, kanonika gnieźnieńskiego, który z Gniezna uciekł przed zarazą. Na chórze dziewiętnastowieczne organy o pięknym brzmieniu.

Przy kościele od strony rynku stoi **drewniana dzwonnica** z 1812 r. z 3 zabytkowymi dzwonami. Obok wyeksponowano, wążący około 1200 kg, pęknięty dzwon „Św. Michał” z 1845 r. Przy ogrodzeniu od strony rynku rośnie robinia akacja o obwodzie 430 cm – pomnik przyrody. W domu pochodzącym z 1820 r., tzw. **wikariacie**, stojącym przy kościele od strony pd.-wsch., w latach 1918-1920 mieszkał błogosławiony biskup Michał Kozal – dawny wikariusz parafii pobiedziskiej. Po przeciwnej stronie rynku, przy ul. Jagiełły, wznosi się drugi **kościół, poewangelicki**, klasycystyczny, z połowy XIX w. pw. Ducha Świętego – obecnie filialny. Obok budynek dawnej szkoły ewangelickiej z pocz. XX w.

Na pd. wsch. od rynku położone są dwa jeziora: Małe i Dobra. Najprawdopodobniej na przesmyku pomiędzy nimi stał zamek królewski. Na skłonie doliny jeziornej zachowały się pozostałości dawnego majątku Polska Wieś, wzmiankowanego już w 1331 r. W XV w. dzierżawił go Łukasz Górka. Przez wiele lat należał on do państwa pruskiego, w 1919 r. został przejęty przez państwo polskie, a w 1921 sprzedany zgromadzeniu siostr sercerek (*Sacré Coeur*). W obszernych **zabudowaniach klasztornych** (główny budynek z lat dwudziestych XX w.) mieści się m.in. znane Prywatne Liceum Ogólnokształcące Zgromadzenia Najświętszego Serca Jezusa. Obok park ze stuletnim drzewostanem.

Po pn. stronie szosy Poznań–Gniezno, w dolinie leży jez. Biezdruchowo. W pobliżu położony jest ośrodek sportowy.

W odległości ok. 3 km na zach. od centrum miasta położone jest rozległe osiedle domów jednorodzinnych – **Letnisko Leśne** (w 1983 r. z inicjatywy mieszkańców powstał tu przystanek kolejowy Pobiedziska Letnisko na trasie z Poznania do Inowrocława). Od 1986 r. w Letnisku budowano **kościół Matki Boskiej Nieustającej Pomocy** wg projektu Zenona Śrona. Konsekrowano go w 2000 r. W ścianie wejściowej witraż z wyobrażeniem patronki kościoła (proj. Maria Powalisz-Bardońska). Po przeciwnej stronie szosy, równoległe do niej, rozciąga się teren dawnej

kopalni żwiru, obecnie wypełniony wodą. W sąsiedztwie, przy szosie, zlokalizowany jest **Skansen Miniatur**, gromadzący kopie zabytkowych budowli z terenu Wielkopolski w skali 1: 20.

- ◆ Stacja PKP na linii Poznań–Inowrocław, ul. Dworcowa 4, tel. 061 817 70 41. Przystanek PKS (główny przy dworcu PKP), połączenia m.in. do Poznania, Gniezna, Janowca, Żnina i Torunia. Restauracje: „Ewa”, ul. Kazimierza Odnowiciela 4, tel. 061 817 73 25, „Piastowska”, ul. Kazimierza Odnowiciela 23, tel. 061 817 75 88. Restauracja-hotel „Bachus” Rynek 3, tel. 061 815 33 93. Kawiarnia „IDA”, Pobiezdziska-Letnisko, ul. Wierzbowa 13, 061 817 72 30. Cukiernia A.J. Grzeczka, Rynek 9, tel. 061 817 74 69 Sklep-bar „REMIK” przy dworcu PKP, tel. 0600 095 661. Ośrodek Kultury i Sportu, ul. Kostrzyńska 21, tel. 061 617 72 27. Pensjonat „Aleksandra”, ul. Radosna 6, tel. 061 815 22 80. Mini-Hotel przy Hali Sportowej, ul. Kostrzyńska, tel. 061 804 58 93. Biuro Podróży „Elizabeth”, ul. Jackowskiego 14, tel. 061 817 77 88. Urząd Miasta i Gminy, ul. Kościuszki 4, tel. 061 897 71 00. Poczta (kod 62-010), ul. Jagiełły 32, tel. 061 818 08 07. PKO BP (bankomat), ul. Kazimierza Odnowiciela 13, tel. 061 815 20 02. Bank Zachodni WBK, Rynek 15, tel. 061 815 20 12. Gośliński Bank Spółdzielczy, ul. Tysiąclecia 15, tel. 061 815 37 01. ING Bank Śląski, ul. Kościuszki 4, tel. 061 897 75 00. Policja, ul. Tysiąclecia 9, tel. 061 815 39 97. Ośrodek Zdrowia „PRONUS”, ul. Jagiełły 41, tel. 061 817 70 60. Rodzinne Centrum Zdrowia, ul. Królowej Jadwigi 8, tel. 061 817 71 54. Apteki: ul. Kazimierza Odnowiciela 11, tel. 061 817 72 90; ul. Kostrzyńska 2, tel. 061 817 70 92, Władysława Jagiełły 46, tel. 061 817 76 25, Królowej Jadwigi 9, tel. 061 817 73 59. Stacja benzynowa, ul. Fabryczna, tel. 061 817 76 15. Warsztaty samochodowe: ul. Kiszkowska 57, tel. 061 817 76 95, ul. Długa 38, tel. 061 817 74 80, ul. Skośna 3, tel. 061 815 38 95. Pomoc drogowa i warsztat samochodowy ul. Kwiatowa 1, tel. 061 8177912. Okręgowa Stacja Kontroli Pojazdów, tel. 061 8154410. Skansen Miniatur, tel. 061 817 78 22.

RYBITWY – wieś w gminie Łubowo, przy drodze z Lednogóry do Sławna, 1,5 km na pn. od Lednogóry, w pobliżu zach. brzegu jez. Lednica.

Pierwotne Rybitwy, wymieniane już w XII w. jako własność arcybiskupów gnieźnieńskich, zajmują pn. część obecnej wsi z zabudową pozostałą po dawnym majątku. Wieś należała później do starostwa pobiedzkiego, a pod koniec XVIII w. do Andrzeja Twardowskiego, dziedzica Owieczek. Zabrane przez rząd pruski przez pewien czas były wcielone do domeny swarzędzkiej. Przed I wojną światową folwark Rybitwy był w rękach niemieckich. Ocalałe do końca lat osiemdziesiątych XX w. zabudowania folwarku składały się ze stojącego nad jeziorem okazałego dworu z przełomu XIX i XX w., wozowni i obory zlokalizowanych po dwóch stronach osi założenia, stodoły zamykającej podwórze od zach. oraz siedmioraka pracowników folwarku przy obsadzonej topolami, brukowanej drodze dojazdowej od strony szosy Lednogóra-Sławno. Charakterystycznym elementem ozdabiającym oborę było znajdujące się nad wejściem *tondo* z ceramiczną głową krowy. Ponoć podobną dekorację z głową konia posiadała istniejąca tu wcześniej stajnia. Po wojnie na gruntach dawnego folwarku gospodarował PGR, a dwór należał do Zakładów „Amino”. W poł. lat dziewięćdziesiątych został on rozebrany do fundamentów, a następnie odbudowany przez prywatnego właściciela w kształcie bardzo zbliżonym do pierwotnego.

Stojący przy drodze brukowej siedmiorak jest jedyną niezmienioną pozostałością dawnej zabudowy folwarku. Z istniejącego tu pierwotnie rozległego założenia parkowego do czasów powojennych ocalały pojedyncze drzewa. Zabudowania obecnych Rybitw przy rozgałęzieniu dróg z Lednogóry do Sławna i do Latalic były wcześniej częścią wsi Latalice, rozciągniętej wzdłuż drogi poprowadzonej po domniemanym trakcie wędrowki cesarza Ottona III na Ostrów Lednicki i dalej do Gniezna. Droga ta wychodzi na brzeg jeziora dokładnie naprzeciw Ostrowa.

W XV w. istniała tu siedziba szlachecka rodu Latałskich, do którego w XVI w. należało jez. Lednica. Od połowy XIX w. do 1945 r. właścicielami majątku byli Niemcy.

Stojący przy drodze wiodącej nad brzeg jeziora **dwór** wybudowano w poł. XIX w. Pierwotnie towarzyszył mu rozległy park oraz okazałe zabudowania gospodarcze (podwórze folwarczne sięgało 150 m na pd. od dworu). W 1886 r. folwark przejęty został przez pruską Komisję Kolonizacyjną i podzielony pomię-

dzy 3 niemieckich właścicieli. We dworze w latach 1970-1981 mieszkał założyciel Muzeum na Lednicy → **Jerzy Łomnicki**. Obecnie funkcjonuje tu gospodarstwo agroturystyczne.

Pozostałością po dawnym folwarku są m.in.: okazały, ceglany słup bramy wjazdowej i dawna stajnia naprzeciw (ruina – częściowo przekształcona w budynek mieszkalny z oborą). Stojący po tej samej stronie, bliżej jeziora, budynek dawnej kuźni po rozbudowie przyjął niecodzienną, stylizowaną formę. Mieszka tu artysta rzeźbiarz → **Julian Boss-Gosławski**. Droga w dół prowadzi nad brzeg jez. Lednica. Od tego miejsca ok. 200 m w prawo brzeg jeziora jest piaszczysty i łagodny (dzikie kąpielisko). Na brzegu jeziora, na pn. od dworu odnaleziono zach. przyczółek drewnianego mostu łączącego w średniowieczu wyspę ze stałym lądem (→ **Ostrów Lednicki**). Oznaczono go na zarośniętym trzciną brzegu dwoma dużymi głazami. Odkryto tu także ślady współczesnej mostowi rozległej osady, w której funkcjonowały m.in. pracownia garncarska i złotniczo-szklarska. Po spaleniu mostu w 1 poł. XI w. straciła ona znaczenie.

Na skrzyżowaniu, przy drodze asfaltowej budynek dawnej mlecznicy z pocz. XX w. W latach 1974-1978 mieściły się tu biura Muzeum na Lednicy. W 1997 r. równoległe do brzegu jeziora pomiędzy dwoma dawnymi dworami posadzono aleję wierzbową z kołków, tzw. żywokołów. Był to niegdyś powszechnie stosowany, tani i prosty sposób zadrzewiania poboczy dróg i miedz, dziś niestety zapomniany.

W pn. części wsi, po zach. stronie drogi, zlokalizowanych jest kilka obiektów należących do Muzeum Pierw-



Lamus z Gniezna w Rybitwach



Chałupa z Marianowa w Rybitwach



Głaz narzutowy w Rybitwach

z **Ganiny** k. Gniezna z końca XIX w. Obiekty te nie są przeznaczone do zwiedzania.

Istnienie wiatraka w Rybitwach, nieco bardziej na pn. od obecnego, potwierdzają dziewiętnastowieczne mapy. Po uruchomieniu młyna w Lednogórze stracił on nieco na znaczeniu, ale funkcjonował dalej do lat sześćdziesiątych XX w., kiedy to uległ zniszczeniu podczas wichury. W latach siedemdziesiątych staraniem Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków i władz gminy został postawiony nowy, przejęty później przez Muzeum na Lednicy.

Ostatnio w Rybitwach, na działkach wydzielonych zgodnie z nowo opracowanym planem zagospodarowania, powstało szereg domów mieszkalnych o współczesnej formie. W pd. części wsi, przy krzyżu, na zachód, w stronę Moraczewa biegnie droga polna, przy której zachowały się pojedyncze stare czereśnie. Przy ostatnim gospodarstwie po prawej stronie (Rybitwy 1) złożono głaz narzutowy ważący 23 tony, wykopany na polu w 2003 r.

- ◆ PKS, połączenie do Lednogóry i Pobiedzisk. Noclegi w gospodarstwach agroturystycznych: gospodarstwo „Basia”, Rybitwy 5/1, tel. 061 427 48 07; „U Małgosi” Rybitwy 5a, tel. 061 427 49 90; „Dworek nad Lednicą”, Rybitwy 7, tel. 061 427 48 03.

SIEMIANOWO – mała wieś w gminie Łubowo, przy drodze z Dziekanowic do Komorowa, 1 km od wsch. brzegu jez. Lednica. W pn. części wsi dawny folwark, obecnie Spółdzielnia Rolnicza.

Wieś wzmiankowana w 2 poł. XIII w. jako książęca (ówczesna nazwa *Semyanowo*). Przez kilka stuleci należała do kapituły gnieźnieńskiej. W okresie zaborów aż do 1880 r. folwark Siemianowo był własnością rządu pruskiego; później, do września 1939 r. znajdował się w rękach prywatnych. Po wojnie jego grunty rozparcelowano, a następnie utworzono spółdzielnię, która funkcjonuje tu do dziś.

Pozostałością po dawnym założeniu ogrodowym jest mocno przerzedzony drzewostan niedużego parku (1,15 ha) z równoległymi rzędami kasztanowców i lip. W centrum podwórza gospodarczego znajduje się staw, przy nim stare i powojenne budynki gospodarcze. Dwór z 2 poł. XIX w. stał po zach. stronie stawu; rozebrano go w końcu lat siedemdziesiątych.

Czworobok gruntu za dworem, ograniczony od pn. rzędem okazałych dębów i kasztanowców, pełnił funkcję ogrodu użytkowego. W 1987 r. przy wjeździe na teren gospodarstwa wybudowano współczesny w formie budynek mieszkalno-biurowy. Budynki po drugiej stronie drogi biegnącej przez wieś, na pd. od spółdzielni, to dawne czworaki folwarczne. Pierwotnie przebieg drogi był nieco inny: na wysokości folwarku była ona odsunięta bardziej na wsch., co widać po linii zabudowy w tym miejscu. Przy wjeździe do wsi od strony Dziekanowic po lewej stronie figura św. Wawrzyńca z datą 1947.

Św. Wawrzyniec, po łacinie Laurentius, był jednym z diakonów papieża Sykstusa II i zginął męczeńską śmiercią. Jest patronem ubogich i piekarzy, orędownikiem w chorobach reumatycznych, strzeże także od ognia. Przedstawiany jest w stroju diakona z wawrzynem (laurem) w dłoni i żelazną kratą, na której został spalony, u boku. Na terenie Parku są 4 figury tego świętego (w Dziekanowicach, Dziećmiarkach, Skrzetuszewie i Siemianowie).

Przy drodze do odległego o 3 km → **Waliszewa** (zakręt przy krzyżu) **budynek dawnej szkoły** obecnie schronisko młodzieżowe. Na granicy dawnego podwórza szkolnego stare morwy.

Szkoła Podstawowa w Siemianowie istniała od XIX w. Przez wszystkie lata swego funkcjonowania spełniała rolę ważnego centrum kulturalnego, promieniującego na całą okolicę. Kroni-

ki szkolne szczegółowo opisują wydarzenia z życia szkoły, wsi i kraju. Najstarsze zapisy dotyczące historii tej szkoły sięgają 1825 r. Uczęszczały do niej wtedy dzieci z Siemianowa, Dziekanowic, Żydówka, Jeziorzan, Komorowa i Waliszewa. Przez ostatnie lata swej działalności szkoła prowadziła nauczanie początkowe. Zakończenie ostatniego roku szkolnego miało miejsce w czerwcu 1999 r.

- ◆ PKS, połączenia do Gniezna (tzw. autobus szkolny – nie kursuje w dni wolne od nauki w szkole). Schronisko Młodzieżowe, tel. 061 427 52 99.

SKRZETUSZEWO – rozległa wieś w gminie Kiszkowo przy drodze Lednogóra–Sławno (od skrzyżowania na drodze E 261 w Lednogórze do skrzyżowania z drogą Latalice–Imiołki w Skrzetuszewie – 4,7 km; od dworca w Lednogórze – 6,7 km).

Wieś wzmiankowana w 1398 r. jako Krzethuszewo. Pod koniec XIX w. należała do Piotra Radońskiego.

Poza gospodarstwami położonymi wzdłuż głównej drogi asfaltowej, do wsi należy też zabudowa przy dwóch drogach poprzecznych: Latalice–Imiołki i Skrzetuszewo–Imiołki oraz gospodarstwa przy drodze ze Sroczyzna do Sławna. W centrum wsi po pn. stronie skrzyżowania **zabudowania dawnej gospody** (nr 37), która oferowała posiłki, noclegi i wymianę koni (w podwórzu budynek dawnych stajni, od strony ulicy zachował się fragment starej nawierzchni brukowej). Po wojnie mieścił się tu sklep i sala wiejska. Obecnie jest to własność prywatna. Obok ogródek z bogatą kolekcją roślin. Budynek z nr 12 naprzeciw przy przystanku autobusowym należał do kowala. Przy drodze wiodącej w stronę Imiołek – **dawna kuźnia**. W pobliżu drogi szutrowej, od skrzyżowania w lewo w stronę Latalic, zachowało się kilka obejść z dawną, niezmienną zabudową i tradycyjnym układem podwórza.

Droga od skrzyżowania w prawo prowadzi do →**Imiołek** (2 km). Wiedzie tędy szlak wędrówki pielgrzymów podążających w stronę Bramy Trzeciego Tysiąclecia – „Ryby” (ok. 1,5 km). Przy drodze po lewej stronie **figura św. Wawrzyńca** z datą 1945, za nią w dole jez. Skrzetuszewo Małe (jezioro to wraz z je-

ziorami: Głębokim i Sławno wypełnia połodowcową rynną jeziorną sąsiadującą z rynną Lednogóra-Łopienno). Po prawej stronie drogi do Imiołek – krzyż. Mniej więcej w tym miejscu za wzniesieniem zaczyna się długa na kilometr i wąska (ok. 200 m) zatoka jez. Lednica, nad którą znajduje się pole corocznych modlitewnych spotkań młodzieży.



Skrzetuszewo. Budynek o mozaikowej konstrukcji ścian

Na pn. od skrzyżowania w centrum wsi, po prawej stronie istniał niegdyś duży folwark. Po jego parcelacji zabudowania gospodarskie zaadoptowano na różne cele. Część budynków o kamienno-ceglanych ścianach przetrwała do dziś (niektóre z mozaikowymi ornamentami z różnokolorowych kamieni).

Przy głównej drodze, otoczona płotkiem, **figura Matki Boskiej** na okrągłej kolumnie, z napisem u dołu na cokole: *Królowo Korony Polskiej miej lud swój w swojej opiece*. Poniżej: *Fundatorowie polscy gminy Skrzetuszewa 3. Maja 1927*. Za figurą, w głębi pola, na niewielkim wyniesieniu, dawny **cmentarz ewangelicki**, widoczny z daleka jako kępa drzew (pow. 0,135 ha).

Przed I wojną światową w wyniku działania pruskiej Komisji Kolonizacyjnej w okolicy zamieszkało wielu osadników niemieckich. Ostatni pogrzeb na tym cmentarzu odbył się już po ostatniej wojnie: w zbiorowej mogile pochowano tu kilkunastu miejscowych Niemców. Cmentarz był otoczony żywopłotem z bzu lilaka i ogrodzeniem, w którego narożniku stała dzwonnica o metalowej konstrukcji. Do dzisiejszych czasów dotrwało kilka nagrobków i niektóre dawne obsadzenia cmentarne (m.in. szafirki i tulipany na mogiłach). Na początku lat dziewięćdziesiątych po południowej stronie cmentarza ustawiono duży, metalowy krzyż.

Dojście do cmentarza drogą polną; po jej prawej stronie w obniżeniu ciek łączący się z jez. Skrzetuszewo Małe. Kępa zadrzewień za rowem w głębi na prawo to zabytkowy park w → **Głębokim**.

Po przeciwnej stronie drogi, naprzeciw figury, w granicach rezydencji utworzonej ze starej zagrody, stał **budynek dawnej szkoły podstawowej**. Szkoła, z bogatymi tradycjami, funkcjonowała tu do końca lat dziewięćdziesiątych. Podzieliła los innych małych szkół wiejskich prowadzących nauczanie początkowe.

W latach 1928-1939 uczył tu Wacław Robakowski (zamordowany przez hitlerowców we wrześniu 1939 r.), który karierę nauczyciela na ziemi lednickiej zaczął od →**KłECKA**, Baranowa i →**DZIEKANOWIC** (1924 r.), a następnie przeniósł się do Skrzetuszewa. Prowadzona przez niego kronika szkoły w Dziekanowicach dostarcza cennych informacji o życiu ówczesnej wsi i wydarzeniach w kraju. Posiada także obszerny rozdział poświęcony historii Ostrowa Lednickiego i okolicy. Tradycje nauczycielskie w zamieszkałej na ziemi gnieźnieńskiej rodzinie Robakowskich są kontynuowane już w czwartym pokoleniu.

Kilometr na pn. od figury, droga w stronę Imiołek (na prawo z asfaltowej drogi głównej), obsadzona jest na pierwszym odcinku drzewami owocowymi. Po ok. 650 m, na wysokości pierwszych zabudowań, zaczyna się obustronne obsadzenie z **okazałymi wiązami**. Największe wiązają obwody pni sięgające 300 cm. W zadrzewieniu na poboczu obok wiązów spotykamy dużych rozmiarów topole białe i grusze polne. Dolne piętro zadrzewienia tworzą miejscami bardzo gęste krzewy tarniny, bzu czarnego, głogu i róży. W obejściach gospodarskich po obu stronach drogi widoczne są ślady mocno przebudowanych (nr 50 i 49) lub zachowanych w prawie niezmięnionej formie tzw. poniatówek (nr 46 i 3 – Imiołki).

Nazwa ta pochodzi od nazwiska przedwojennego ministra rolnictwa i reform rolnych Juliusza Poniatowskiego (1886-1975), który zainicjował akcję parcelacji gruntów zadłużonych majątków; na uzyskanych w ten sposób działkach o pow. średnio 6 ha budowano drewniane domy wg określonych wzorów.

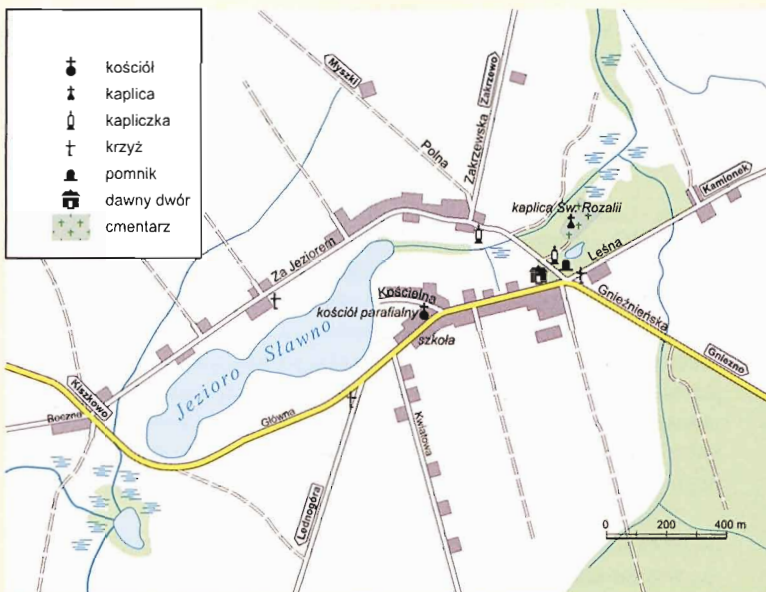
Gospodarstwa należące do Skrzetuszewa, a znajdujące się w sąsiedztwie rozwidlenia do Głębokiego i Sławna, zachowały w większości dawny układ podwórza i ładną, starą zabudowę. W sąsiedztwie domów okazałe lipy i kasztanowce podkreślające wjazd na podwórze (nr 1, 2, 40, 41, 43, 44). Przy gospodarstwie

nr 42 ładny dąb i gniazdo bocianie na gruszy. Po lewej stronie drogi w kierunku Sławna Jez. Głębokie, użytkowane przez gospodarstwo rybackie z siedzibą w Bogucinie pod Poznaniem.

- ◆ PKS, połączenia do Lednogóry i Pobiedzisk.

SŁAWNO – duża wieś w gminie Kiszkowo przy drodze nr 197 Kiszkowo–Gniezno; do Kiszkowa 7 km; boczne drogi gruntowe: do →**Głębokiego** (3 km), do →**Myszek** (2,7 km), do →**Zakrzewa** (3 km) i asfaltowa do →**Kamionka** (2 km). Zabudowa wsi rozmieszczona jest wzdłuż dróg po obu stronach wydłużonego jez. Sławno (pow. 17,5 ha) – ulice: Główna/Gnieźnińska i Za Jeziorem. W miejscu rozwidlenia dróg – resztówka dawnego majątku z fragmentem parku (na narożniku murowany słup dawnego ogrodzenia).

Wieś wzmiankowana już na początku XIII w. jako własność biskupów gnieźnińskich, pozostawała w ich rękach przez kilka stuleci, z krótką przerwą w latach 1219-1235, kiedy przejął ją Władysław Laskonogi. W XVIII w. Sławno na drodze zamiany przeszło w ręce ziemian. Od 1764 r. jego właścicielem był Aleksander Łubieński, kasztelan gnieźniński, a po nim od 1818 r. Józef Rzepecki. W 1840 r. Sławno przechodzi w ręce braci Wojciecha i Kazimierza Węsierskich (zgodnie z epitafium zmarłego w 1771 r. Kazimierza Węsierskiego, znajdującym się na zewnętrznej ścianie kościoła parafialnego, Sławno, zwane wówczas miastem, już w XVIII w. należało do rodziny Węsierskich; epitafium jest dużo późniejsze, a jego treść zapewne nieco ubarwiona). W 1856 r. właścicielem Sławna został Albin Węsierski (→**Zakrzewo**). Po nim dziedziczyła siostra Józefina Węsierska, by w 1878 r. sprzedać je wraz z innymi wsiami klucza zakrzewskiego Wojciechowi Chełmickiemu. Syn Wojciecha Stanisław, ożeniony z Ireną z Radońskich, odziedziczył Sławno w 1919 r. Według dokumentów był to ostatni przed wojną właściciel majątku. Wiadomo tymczasem z przekazów ustnych, że około 1935 r. majątek Sławno kupił Władysław Fengler, jednak już na początku 1939 r. został on przejęty przez Bank Rolny i rozparcelowany pomiędzy pracowników folwarku oraz miejscowych rolników. Właścicielką „resztówki” z budynkiem mieszkalnym i otaczającym go parkiem oraz sadem została mieszkanka Sław-



Sławno – schematyczny plan wsi

na p. Pistelowa. W czasie okupacji, ponownie scalony przez Niemców, majątek był zarządzany przez „treuhändera” z Zakrzewa. Po wojnie resztówkę kupił Zbigniew Tylman, a na pozostałych gruntach majątku założono spółdzielnię produkcyjną.

Resztówka składa się z dwóch przedzielonych drogą części: parku otaczającego **budynek mieszkalny** i wydłużonej części leśnej ze stawem w pobliżu cmentarza. W budynku przez wiele lat – do poł. lat dziewięćdziesiątych – istniała szkoła (nauczanie początkowe), a krótko także przedszkole. Budynek pochodzi z końca XIX w. i ma charakter bardziej rządcówki niż dworu. Także otaczający go **park** o pow. 0,7 ha ma ubogi drzewostan, w którym wyróżniają się lipy, rosnące wzdłuż drogi asfaltowej i kasztanowiec. Przy wjeździe murowane słupy starego ogrodzenia. Identyczna brama wiedzie na teren podwórza gospodarczego, położonego po przeciwnej stronie drogi. Obok niej odnowione zabudowania folwarczne.

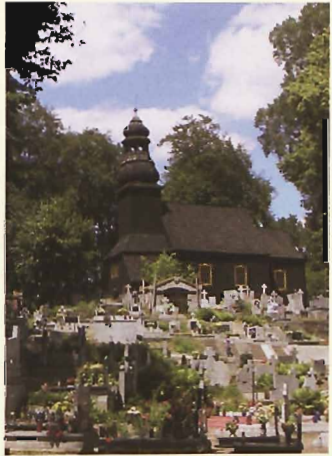
Przy wjeździe do wsi od strony Gniezna stoi **krzyż** (dawniej w tym miejscu stała figura św. Benona). W pobliżu krzyża – po-

tężna topola biała „Teresa” (490 cm) – pomnik przyrody. Przy ulicy Za Jeziorem, odbiegającej od trasy 197 (ul. Gnieźnieńska) i prowadzącej do części wsi położonej po drugiej stronie jeziora dwa pomniki: na wysokiej prostokątnej kolumnie **figura Matki Boskiej** i obok **pomnik ku czci poległych w czasie II wojny światowej** mieszkańców Sławna, Myszek, Zakrzewa, Dziećmiarek, Imiołek, Głębokiego i Skrzetuszewa, wybudowany przez miejscowego rzemieślnika Jarzyńskiego w 1946 r. z inicjatywy ówczesnego kierownika szkoły Jana Nowaka i mieszkańców parafii Sławno (przed wojną na placu przed figurą Matki Boskiej odbywały się uroczystości kościelne i patriotyczne). Za figurą, na zboczach wzgórza **cmentarz katolicki**. Nad bramą cmentarną napis: „*BOŻE ZMIŁUJ SIĘ NAD NAMI*”. Po prawej stronie bramy buk pospolity „Józef” – pomnik przyrody, o obw. pnia 470 cm. Na cmentarzu liczne stare drzewa – pomniki przyrody: po lewej stronie drogi do kaplicy buk „Mieczysław” – 300 cm obw., po prawej stronie w dole przy pd.-wsch. granicy cmentarza topola biała 420 cm obw., w dole przy pn. granicy cmentarza topola biała „Irena” – 470 cm obw., przy kaplicy topola biała 330 cm i dąb szypułkowy „Stanisław” – 430 cm obw.

Na szczycie wzgórza zabytkowa, drewniana **kaplica pw. św. Rozalii**.



Sławno. Pomnik ku czci ofiar wojennych



Kaplica św. Rozalii na cmentarzu w Sławnie

Św. Rozalia, pochodząca ze starożytnego rodu sycylijskiego, żyła w XII w. i prowadziła życie pustelnicze. Przeniesienie jej zwłok do katedry w Palermo spowodowało zakończenie panującej zarazy. Św. Rozalia jest czczona jako orędowniczka w nieszczęściach i chorobach; w dawnych czasach, podczas odpustu 4 września, pielgrzymi szli na kolanach od figury św. Benona przy głównej drodze do kaplicy na wzniesieniu.

Kaplicę wybudowano w 1785 r. z fundacji ks. Józefa Sztoltmana. Jest to budowla o konstrukcji zrębowej, oszalowana; w elewacji zach., nad wejściem, wieża nakryta cebulastym hełmem z latarnią. Wnętrze jednonawowe, zamknięte węższym i niższym prezbiterium z ołtarzem głównym z końca XVIII w., z dużo późniejszym obrazem św. Rozalii. Dwa ołtarze boczne z figurami Matki Boskiej po lewej i św. Teresy po prawej stronie. Chór muzyczny wsparty na dwóch drewnianych słupach. Na belce tęczowej grupa rzeźb: w centrum św. Barbara z krzyżem i dwa putta trzymające klepsydrę i czaszkę. Na ścianach, suficie i obramieniach okien barwne ornamenty malowane wprost na drewnie (belka tęczowa i sąsiednie pionowe pomalowane w girlandy róż; na ścianach, pod sufitem mocno zatarte napisy i daty, m.in. po lewej stronie: *A wszelki,*



Ołtarz główny w kaplicy św. Rozalii w Sławnie

który żywie i wierzy., po prawej: *Kto w mię wierzy, choćby i umarł żyw będzie*). W krypcie pod nawą kościoła pochowani są ostatni właściciele Zakrzewa - Chełmiccy. Pod prezbiterium spoczywa ks. Sztoltman - fundator kościoła (zm. 1811 r.) i miejscowy pastuch (do trumny włożono mu fujarkę). Jak głosi podanie, ukazała mu się św. Rozalia, kiedy paśł w pobliżu wzgórza bydło. Miało to skłonić ks. Sztoltmana do wybudowania kaplicy pod jej wezwaniem. Na wzgórzu mogła istnieć wcześniej mała kapliczka.

Najstarsze pochówki na szczycie wzgórza pochodzą z: 1856 r. – Józefa Krzyżanowskiego, 1857 r. – Damazego Dobrogojskiego – majora wojsk polskich – charakterystyczny nagrobek w formie kolumny na prawo od prezbiterium, i 1877 r. – Tomasza Szabrańskiego, żołnierza wojsk polskich. Wzgórze cmentarne leży w otoczeniu łąk, które w mokre lata są podtapiane przez wody rowu płynącego od strony jez. Sławno, co nadaje wzniesieniu charakter miejsca obronnego i nasuwa przypuszczenie o istnieniu tu grodu. Powtarzana opinia nie znalazła potwierdzenia w badaniach archeologicznych. Naprzeciw wejścia do kaplicy grobowiec rodziny Walterów – ostatnich przed wojną właścicieli Dziećmiarek, z datą 1885. Po pd. stronie wzgórza, w górnej części znajduje się pomnik poświęcony pochodzącym z najbliższej okolicy ofiarom II wojny światowej. W nisko położonej części cmentarza, przy pn. granicy, w pobliżu olbrzymiej topoli białej, został pochowany ks. Józef Radoński (1866-1936). Nad grobem, na cokole, stoi figura anioła ręką zasłaniającego twarz.



Sławno. Nagrobek Damazego Dobrogojskiego

Ksiądz Radca Józef Radoński w latach 1903-1933 był proboszczem tutejszej parafii. Dał się poznać jako człowiek energiczny i przedsiębiorczy, o szerokich umiejętnościach i zainteresowaniach. Zanim wstąpił do seminarium, był oficerem wojsk pruskich. Znał się na budownictwie, dobrze rysował. Zinwentaryzował okoliczne figury przydrożne. Spowinowacony z rodziną właścicieli Sławna, Chełmićkimi, za ich przyzwoleniem i zapewne wspomagany przez nich finansowo zainicjował prace formujące tarasy na cmentarnym wzgórzu, obsadzenia przy drogach cmentarza i przy biegnącej przez wieś drodze. Jego fundacji jest figura Chrystusa na zboczu po lewej stronie od wejścia na cmentarz, stojąca nad grobem Marianny Kalczyńskiej – zmarłej tragicznie gospodyni księdza.



Kapliczka św. Antoniego w Sławnie

Zadrzewione zbocze za polną drogą na pn. od cmentarza nazywane jest „Kierkowo”. Starzy mieszkańcy mówią, że był tu cmentarz wyznaniowy. Obecnie nie ma po nim żadnego śladu.

Dalej droga asfaltowa (ul. Za Jeziorem) wznosi się w stronę starej części wsi. W prawo odchodzi droga polna w stronę →**Zakrzewa** (3 km) – ul. Zakrzewska. Przy niej 2 km stąd, za lasem po prawej stronie figura „Matki Boskiej Pod Lasem”. Od drogi do Zakrzewa, za zabudowaniami po lewej stronie odgałęzia się dro-

ga gruntowa (ul. Polna) do →**Myszek** (2,7 km). Przy niej 1,8 km od Sławna po lewej stronie, obok skrzyżowania z inną polną drogą, drewniany krzyż i sosna o obwodzie pnia 217 cm.

Na skrzyżowaniu ulic Za Jeziorem i Zakrzewskiej, po lewej stronie drogi asfaltowej, w otoczeniu lip, stoi murowana kapliczka w formie czworobocznego słupa osadzonego na schodkowym postumencie i zwieńczonego kutym krzyżem – jedna z najładniejszych na terenie Lednickiego Parku Krajobrazowego. Jej ściany ozdobione są kunsztownymi sztukateriami. W ostrołukowej wnęce stoi figura Matki Boskiej. Na cokole poniżej daty: 1919 i 1946.

Kapliczkę ufundował mieszkający w pobliżu gospodarz w podziękowaniu za powrót z wojny. Zaprojektował ją ks. proboszcz Radoński. Pierwotnie w niszy stała figurka św. Antoniego, wyrzeźbiona z drewna gruszy przez francuskiego jeńca, którego zawierucha wojenna przygnała do Sławna. W czasie okupacji Niemcy zabrali figurkę, a kapliczkę przewrócili. W 1946 r., szczęśliwie ocalała, wróciła na dawne miejsce.

Droga asfaltowa będzie dalej po łuku nad doliną z jez. Sławno i wypływającym z niego ciekim (właściciel jeziora prowadzący gospodarstwo rybackie wykopał w celach ho-

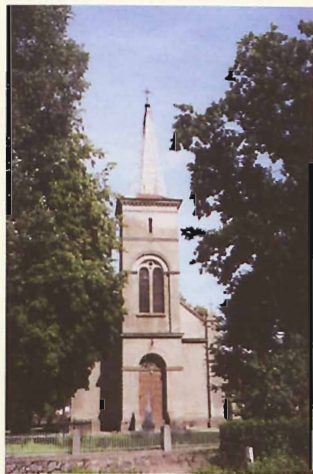
dowlanych widoczny po lewej stronie staw oddzielony od jeziora groblą). Po prawej stronie drogi, gęsto obok siebie usytuowane ładne, stare, przeważnie parterowe domy mieszkalne. Niedaleko gospodarstwa nr 19, gdzie kiedyś był koniec wsi, stoi **drewniany krzyż**, a obok lipa.

Z krzyżem tym związanym jest kilka podań. Jedno z nich mówi o białym gołębiu przesiadującym często na ramieniu krzyża i wołającym: *Chrztu, chrztu, chrztu..* Po poświęceniu tego miejsca przez ówczesnego proboszcza i odmówieniu modlitw gołąb przestał się pokazywać. Podanie to ma ciąg dalszy. W 1936 r. młodzież szkolna pod opieką miejscowego nauczyciela Jana Nowaka i z jego inicjatywy, upiększała okolicę pozyskanymi w terenie siewkami drzew; obsadzono m.in. boisko szkolne i wybrane punkty wsi. Ponieważ przy krzyżu za jeziorem rosła tylko jedna lipa, postanowiono wsadzić tam symetrycznie drugą. W wykopanym dołku ukazały się kości dziecka. Mimo ponawianych przez kilka lat prób, żadne drzewo nigdy nie przyjęło się w tym miejscu.

W centrum wsi przy ul. Kościelnej (rozgałęzienie głównej drogi i prowadzącej w stronę jeziora drogi ziemnej) – **kościół parafialny pw. św. Mikołaja**.

Parafia w Sławnie była wzmiankowana w 1348 r. Drewniany kościół z 1746 r., fundacji Aleksandra Łubieńskiego, spłonął w 1803 r. Ocalała murowana kaplica po pd. stronie nawy, ufundowana w 1777 r. przez Mikołaja i Teodora Węsierskich.

Obecny kościół murowany, późno klasycystyczny, orientowany, pochodzi z 1844 r. Od zach. nad kruchtą wieża z blaszonym hełmem. Kościół jest jednonawowy, zamkniętym niższym, wielobocznym prezbiterium. Nad ołtarzem baldachim wsparty na 4 kolumnach (dostawiony później, najprawdopodobniej po



Kościół pw. św. Mikołaja w Sławnie

wizycie ks. Radońskiego w Watykanie, klóci się nieco z dekoracją ołtarza głównego). W głębi figura św. Mikołaja. Dwa ołtarze boczne: po lewej z obrazem św. Jana Nepomucena, po prawej z Matką Boską Szkaplerzną. Ambona z 3 płaskorzeźbami wykonanymi przez ludowego artystę; chrzcielnica w formie czary podtrzymywanej przez anioła. Na ścianach, pod drewnianym sufitem, malowane medaliony z wezwaniami litanii do Matki Boskiej i nad ołtarzami bocznymi napisy: po lewej *NIE MASZ WZGLĘDU NA OSOBY U BOGA*, po prawej: *WITAJ NADZIEJO W SMUTKI I ŻAŁOŚCI*. Nad



Epitafium Kazimierza i Konstancji Węsierskich w Sławnie

łukiem wejścia do kaplicy napis: *SWĄ ŚWIETĄ KREW PRZELAŁ ZA NAS CHRZEŚCIJANY* i obok herby: Jasieńczyk-Radońskich i Nałęcz-Chełmickich. W kaplicy obraz św. Mikołaja. W podłodze dwie płyty marmurowe bez inskrypcji. Pod kaplicą znajduje się krypta, z epitafium Heleny Radońskiej, zmarłej w 1936 r. Po między kościołem a kruchtą stare, drewniane drzwi z wypukłymi ornamentami wyobrażającymi krzyż, kotwicę, serce i zmięję. Na zewnętrznej ścianie kaplicy wmurowano odlane w metalu, dwupolowe epitafium małżonków Konstancji z Tucholków Węsierskiej zmarłej w 1770 r. i Kazimierza Węsierskiego zm. w 1771 r., z łacińskim tekstem wymieniającym ich posiadłości, zalety i zasługi oraz dwoma herbami Korzbok-Tucholków po lewej stronie i Belina Węsierskich po prawej (ufundowane dużo później



Sławno. Kółko do wiązania koni u ogrodzeniu kościoła

przez któregoś ze spadkobierców). Poniżej marmurowa płyta upamiętniająca zmarłego w 1942 r. w obozie śmierci ks. proboszcza Mieczysława Potockiego. Kościół otoczony niskim ogrodzeniem; w podmurówce od strony zach. i pn. zachowały się metalowe kółka do wiązania koni.

Na **cmentarzu przykościelnym**, naprzeciw wejścia, pochówki 4 proboszczów parafii. Najstarszy – drugi od lewej, to płasko leżąca płyta ze słabo czytelnym napisem. Trzy pozostałe mają identyczną formę płyty i kamienne-

go krzyża z napisem na poszerzeniu podstawy. Od lewej leżą kolejno: ks. Walenty Przybyszewski (1808-1881), ks. Ignacy Jakubowski (1831-1861), ks. Adamus Nagel (1844-1882) i ks. Józef Jezierski (1932-1891). Wokół kościoła stare drzewa: dęby, buki, kasztanowce, lipy, klony i topola biała. Najokazalsze skupione przy zach. ogrodzeniu: dąb na osi kościoła obw. 320 cm, na prawo od niego topola biała – obw. 300 cm. W narożniku od strony głównej drogi dąb szypułkowy „św. Mikołaj” o obw. 360 cm – pomnik przyrody. Pochowany przy kościele od strony drogi głównej (ul. Gnieźnieńska) Michał Kluczyński był jedną z pierwszych ofiar II wojny światowej na terenie Sławna.



Sławno. Dąb „św. Mikołaj”

Do 1983 r. przy kościele stała drewniana, barokowa rzeźba św. Jana Nepomucena, osadzona na wysokiej kolumnie, z kunsztownymi ornamentami, datą 1770 i herbami Belina i Korzbok – zabytek sztuki sakralnej wysokiej klasy. Mocno zwietrzałą rzeźbę poddano zabiegom konserwacyjnym w Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy, w którego zbiorach etnograficznych znajduje się obecnie.

Po pn. stronie ul. Kościelnej, wiodącej nad jezioro, za ażurowym ogrodzeniem z cegły, odrestaurowana plebania. W jej ogrodzie, wzdłuż ogrodzenia, rosną okazałe lipy i dąb.



Sławno. Gospodarstwo agroturystyczne

Droga 197 w kierunku Kiszkowa (ul. Główna) omija łukiem leżące po prawej stronie jez. Sławno. Na płaskim terenie obok drogi boisko sportowe. Po lewej stronie w gęstym zakrzaczeniu leży staw nazywany kiedyś Gąskówek lub Gonczawek, należący od najdawniejszych czasów do parafii. W sąsiedztwie zabudowania przy ul. Bocznej, stanowiące kiedyś **przysiółek Żylisce**. Żylisce były wzmiankowane w 1378 r. jako dziedzictwo Mikołaja i Piotra z Dziećmiarek, przejęte przez gnieźnińskich bożogrobców w zamian za Nożyczyn.

W pobliżu zabudowań porośnięta olchami malownicza dolinka z tworzącym rozlewiska ciekim. Przy tablicy z mapą Parku, w poprzek drogi, przebiega jego zachodnia granica.

- ◆ PKS połączenia do Kiszkowa i Gniezna. Bar w pawilonie sklepu i naprzeciw w dawnej kuźni: sklep i bar. Noclegi w gospodarstwach agroturystycznych: Sławno 56, tel. 061 427 71 95, Sławno 82, tel. 061 427 72 69 i Sławno 70a, tel. 061 427 73 36.

SŁĘPOWO – dawny folwark 2 km na pn.-wsch. od Dziećmiarek, przy drodze do Kłecka.

W dokumentach wspominany już w XIII w. jako własność siostr dominikanek z Poznania, dziedziczona razem z Dziećmiarkami. Inne dawne nazwy to *Słempowo*, *Słempowo*, *Szłampowo*; współcześnie często mylnie używana jest nazwa Stępowo. W 1390 r. dominikanki oddały Słępowo w dożywocie Mikołajowi Grzeszkowi. W 1523 r. są ponownie wymieniane jako posiadaczki folwarku. Do lat osiemdziesiątych XX w. istniały jeszcze niektóre obiekty gospodarskie folwarku, stopniowo popadają-

ce w ruinę. Pozostałością po folwarku była cembrowana cegła studnia, zasypana w połowie lat dziewięćdziesiątych.

Ostatnim śladem po nieistniejącym Słępowie jest kapliczka z **figurą św. Józefa** na rozdrożu dróg polnych. Na pocz. wojny przy kapliczce pochowano zastrzelonego przez Niemców kolejarza. Po wojnie jego szczątki przeniesiono na cmentarz w Kłęcku.

Dojazd z Dziećmiarek w prawo drogą asfaltową na Bielawy i po 400 m obsadzoną drzewami drogą polną na pn.-wsch.

SULIN – mała wieś w gminie Kłęcko, przy wsch. granicy Parku, włączona do niego w 1998 r. Wieś leży na wododziale pomiędzy rynnymi jeziornymi Lednogóra–Łopienno i Łubowo–Kłęcko (dolina Małej Wełny). Droga asfaltowa na pn. prowadzi przez Bielawy do Kłęcka – 7 km; na zach. do Dziećmiarek – 3 km; na pd. droga polna wiedzie do Komorowa – 2,3 km.

Pierwsze informacje o Sulinie pochodzą z początku XVI w. Dawne nazwy tej wsi to: *Szulyno* i *Sulino*. Sulin należał do dóbr rycerskich.

W pn. części wsi położone są **zabudowania gospodarskie dawnego folwarku**, w 1947 r. przejętego przez Skarb Państwa. Od wielu lat gospodaruje tu Rolnicza Spółdzielnia Produkcyjna. Przy wjeździe na teren folwarcznego podwórzka od strony drogi asfaltowej, na trójkątnej wysepce w otoczeniu brzoź **figura Chrystusa** z napisem na ośmiokątnej kolumnie: *BŁOGOSŁAW PANIE/NASZEJ POLSKIEJ ZIEMI!!!/PRACOWNICY MAJ. SULIN/ROK 1945/W DOWÓD WDZIĘCZNOŚCI*.

Przy figurze fragment nawierzchni brukowej dawnej drogi wiodącej do majątku. Przy niej po lewej stronie sklep spożywczy; w głębi podwórze folwarczne okolone budynkami gospodarskimi z obrobionych kamieni, łączonych z ceglami. Na pd. pierzei duża stodoła z oskarpowanymi ścianami (w bardzo złym stanie); w centrum podwórzka staw. Dwór rozebrano po 1986 r. Przy drodze asfaltowej naprzeciw majątku jesiony o charakterystycznym, butelkowatym kształcie pni (zapewne jest to efekt wcześniejszego formowania drzew). Po zach. stronie drogi wiodącej na pd. wydłużone, parterowe domy – dawne czwo-

raki (obecnie w nowej, atrakcyjnej postaci) i wybudowany na ich wzór współczesny pawilon mieszkalny.

- ◆ Przystanek prywatnej linii autobusowej z Gniezna.

UJAZD – mała wieś w gminie Kiszkowo, 2,0 km od zach. granicy Parku, przy drodze 197 z Kiszkowa do Gniezna.

W czasie epidemii cholery pod koniec XIX w. założono tu cmentarz, na którym chowano zmarłych mieszkańców z okolicznych wsi, m.in. Sławna, zlikwidowany przez Niemców w czasie okupacji.

Za krzyżem asfaltowa droga na pn. do →**Myszek** (1,8 km) i →**Łagiewnik Kościelnych** (4,2 km) (drogowskaz – Kamieniec 6 km).

- ◆ PKS, połączenie do Kiszkowa i Gniezna.

WALISZEWO – mała wieś w gminie Klecko, przy pn.-wsch. brzegu jez. Lednica, 750 m na pd. od drogi nr 197. Przy tej drodze, po jej pn. stronie, naprzeciw leśniczówki, wśród sosen słabo zachowany (3 nagrobki) dawny cmentarz niemiecki. W pobliżu skrzyżowania dróg Siemianowo–Dziećmiarki z drogą nr 197 Kiszkowo–Gniezno, przy przystanku autobusowym ma początek →**ścieżka przyrodnicza**.

W tej okolicy stała niegdyś karczma, do której w późniejszych czasach przyłgnęło określenie „czerwona oberża”. Krążyły opowieści o karczmarzu, który ograbiał i mordował bogatych gości, a ich ciała zakopywał w pobliżu. Istnienie kilku karczem w najbliższej okolicy w ciągu ostatnich wieków jest potwierdzone w dokumentach. Opowieści o karczmarzu mordercy narodziły się, gdy w pobliskim wyrobisku żwiru zaczęto znajdować ludzkie kości – w rzeczywistości dużo starsze, pochodzące z istniejącego tu, zbadanego przez archeologów cmentarzyska.

W Waliszewie odkryto ślady osadnictwa sięgające neolitu (ok. 5 tys. lat temu). Wieś o pierwotnej nazwie *Waliszew* istnia-

ła już w 1-ej poł. X w. i była związana z grodem na Ostrowie Lednickim. W XIII w. weszła w skład dóbr kapituły gnieźnieńskiej (pierwsze wzmianki w 1253 r.). W 1331 r. Waliszewo zostało zniszczone podczas najazdu Krzyżaków. Były tu dwa folwarki: prywatny i kapitulny. W wyniku działań pruskiej Komisji Kolonizacyjnej, pod koniec XIX w. folwark kapitulny przeszedł w ręce niemieckie.

Waliszewo ciągnie się wzdłuż drogi, równoległe do brzegu jez. Lednica. Przy pn. krańcu wsi w kierunku wsch. odchodzi droga asfaltowa w stronę Komorowa (2 km). W 2002 r. na narożniku ustawiono na nowo krzyż, zniszczony przez Niemców w czasie okupacji, a istniejący tu od co najmniej XIX w. (poświęcenie 22 września 2002 r.). Przy wjeździe do wsi od strony pn. po prawej stronie w głębi **stare zabudowania gospodarcze** – być może w miejscu dawnego folwarku, wzmiankowanego w osiemnastowiecznych lustracjach dóbr kościelnych (gospodarstwo nr 19, świadczące usługi agroturystyczne). Za nim budynek dawnej remizy strażackiej, wybudowanej w latach sześćdziesiątych i funkcjonującej do połowy lat dziewięćdziesiątych (obecnie w rękach prywatnych). We wsi zachowało się wiele starych obejść, z dawnym układem podwórza i mało przekształconą, starą formą budynków. Większość z nich ma domy mieszkalne ustawione szczytem do drogi: nr 10, 11, 14, 15, 16, 17; zwracają uwagę bardzo solidne zabudowania gospodarcze o ścianach z kamieni i cegły np. w gospodarstwie z nr 13.

W centrum wsi, na małym, wysuniętym w stronę jeziora wyniesieniu stoi zabytkowy, drewniany, **kościół pw. św. Katarzyny** z 1759 r. wybudowany z fundacji kanonika gnieźnieńskiego Ludwika Riaucour (parafia w Waliszewie wzmiankowana była już w 1339 r.). Badania archeologiczne nie potwierdziły obiegowej opinii, iż stoi on na grodzisku. Jest to bu-



Kościół pw. św. Katarzyny
w Waliszewie



Rokokowa ambona w kościele
w Waliszewie

ornamentem i datą 1759, grupa gotyckich rzeźb: krucyfiks, Matka Boska Bolesna i św. Jan, najprawdopodobniej pochodzących z wcześniejszego kościoła. Na ścianie naprzeciw wejścia z kruchty obraz z poł. XVII w. z wyobrażeniem świętych adorujących Matkę Bożą. Nad starymi, klepkowymi drzwiami do zakrystii wyeksponowano odrestaurowane w pracowni konserwacji Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy okucia trumienne Eleonory z Łochockich Zawackiej, zmarłej w 1811 r. i pochowanej w murowanej, sklepionej krypcie pod prezbiterium kościoła.

Pod koniec XIX w. mocno zniszczonemu kościołowi, którego wg oceny ówczesnego budowniczego „odnowić żadną miarą nie można” groziła sprzedaż na licytacji i rozebranie na deski. Parafianie stanęli w obronie kościoła. Licytację wygrał gospodarz z Dziekanowic Jan Pawlak, wspierany przez pozostałych mieszkańców wsi. Zadysonował on w tym szlachetnym celu posagiem swej córki. Powołano specjalny komitet, który zajął się zbiórką pieniędzy i remontem obiektu. Dzięki tej ofiarnej akcji kościół ocalał.

Przed planowanym w latach dziewięćdziesiątych XX w. remontem zapadającej się w prezbiterium betonowej posadzki,

dowla jednonawowa, o konstrukcji zrębowej, oszalowana, orientowana. Na krytym gontami dwuspadowym dachu wieżyczka na sygnaturkę. Od strony pn. przylega zakrystia. We wnętrzu ołtarz główny późnobarokowy z XVII-wiecznymi rzeźbami św. Stanisława i św. Wojciecha nad bocznymi bramkami, barokowe ołtarze boczne z obrazami Matki Boskiej Częstochowskiej i św. Katarzyny po lewej stronie i sceną Zwiastowania po prawej, rokokowa ambona i osiemnastowieczna chrzcielnica. Na belce tęczowej, z wolutowym

z inicjatywy Muzeum wykonano w tym miejscu sondaż archeologiczny. Odkryto wypełnioną piaskiem kryptę z rozproszonymi szczątkami oraz dobrze zachowanym jednym pochówkiem przedstawicielki rodu Łochockich, związanego z ziemią lednicką od kilku stuleci.

Elementami wyposażenia kościoła są też: barokowy krucyfiks i dwa berła procesyjne oraz ludowy feretron z wyobrażeniem św. Barbary. Na cmentarzu przykościelnym rośnie lipa drobnolistna o obwodzie 340 cm – pomnik przyrody. Za nią **metalowa dzwonnica** z daszkiem krytym gontami; na betonowym fundamencie rok 1927.

Metalową konstrukcję wykonał kowal Walenty Smyk, w warsztacie swego ojca – Antoniego. W 1994 r. brygada budowlana Muzeum na Lednicy przeprowadziła gruntowną konserwację dzwonnicy. Brał w niej udział syn Walentego – Bogdan Smyk – kowal z Dziekanowic.

Po drugiej stronie kościoła, w zaroślach, domniemany cmentarz morowy.

Uwaga: Kościół można zwiedzać po uzgodnieniu z proboszczem w Sławnie; klucz u kościelnego w Waliszewie.

Za kościołem na skłonie nad jeziorem krzyż. Za nim rozciąga się widok na zabudowę wsi Imiołki, leżącej w bliskiej odległości na przeciwnym brzegu jez. Lednica (jezioro w tym miejscu jest najwęższe na całej swej dł., ma ok. 150 m szerokości). W głębi widać metalową konstrukcję „Ryby” – Bramy Trzeciego Tysiąclecia i dzwonnice. Dalej na pd. na cyplu jeziora stożek mogiły – domniemanego grodziska stożkowego.

Po lewej stronie drogi prowadzącej w kierunku Siemianowa, znajduje się najwyższe w okolicy wyniesienie polodowcowe zwane **Wzgórzem Waliszewskim** – 128,4 m n.p.m. Ze szczytu rozciąga się ładny widok na okolicę. Na podmokłym obszarze u podnóża pagórka obserwowano żurawie. Głaz znajdujący się na pd. stoku wzgórza przywieziono z okolicy stacji Lednogóra w poł. lat dziewięćdziesiątych. Z tego samego okresu pochodzą obsadzenia w dawnym wyrobisku żwiru na wsch. stoku i w kilku innych miejscach górki (nielegalne wyrobisko

odgrodzono barierą z dużych kamieni polnych). W 1993 r. gmina Kłecko przekazała wzgórze Muzeum na Lednicy.

Na końcu wsi dwa gospodarstwa (nr 14 i 15) z ładną, starą zabudową i okazałymi lipami przed wejściem.

- ◆ PKS, przystanek przy drodze 197 Kiszkowo–Gniezno, 750 m na pn. od granicy wsi. Noclegi w gospodarstwach agroturystycznych: „Lednica” Waliszewo 10a, tel. 061 427 72 77, „Mat Mar”, Waliszewo 12, tel. 061 427 72 73; „Przystań”, Waliszewo 19, tel. 061 427 72 75.

WĘGLEWO – wieś w gminie Pobiedziska, 1,5 km od zach. granicy Parku, przy drodze biegnącej z Pobiedzisk do →**Latalic** i dalej do →**Rybitw** (drogą tą na odcinku z Pobiedzisk do Węglewa biegnie szlak rowerowy z Poznania do Gniezna).

Wieś wzmiankowana już w 1110 r.

Przy wjeździe do wsi od strony Pobiedzisk, po prawej stronie **cmientarz parafialny**. W centrum wsi w parku krajobrazowym (w szczątkowym stanie) budynek **XIX- wiecznego dworu** (obecnie szkoła). Układ dawnego folwarku zaburzony przez



Kościół w Węglewie

wybudowanie w obrębie podwórza nowego domu mieszkalnego. Przy drodze, obok słupa dawnej bramy wjazdowej na teren majątku, mały kamienny budynek straży pożarnej z datą 1925 i fragment starego bruku. W głębi zachował się jeszcze jeden obiekt folwarku: kamiennoceglany budynek chlewni. Przy drodze w kierunku Węglewka drewniany **kościół pw. św. Katarzyny** z 1818 r., otoczony niskim, drewnianym ogrodzeniem (proboszcz wzmiankowany w 1412 r.), współcześnie gruntownie od-

nowiony. Wokół, na przykościelnym cmentarzu, stare drzewa: lipy, jesiony, robinie. W pd.-zach. narożniku lipa o obwodzie 440 cm (pomnik przyrody), obok grota z figurą Matki Bożej, za nią grób rodziców → **prof. Józefa Kostrzewskiego**, światowej sławy uczonego, „ojca archeologii polskiej”, urodzonego w Węglewie w 1885 r. Na nagrobku Kostrzewskich mała płyta, upamiętniająca ks. proboszcza Hieronima Brońkańskiego (wujka profesora) urodzonego w 1842, a zmarłego w 1907 r., niezwykle zasłużonego dla parafii i wsi. W głębi dzwonnica metalowa z daszkiem krytym gontem, osadzona w podmurówce z polnych kamieni. Przy wejściu do kruchty stara, kamienna kropielnica. W głównym ołtarzu otoczony kultem obraz Matki Boskiej z Dzieciątkiem z przełomu XVII i XVIII w., w drewnianej, posrebrzanej sukience, zasłaniany obrazem św. Wawrzyńca z pocz. XIX w. Na belce tęczowej gotycki krucyfiks.



Obraz „NMP Pani z Wyspy”
w kościele w Węglewie

Co roku w dniu 24 maja z Węglewa rusza piesza pielgrzymka do Dziekanowic szlakiem „Pani z Wyspy”. Wierni niosą obraz Najświętszej Maryi Panny – Pani Węglewskiej. Jak głosi podanie: pierwszy obraz Matki Bożej dla nowo powstałej w Węglewie parafii ufundowała kasztelania z siedzibą na Ostrowie Lednickim. Mówiono, że „obraz przywędrował z wyspy”. W 1991 r. narodziła się tradycja wędrówki obrazu z powrotem na wyspę w święto Matki Bożej Wspomożycielki Wiernych.

W pd.-wsch. narożniku ogrodzenia wystawiona w maju 2001 r. figura św. Wojciecha w łodzi. Na zewnątrz oplecioną przy drodze oplecioną bluszczem marmurowa tablica z 1991 r. upamiętniająca 725. rocznicę budowy pierwszej świątyni w Węglewie. Naprzeciw budynek plebanii; w jej ogrodzie liczne sta-

re drzewa i figura św. Barbary. Za kościołem, nieco dalej w kierunku wsch., po lewej stronie drogi dawna szkoła.

- ◆ PKS, połączenie do Gniezna i Pobiedzisk.

WĘGLEWKO – przysiółek w zach. części Parku, 1,5 km od Węglewa. Drogą dojazdową do niego w kierunku pn.-pd. biegnie granica Parku. Przy wjeździe do przysiółka na zakręcie drogi z Węglewa **figura Chrystusa** z napisem na kolumnie: *Najśodsze Serce Jezusa miej nas w Swojej opiece*; od tyłu u podstawy inicjały restauratorów figury *S.B.K.* i data odnowienia *1971*. Figurę ufundowała w latach trzydziestych rodzina Hausków, która po szczęśliwym ocaleniu z pożaru gospodarstwa w pobliskiej wsi przeniosła się do Węglewka. Po zach. stronie drogi niewielki park, którego ciekawy drzewostan zwraca uwagę z daleka. Na wsch. od przysiółka znajduje się mały **cmentarz ewangelicki** otoczony żywopłotem z bzu lilaka. Zachowały się pojedyncze nagrobki.

WIERZYCE – wieś w gm. Łubowo, przy drodze nr 434 Łubowo–Kostrzyn, 6 km od pd. granicy Parku; w kierunku pd.-wsch. odchodzi droga do Czarniejewa (9 km); w kierunku pn.-zach. do Imielna (4 km).

Wieś wzmiankowana już w 1218 r. nazywana wówczas *Virceovic*. W dokumentach wymieniana także jako: *Werzaicze* (1391 r.) i *Wirzeicza* (1580 r.). W połowie XIX w. wieś należała do Libiszewskiego, który wybudował tu stojący do dziś dwór; w dwudziestoleciu międzywojennym i w czasie okupacji wieś była w rękach niemieckich; w przebudowanym dworze urządzono wówczas pensjonat; od 1958 r. na gruntach majątku gospodarowały PGR-y: Czarniejewo i Falkowo. Od 1990 r. dawny majątek z dworem, parkiem i częścią pól znajduje się w rękach prywatnych.

W północnej części wsi, po prawej stronie drogi do Kostrzyna – dawny **cmentarz ewangelicki**. Przy drodze do Czarniejewa **park dworski** (pow. 5,28 ha, w tym 0,2 ha wód) z odremontowanym dworem. W drzewostanie dominują morwy, robinie

i olsze. Z cenniejszych drzew ocalały: 2 kasztanowce i lipa, pozostałe większe drzewa m.in. dęby i jesiony wycięto w latach powojennych. Krajobraz parku urozmaicają stawy i rów. Od lat dziewięćdziesiątych obserwuje się tu bobry. W dawnym majątku funkcjonuje gospodarstwo agroturystyczne, którego główną atrakcją są konie i wędkowanie.

- ◆ PKS, połączenia do Gniezna, Poznania i Czarniejewa. Noclegi w gospodarstwie agroturystycznym, Wierzyce 25, tel. 061 427 54 43.

ZAKRZEWO – mała wieś w gminie Kłecko, położona na pd. od drogi asfaltowej Łągiewniki Kościelne–Kłecko, na skłonie doliny Małej Welny, przy pn. granicy Parku. Włączona do Parku w wyniku korekty jego granic w 1998 r. W kierunku pd.-zach. odchodzi droga gruntowa do →**Sławna** (3 km), na pd.-wsch. do →**Dziećmiarek** (2,6 km), na pd. droga początkowo asfaltowa, dalej brukowana do →**Kamionka** (2,0 km).

We wsi park krajobrazowy z XIX w. o pow. 15,84 ha (w tym 2 ha wód) i okazały pałac – najładniejsze w tej części Wielkopolski założenie pałacowo-parkowe. Obecnie obiekt zamknięty – własność Banku Zachodniego Wielkopolskiego Banku Kredytowego. Obok obszerne, dobrze zachowane zabudowania folwarczne. Na zabudowę wsi składają się dawne budynki mieszkalne pracowników folwarku (czworaki i sześciorki) oraz współcześnie wybudowane „pegeerowskie” bloki mieszkalne.

Zakrzewo należało do dóbr rycerskich. Wieś wzmiankowana w 1389 r. W 1566 r. pojawia się w dokumentach jako własność Mielżyńskich. Pozostawało w ich rękach do 2 poł. XVII w. Na przełomie XVII i XVIII w. dobra zakrzewskie, do których należało wówczas także Głębokie, nabywa rodzina Miaskowskich herbu Bończa, po nich majątek przeszedł w ręce przybyłych z Pomorza Węsierskich herbu Belina. Pierwszym z rodu właścicielem Zakrzewa był Kazimierz Belina-Węsierski (1698?-1771), żonaty z Konstancją z Tucholków herbu Korzbok (ich epitafium znajduje się na zewnętrznej ścianie kaplicy przy kościele św. Mikołaja w Sławnie). W tym czasie w skład majątku poza Zakrzewem wchodziły także pobliskie wsie: Gorzuchowo, Czechy, Kamionek, Imiolki, Myszki i Sławno, nazywane wówczas

miastem. Postacią wyjątkową w historii zakrzewskiego majątku i ziemi lednickiej był →**Albin Węsierski** (1812-1875), syn Wincentego i Józefy z Bnińskich. W młodym wieku uczestniczył w powstaniu listopadowym. W uznaniu zasług wojennych został odznaczony Złotym Krzyżem orderu *Virtuti Militari*. Po powstaniu objął majątek zakrzewski, a w 1836 r. ożenił się z Ludwiką z Kwileckich z Wróblewa, córką Józefa. W swoich gospodarstwach wprowadzał podpatrzone w krajach zachodnioeuropejskich nowe metody uprawy, chowu zwierząt i przetwórstwa, uzyskując bardzo dobre efekty (co z podziwem i uznaniem opisał w swych relacjach z Zakrzewa korespondent angielskiej gazety „The Morning Post” w styczniu 1873 r.).

Zainteresowanie historią i pobudki patriotyczne skłoniły hr. Albina (tytuł hrabiowski uzyskał od władz pruskich w 1854 r.) do kupienia w 1856 r. Ostrowa Lednickiego – wystawionej na licytację wyspy na pobliskim jez. Lednica, kryjącej relikty kamiennych budowli z czasów formowania się polskiej państwowości, będących dla niemieckiego właściciela źródłem materiału budowlanego. Wkrótce po nabyciu wyspy Albin Węsierski rozpoczął na niej badania archeologiczne, korzystając z fachowej pomocy historyków i archeologów m.in.: Joachima Lelewela i Aleksandra Przeździeckiego. W wyniku prowadzonych przez kilka lat prac wykopaliskowych zgromadzono dokumentację rysunkową i interesujący zbiór zabytków. Hr. Albin w swojej rezydencji urządził muzeum lednickich znalezisk. Robiło ono takie wrażenie, że mówiło się o potrzebie stworzenia „centralnego muzeum narodowego starożytności polskich”. Kolekcja ta, poszerzona później o zbiory syna hrabiego – Zbigniewa – uległa niestety rozproszeniu i do naszych czasów przetrwała w szczątkowym stanie (w całości zachował się spis zabytków).

W 1859 r. Albin Węsierski sprowadził z Francji ogrodnika Augustyna Denizota, któremu powierzył zadanie urządzenia parku wokół zakrzewskiego dworu. Był to pierwszy krok do planowanego przekształcenia dotychczasowej siedziby w okazałą rezydencję. Następnym posunięciem była budowa w miejscu odsuniętym od dworu nowych zabudowań gospodarczych, oficyny ze stajnią koni wyjazdowych („cugowych”) i wozowni. Na końcu gnieźnieński budowniczy **Ludwik Ballensted** (Ballenstaedt, Ballenstedt 1830-1887), w oparciu o zakupione we Francji plany, dokonał przebudowy starego dworu w okazały

pałac w stylu francuskiego renesansu. Budowę ukończono najprawdopodobniej na przełomie 1871 i 1872 r. (co można określić na podstawie znalezionej niedawno dokumentu, ukrytego przez sekretarza hrabiego w głowie jednej z rzeźb w hallu pałacu). Albin Węsierski zmarł nagle w 1875 r., na 5 dni przed planowaną uroczystością wmurowania kamienia węgielnego pod budowę pamiątkowej wieży na Ostrowie Lednickim. Majątek odziedziczyła po nim siostra – Józefa Węsierska. Syn Albina – urodzony w 1839 r. Zbigniew – został adoptowany przez dziadka Józefa Kwileckiego. Po jego śmierci przyjął nazwisko: Węsierski-Kwilecki i odziedziczył ordynację Wróblewo pod Wronkami, do której z zakrzewskiego majątku przyłączył jedynie Ostrów Lednicki.

W 1878 r. Zakrzewo kupił Wojciech Chelmicki, po którym majątek odziedziczył jego syn – Stanisław. Stanisław Chelmicki – ostatni dziedzic majątku – mieszkał w Zakrzewie z rodziną do 1940 r. W czasie wojny majątek był w rękach niemieckich. Po wojnie przejęty został przez Skarb Państwa. Na gruntach majątku gospodarował kombinat PGR, a park i pałac przez pewien czas wykorzystywały Zakłady HCP w Poznaniu jako ośrodek kolonijny. W 1978 r. także pałac przeszedł w ręce kombinatu i wówczas rozpoczęto tu prace remontowe prowadzone pod nadzorem konserwatora zabytków, jednak brak środków finansowych bardzo ograniczał działania.

W 1990 r. właścicielem pałacu wraz z zabudową towarzyszącą (oficyna, wozownia) i parku stał się Bank Zachodni Wielkopolski Bank Kredytowy. Zaangażowanie znacznych środków finansowych i zespołu fachowców w krótkim czasie przyniosło efekty: rezydencja odzyskała pierwotną świetność. Mieści się tu obecnie Centrum Szkolenia WBK. Niedostępny dla turystów obiekt można podziwiać przez ażurowe ogrodzenie z obiegającej go wokół drogi.

Przy wjeździe do Zakrzewa od strony Sławna, za granicą lasu, otoczona płotkiem figura „Matki Boskiej Pod Lasem” z herbem Węsierskich i datami 1869-1980. W głębi na prawo widoczne zabudowania zakrzewskiego folwarku, z kominem gorzelni. Na wprost położony jest rozległy **park** otoczony masywnym ogrodzeniem z kutych krat, osadzonych pomiędzy murowanymi słupami, na podmurówce. Na narożniku, za ogrodzeniem, u wylotu drogi w kierunku Sławna, na ładnym cokole stoi **figu-**

ra św. Józefa z napisem: *Na pamiątkę urodzenia Janka 25. maja 1886 roku/szczęśliwy kto sobie Józefa ma za opiekuna.* Ów Janek to Jan Chelmiecki – młodo zmarły brat Stanisława Chelmieckiego, ostatniego dziedzica majątku. Obok figury św. Józefa znajduje się boczna brama do parku. Przy drodze biegnącej równoległe do ogrodzenia parku, za starym, ceglany ogrodzeniem, zabudowania dawnego folwarku. Pobielony budynek na kamiennej podmurówce, stojący szczytem do drogi, to dawna stajnia koni roboczych i obora; budynek z czerwonej cegły w narożniku od strony Kamionka mieścił niegdyś kuźnię.

Kilkanaście metrów od figury św. Józefa, w parku, nieco odsunięty od ogrodzenia, stoi **kamienny krzyż** osadzony na poszerzającym się schodkowo cokole. U zbiegu ramion słabo widoczny od strony drogi napis w ramce: *Boże dzięki ci składam;* z drugiej strony krzyża wykuto datę *10.9.1861.* Ponoć krzyż ten upamiętnia szczęśliwe wyzdrowienie po upadku z konia, który miał miejsce w pobliskim lesie (na miejscu wypadku przy leśnej ścieżce stoi krzyż drewniany z pasyjką). Dalej w łuku ogrodzenia między dwoma stojącymi bliżej siebie słupami, do podmurówki od strony parku przylega cembrowina dużej studni (ok. 3 m średnicy). Czerpano z niej niegdyś wodę do pałacowych kuchni (były dwie kuchnie: „pańska” i czeladna; specjalny pracownik – „forys” – codziennie przyjeżdżał po wodę małym zaprzęgiem z kufą). Za studnią, w głębi parku, nieco w prawo, widoczny olbrzymi platan o obwodzie pnia 590 cm. Za nim w dole rozległy staw nazywany niegdyś „Bachorza” z wyspą.

Po prawej stronie drogi szeroka brama z ceglany słupami prowadzi na okolony budynkami gospodarskimi prostokątny dziedziniec **dawnego folwarku.**

Znajdujący się za nią od strony drogi solidny kamienno-ceglany budynek pełnił niegdyś wiele różnorodnych funkcji. Jego zach. część, z wejściem w narożniku u dołu okrągłej baszty, mieściła mieszkanie rządcy – „ekonomy” (krótco przed wojną pełniący tę funkcję miał tytuł dyrektora). Zwraca uwagę ciekawe łączenie materiału kamiennego z ceglany obramowaniem okien i drzwi. Ściany budynku wzniesione są z większych, obrobionych od zewnątrz kamieni polnych, baszta z drobniejszych kamieni. W łamanym dachu umieszczono owalne lukarny z wolutowymi ornamentami w obramieniu. Okienka na pierwszym piętrze baszty są okrągłe. Powyżej ozdobnego fryzu baszta zmienia kształt na ośmiokątny. Ta część zbudowana jest z cegieł i ma

charakterystyczny mozaikowy ornament, z różnokolorowych tłuczonych kamieni, tworzących wzory składające się z trójkątnych, wielobarwnych pól. Podobnie zdobione są szczyty budynku. W pokoju w baszcie przed wojną mieszkała służąca rządcy, a pod dachem wieżyczki mieściła się wędzarnia. Na poddaszu nad mieszkaniem rządcy mieli pokoje pracownicy leśni i „pisarczyk”.

W dalszej części budynku przed wojną mieściły się m.in.: gorzelnia, młyn, olejarnia i mieszkania pracowników (m.in. stelmacha, ogrodnika i gorzelnika). W suterenie znajdował się magazyn „okowity”, z wielkimi zbiornikami (jeden ze starych, używanych na folwarku zbiorników metalowych stoi na podwyższeniu naprzeciw gorzelni). Środkowa część budynku jest wyższa, wysunięta do przodu, podzielona ceglаныmi pilastrami na 3 części. W dole znajdują się 3 duże okna zakończone łukowato. Był tu młyn parowy, który na skutek awarii na krótko przed wojną lub w czasie wojny służył tylko do uzyskiwania śruty; ziarno na mąkę było wożone do młyna w Kłęcku. Dalsza część budynku nosi ślady przeróbek – adaptacji do współczesnych potrzeb. Poniżej dachu zwracają uwagę zachowane w niezmienionej postaci małe, okrągłe okienka – obramowane promieniście ceglami, z sześcioramienną ozdobną kratką. Równolegle do tego budynku w głębi podwórza stały: stodoła, sieczkarnia i spichlerze zamykające dziedziniec folwarczny od pd. Był też tartak, silosy do kisenia liści i kurnik. Po wojnie część starej zabudowy folwarku przebudowano lub zastąpiono nowymi obiektami.

Za kamienno-ceglanym budynkiem od strony drogi znajduje się główna brama, wiodąca na podwórze folwarczne z walcowatymi, ceglanyimi słupami. Obok prawego słupa widoczna jest zamurowana nisza; przed wojną wisiała w niej redlica – metalowa część pługa – pełniąca rolę dzwonka nawołującego o godz. 6.00 pracowników folwarcznych do pracy. Rano wódarz obchodził czworaki i przydzielał każdemu zajęcie na ten dzień.



Zakrzewo. Mieszkanie rządcy majątku

Włodarz był podwładnym rządcy; było dwóch takich funkcjonariuszy: jeden od produkcji zwierzęcej i drugi „od pól”. Budynek po lewej stronie bramy, zamykający podwórze folwarczne od wsch., mieścił niegdyś owczarnię. Za nim znajdował się sad i ogród warzywny i dalej obora krów wiejskich. Nad całym folwarkiem góruje, widoczny z daleka czworoboczny, zbiegający się ku górze komin gorzelni z datą 1864.

Po przeciwnej stronie drogi, za ogrodzeniem, otwiera się widok na fragment zakrzewskiego założenia pałacowo-ogrodowego: za leżącym w obniżeniu, podłużnym stawem stoi budynek dawnej wozowni. Trzymano tam także muły i kuce. Za budynkiem wozowni widoczne są blanki wieńczące dach dawnej oficyny, z charakterystyczną, prostokątną wieżą z ostrołukowym, neogotyckim oknem od strony wozowni. Na piętrze, nad stajnią były biura, mieszkania służby pałacowej, a także ogrodnika i leśników. W głębi zza drzew prześwituje jasna elewacja pałacu.

Przy drodze biegnącej dalej w stronę głównej bramy założenia pałacowo-ogrodowego, budynki mieszkalne. Niektóre z nich są unowocześnionymi dawnymi czworakami, inne (bloki) wybudowano współcześnie dla pracowników PGR-u.

Przed wojną budynków mieszkalnych dla pracowników folwarku było znacznie więcej. Różniły się one wielkością i standardem. Najmniejsze były dwojaki z dwoma mieszkaniami, czworaki – z czterema; były też pięcioraki, sześcioraki, ośmioraki i dziesięcioraki. Na zakręcie drogi stał nieistniejący obecnie, murowany, piętrowy budynek, w którym mieszkali m.in. kowal folwarczny, oborowy i stangret. Obok były ogródki mieszkańców i cembrowana studnia z żurawiem.

Od ostrego zakrętu odgałęzienie drogi w prawo wiedzie w stronę Dziećmiarek. Szlak ten (nawierzchnia gruntowa) na odcinku ok. 1,5 km bliżej Dziećmiarek jest obsadzony obustronnie dorodnymi dębami. Mniej więcej w połowie drogi do Dziećmiarek spotyka się z traktem z Kamionka do Czech, w części pn. także obsadzonym obustronnie dębami. Droga asfaltowa obiega zabudowania wsi i dochodzi w pobliże głównej bramy parku.

Pałac stoi na niewielkim wzniesieniu, frontem ku wsch. Po pn. (prawej) jego stronie teren parku opada stromo w dół,

w stronę Małej Welny. Pałac jest prostokątną, dwukondygnacyjną budowlą z parterowymi pawilonami po bokach bryły i trójkondygnacyjną częścią środkową, nakrytą wysokim dachem z mansardą. W dachu nad dwukondygnacyjną częścią pałacu umieszczono owalne lukarny. Na dachach bocznych pawilonów i środkowej części pałacu znajdują się tarasy. Elewacja frontowa ma bogatą dekorację, w której zwracają uwagę rzeźbione panoplia (kompozycje z elementów zbroi) nad 4 kolumnami w środkowej części budowli, tralkowe balustrady i ozdobne obramienia okien. Ściany pałacu są białe. W trakcie rewaloryzacji także wnętrza pałacowe odzyskały dawny charakter (z uwzględnieniem współczesnych potrzeb).



Pałac w Zakrzewie

Francuski ogrodnik – Denizot – urządzając **park otaczający pałac** umiejętnie wykorzystał naturalne ukształtowanie terenu i istniejące ciek. Do czasów współczesnych dotrwało wiele ciekawych okazów drzew, m.in. platany (platan klonolistny przed pałacem – pomnik przyrody obw. pnia 380 cm i drugi o obw. 590 cm), lipy szeroko i drobnolistne (lipa drobnolistna przed pałacem – pomnik przyrody obw. pnia 320 cm), buk pospolity odm. czerwonolistnej, jesion wyniosły odm. zwisającej, katalpa bignoniowata, dęby szypułkowe, dąb błotny, świerki i daglezie oraz szpalery grabowe. W parku zinwentaryzowano 52 gatunki drzew i krzewów.

Przepływająca przez park Mała Welna, łącząc się z sąsiednimi rowami tworzy wysepkę (wiosną często podtapianą) z widoczną z drogi figurą Matki Boskiej.

Do wybuchu wojny na pobliskim rozwidleniu dróg do Kłecka i Łagiewnik Kościelnych, po prawej stronie, stała figura Opatrzności Bożej – kamienny cokół z Okiem Opatrzności, zwieńczony krzyżem. Po jej rozbiciu przez Niemców, w obawie przed zniszczeniem pozostałych, znajdujących się w okolicy figur zabezpieczono je: figurę św. Józefa i Matki Bożej Pod Lasek schowano pod plandekami w magazynach folwarcznych,

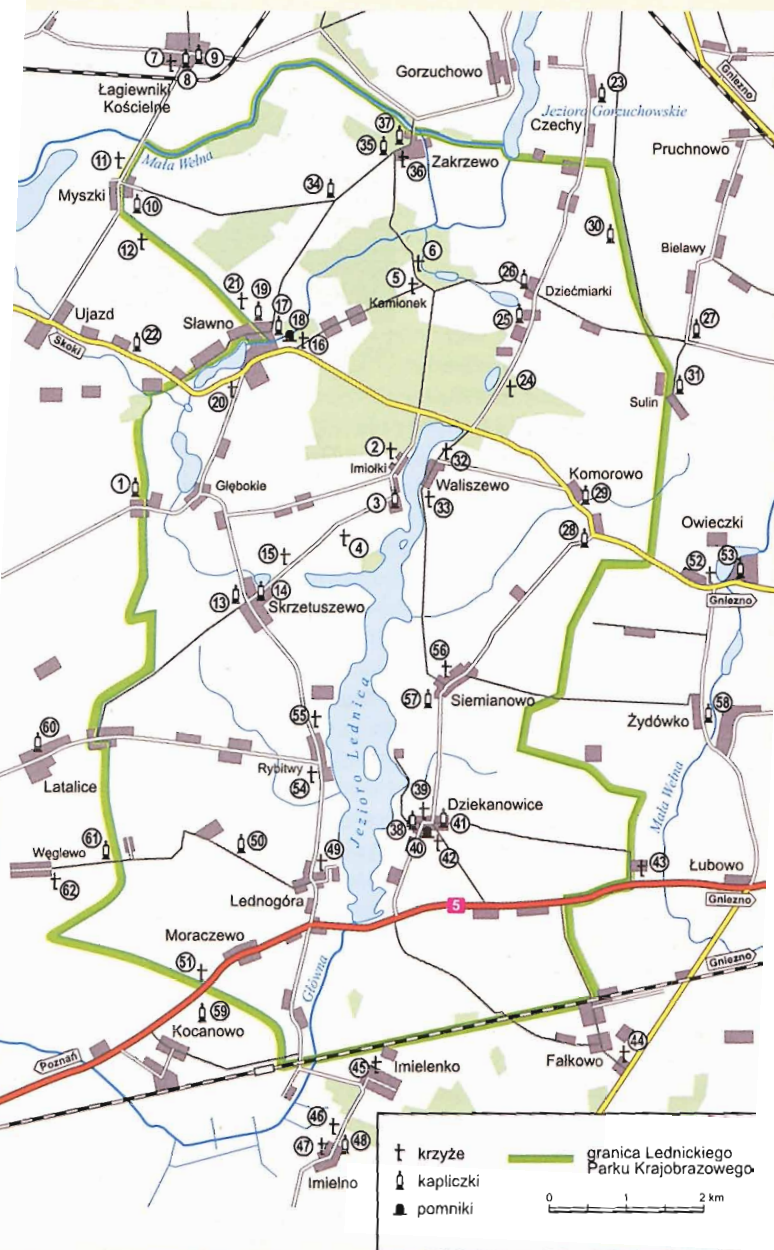




Figura w parku w Zakrzewie

Kapliczka na rozstaju dróg
w Żydówku

←

Krzyże i kapliczki przydrożne oraz miejsca pamięci w Lednickim Parku Krajobrazowym i najbliższej okolicy: Głębokie: 1. Kapliczka za folwarkiem, Imiołki: 2. Krzyż od strony północnej, 3. Kapliczka św. Antoniego przy folwarku, 4. Krzyż na polu duszpasterstwa, Kamionek: 5. Krzyż na zachodnim krańcu wsi, 6. Krzyż w lesie, Łagiewniki Kościelne: 7. Krzyż przy wjeździe od południa, 8. Figura Chrystusa na rozdrożu, 9. Figura Matki Bożej przy kościele, Myszki: 10. Kapliczka Matki Bożej przy majątku, 11. Krzyż na skarpie od strony północnej, 12. Krzyż przy sośnie, Skrzetuszewo: 13. Figura Matki Bożej przy cmentarzu, 14. Figura św. Wawrzyńca przy jez. Skrzetuszewo, 15. Krzyż przy drodze do Imiołek, Sławno: 16. Krzyż od strony Gniezna, 17. Figura Matki Bożej przy drodze na Cmentarz, 18. Pomnik poległych, 19. Kapliczka św. Antoniego, 20. Krzyż od strony Kiszkowa, 21. Krzyż przy ul. Za jeziorem, 22. Figura Matki Bożej, Czechy: 23. Kapliczka od strony Klecka, Dzieściarki: 24. Krzyż pod lasem, 25. Figura św. Wawrzyńca, 26. Figura Matki Bożej, 27. Kapliczka na rozdrożu, Komorowo: 28. Figura Chrystusa na rozdrożu, 29. Kapliczka w centrum wsi, 30. Figura św. Józefa, Sulin: 31. Figura Chrystusa przed majątkiem, Waliszewo: 32. Krzyż przy wjeździe od południa, 32a. Krzyż na rozdrożu, Zakrzewo: 33. Figura „Matki Boskiej pod Lasem”, 34. Figura św. Józefa w narożniku parku, 35. Krzyż w parku, 36. Figura Matki Bożej w parku, Dziekanowice: 37. Figura św. Benona na rozdrożu, 38. Krzyż przy wyjeździe na północ, 39. Obelisk przed kościołem, 40. Krzyż za kościołem, 41. Figura św. Wawrzyńca na ogrodzeniu kościoła, 42. Krzyż przy drodze nr 5, Falkowo: 43. Krzyż przy drodze 434, Imielenko: 44. Krzyż na skrzyżowaniu, Imielno: 45. Krzyż pod lasem, x Figura przy plebanii, 46. Krzyż na końcu wsi, Lednogóra: 47. Krzyż na rozdrożu, 48. Kapliczka przy wiązcie, Moraczewo: 49. Krzyż przy drodze nr 5, Owieczki: 50. Krzyż na rozdrożu, 51. Figura Matki Bożej, Rybitwy: 52. Krzyż od strony południowej, 53. Krzyż przy szkole z Czerniejewa, Siemianowo: 54. Krzyż przy przystanku PKS, 55. Figura św. Wawrzyńca, Żydówko: 56. Kapliczka na rozdrożu, Kocanowo: 57. Kapliczka na kurhanie w polu, Latalice: 58. Figura Matki Bożej, Węglewko: 59. Figura Chrystusa na rozdrożu, Węglewo: 60. Krzyż na wschodnim krańcu wsi

a figurę Matki Boskiej z parku maskowano gałęziami świerkowymi, wymieniając je na nowe, kiedy igły opadały. Działania te odbywały się za zgodą, czy wręcz z inicjatywy wojennego rządcy majątku, którym był pochodzący z Owieczek volksdeutsch Johan Nowald – przed wojną noszący nazwisko Jan Nowak.

- ◆ PKS, połączenia z Kiszkowem i Kleckiem. Centrum Szkolenia BZ WBK tel. 061 427 02 03.

ŻYDÓWKO – wieś w gminie Łubowo, położona w dolinie Małej Wełny przy drodze Łubowo–Owieczki; do Łubowa 2,5 km, do Owieczek 1,5 km; 2 km od wsch. granicy Parku. Wieś wzmiankowana w 1397 r. Na zboczu doliny średniowieczny **gródek stożkowaty**. Na rozjeździe dróg do Łubowa i Dziekanowic przysadzista, murowana kapliczka.

SZLAKI WYCIECZKOWE

Szlaki znakowane

Lednicki Park Krajobrazowy jako obiekt turystyczny czeka ciągle na odkrycie. Obiekty związane z naszymi dziejami – relikty kamiennych budowli na Ostrowie Lednickim i archeologiczne wystawy – wpisały się w tradycje zwiedzania Szlaku Piastowskiego. Wielkopolski Park Etnograficzny jako jedyny skansen w naszym regionie również cieszy się popularnością, jednak sfera przyrodnicza ciągle pozostaje nie w pełni doceniona i wykorzystana. Lepszemu jej poznaniu służy wytyczona w 1998 r. **ścieżka przyrodnicza**, przebiegająca siedmiokilometrową pętlą na trasie Waliszewo–Dziećmiarki–Kamionek–Waliszewo. Trasa ma pokazać pewne zjawiska i elementy środowiska przyrodniczego, do czego szczególnie nadaje się mniej znana, ale atrakcyjna krajobrazowo pn. część Parku. Można tu poznać m.in. podstawowe gatunki roślin występujące na poboczach dróg, gatunki roślin i zwierząt żyjące w różnych środowiskach (łąka, las, jezioro, teren podmokły) oraz charakterystyczne dla Parku elementy komponowanego krajobrazu: aleje śródpolne, parki dworskie, ogródek wiejski. Uwagę przykuwa mnogość starych drzew, w tym rzadko już występujących polnych grusz i bogactwo okazałych dębów (pomniki przyrody). Ofertę krajoznawczą wzbogaca znakowany **szlak rowerowy**, poprowadzony w pd. części Parku, od Węglewa, przez Lednogórę, Dziekanowice, Żydówko, stanowiący fragment długiej trasy Poznań–Gniezno. W 2005 r. z inicjatywy przyrodników z Kłecka i Gniezna wytyczono wyjątkowo długi (ponad 65 km) **szlak pieszy** z Mielna przez Borzątew, Kłecko, Czechy, Kamionek, Sławno, Skrzetuszewo, Lednogórę i Fałkowo do Gniezna, oznaczony w terenie kolorem czerwonym.

Ścieżka przyrodnicza

Przystanek 1 – rośliny przydroża

Punkt przy którym sezonowo, od maja do początków września, można poznać kilka najpospolitszych gatunków roślin występujących na poboczach dróg. Większość z nich ma żółte kwiaty, tak jak lnicza pospolita o kwiatach zakończonych ostrogą, czy dziewanny: drobnokwiatowa i wielkokwiatowa, o charakterystycznych kwiatostanach zebranych w wysmukłe „świeczniki”. Jasnożółte kwiaty, pierzaste, omszone liście i odstające łuszczyny okrywające nasiona to cechy stulichy psiej. Podobny do niej stulisz ma łuszczyny ściśle przytulone do łodygi. Duże, białe i wonne kwiaty bnieca białego otwierają się wieczorem. Roślina cała pokryta szarymi szorstkimi króciutkimi włoskami to pyleniec. Wilczomlec sosnka wyglądem przypomina miniaturową sosenkę. Z łodygi po złamaniu wycieka biały sok. Zestaw barw panujący na przydrożu dopełniają niebieskie kwiaty chabra łąkowego i cykorii podróżnika. Obie te rośliny mają wąskie liście i owłosione szorstkie łodygi.

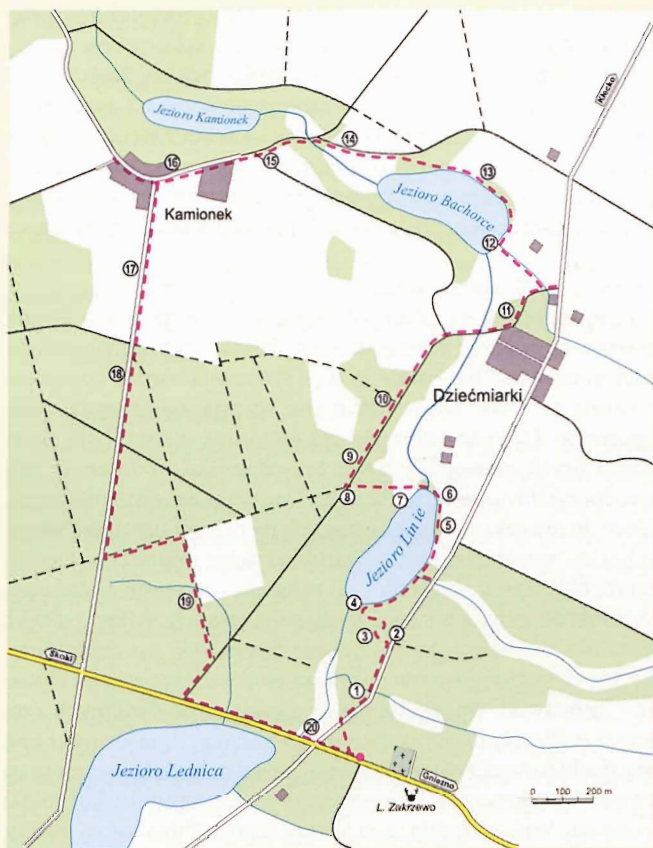
Niektóre z roślin przydroża mają właściwości lecznicze i w medycynie ludowej używane są do dziś. Jedną z najstarszych roślin leczniczych jest krwawnik, mający białe, czasem różowawe, drobne, płasko ułożone kwiaty i pierzaste liście. W lecznictwie wykorzystywane są dziewanny, które czasem w tym celu się uprawia. W przypadku glistnika jaskółczego ziele pomarańczowy sok wypływający z przełamanej łodygi stosowano do usuwania brodawek.

Przystanek 2 – pomniki przyrody – świerk „Albin”

Dorodny świerk pospolity, noszący imię „ALBIN”, przy którym znajduje się przystanek, jest pomnikiem przyrody. Oznacza to, że drzewo zostało objęte ochroną prawną ze względu na swój wiek, wymiary, rzadkość występowania, albo znaczenie dla historii i kultury kraju. Pomniki przyrody mają znaczenie przyrodnicze, historyczne, wpływają na piękno krajobrazu. Często są związane z określonymi wydarzeniami historycznymi lub wybitnymi postaciami naszej kultury narodowej. Zachowanie dla następnych pokoleń starych drzew, głązów narzutowych i innych tego typu obiektów to głównie zachowanie tworców przyrody trwale związanych z krajobrazem naszego kraju, co także jest wyrazem kultury.

Przystanek 3 – oczko śródleśne „bagienko”

Rozlewisko porastają rośliny preferujące miejsca wilgotne, czasowo wypełnione wodą. Warstwę drzew tworzy olsza czarna, towarzyszy jej jesion, brzoza omszona i świerk. W warstwie krzewów występują wierzby. Można tu spotkać kruszynę



Trasa ścieżki dydaktycznej – przystanki oznaczone w terenie stylizowanym liściem dębu: 1 – rośliny przydroża, 2 – pomnik przyrody świerk „Albin”, 3 – oczko śródleśne, 4 – jez. Linie, 5 – modrzewiowy las, 6 – polna grusza, 7 – aktywna ochrona zwierząt, 8 – gospodarka leśna, 9 – dąb „Św. Wojciech” i zarastające oczko, 10 – dąbrowa, 11 – park w Dziećmiarkach, 12 – jez. Bachorce, 13 – dominanty w krajobrazie, 14 – mieszkańcy suchej łąki, 15 – rośliny wczesnej wiosny, 16 – ogródek wiejski we wsi Kamionek, 17 – zadrzewienia towarzyszące miedzom i polnym drogom, 18 – pomnikowe dęby, 19 – zespół boru, 20 – jez. Lednica

o leczniczej, charakterystycznie pachnącej korze, jarzębinę, kalinę, a z pnączy – chmiel. Runo rozwija się bujnie, a w związku z kępiastą strukturą układa się mozaikowato. W dolinkach występują gatunki bagienne – kosaciec żółty, trzcina, na kępach roślinność miejsc suchszych – porzeczek czarna, paprocie. Woda pomiędzy wyniesionymi kępami pokryta jest rzęsą. Na brzegu oczek wodnych rośnie tarczyca pospolita o niebieskich kwiatach i czyściec błotny o kwiatach czerwono fioletowych.

Śródleśne oczka wodne pełnią bardzo ważną funkcję – są miejscami składania jaj i przeobrażania się płazów. Latem, przechodząc nad oczkiem, można dostrzec na ścieżce wędrujące żabki. To przeobrażone pokolenie żaby trawnej i moczarowej. Płazy te w swoim rozwoju wykorzystują drobne zbiorniki wodne, w których w końcu marca lub na początku kwietnia składają skrzek.

Przystanek 4 – jezioro Linie

Jezioro Linie jest jeziorem polodowcowym, wypełniającym obniżenie w rynnie Lednogóra – Łopienno. Jego powierzchnia wynosi prawie 6 ha. Pobrzeża wód stwarzają bardzo korzystne warunki życiowe. Bujna roślinność sprzyja zwierzętom roślinozernym. Bliskość wody stwarza korzystne warunki dla zwierząt, których rozwój przebiega w środowisku wodnym. O bardzo dobrych warunkach dla życia i rozwoju zwierząt świadczą, łatwe do odnalezienia przez stojących na brzegu turystów, muszle bezkręgowców wodnych. Spiralna i pękata muszla należy do zagrzebki, płasko skręcona – do zatoczka rogowego. Spłaszczona, złożona z dwóch części to muszle naszych małży – skójki, spiralnie zwinięte i duże – muszle błotniarek. Do charakterystycznych bezkręgowców pobrzeża wód zaliczyć można ślimaki – bursztyнки, spotykane często nawet na nadwodnych częściach roślin. Na piaszczystym przybrzeżnym dnie jeziora Linie bez trudu można znaleźć pijawki i przedstawicieli innych grup zwierząt bezkręgowych: skąposzczety oraz pospolite skorupiaki – ośliczki. Nad brzegami wód licznie reprezentowane są owady, których stadia larwalne żyją w wodzie: ważki, widelnice, jętki, chrzączki. Na powierzchni wody żyją chrząszcze – krętaki.

Przystanek 5 – modrzewiowy las

Po prawej stronie ścieżki, aż po skraj skarpy wzniesienia morenowego, rośnie drzewostan modrzewiowy. Jest to nasadzenie sztuczne, o czym świadczy ten sam wiek drzew, rów-

ne odstępy pomiędzy drzewami oraz brak innych gatunków drzew. Jest to więc monokultura modrzewiowa. W naturze modrzew nie tworzy jednorodnych drzewostanów – jest gatunkiem domieszkowym innych zespołów leśnych. Jest to drzewo ważne gospodarczo – cenione jest wartościowe drewno, żywiczne, ciężkie i bardzo trwałe. Dawniej było używane w budownictwie wiejskim, o czym świadczą do dziś modrzewiowe dwory i kościoły. Skarpa wznosząca się ponad ścieżką poprzecinana jest sączącymi się strumykami. Wody lodowcowe, złobiąc rynnę, przecięły warstwy wodonośne. Dlatego w dolnej partii zbocza rynnę powstały liczne wysięki i źródła, dając początek sączącym się, a miejscami wartko płynącym, strumikom. Na zboczach leży kilka próchniejących kłód. Pozostawione przez leśników wzbogacają środowisko stając się miejscem życia wielu gatunków roślin i zwierząt. Na rozkładających się powalonych drzewach może rosnąć około 70 gatunków mchów, a w drewnie wielka liczba gatunków grzybów i śluzowców.

Przystanek 6 – polna grusza

Drzewo po naszej prawej stronie to grusza. Ten okaz został objęty ochroną prawną jako pomnik przyrody. Uczyniono to nie ze względu na imponujące rozmiary, ale na coraz większą rzadkość gruszy w polskim krajobrazie. Kiedyś polne grusze były nieodłącznym składnikiem wiejskiego otoczenia, czego świadectwo dał Adam Mickiewicz pisząc w „Panu Tadeuszu”:

*...a wszystko przepasane jakby wstęgą, miedzą
zieloną, na niej z rzadka ciche grusze siedzą...*

Przystanek 7 – aktywna ochrona zwierząt

Aktywną formą wspomagania przyrody jest ochrona czynna, polegająca na stosowaniu zabiegów i urządzeń technicznych. Taki typ ochrony przyrody odnoszony bywa przede wszystkim do zwierząt. Jego przejawem jest wieszanie budek lęgowych i karmników. Znajdująca się na pobliskim drzewie budka przeznaczona została jako czasowe schronienie dla nietoperzy. Od znanych powszechnie budek lęgowych dla ptaków różni się przede wszystkim kształtem i wąską szczeliną wlotową umieszczoną u podstawy budki, a nie w środku przedniej ścianki. Jednakże budki te, choć przeznaczone dla nietoperzy, często zasiedlane są przez ptaki z rodziny pełzaczy i kowaliki. Umieją one

poruszać się głową w dół i mogą korzystać z nietypowo umieszczonego wlotu.

Na skraju ścieżki występują rośliny miejsc piaszczystych i słonecznych. Wysokie, sztywne, intensywnie zielone łodygi, drobne listki i duże żółte kwiaty należą do żarnowca miotlastego. Nieco dalej rozwijają się liliowe kwiaty świerzby polnej, a wczesną wiosną pojawiają się różowo-niebieskie kwiaty miodunki.

Przystanek 8 – gospodarka leśna

Widoczna leśna uprawa to przykład gospodarowania człowieka na obszarach leśnych. Na terenie starego zrębu w różnych odstępach posadzono drzewa, które w przyszłości stworzą las. Posadzone dęby i sosny zostały zabezpieczone przed zgryzaniem przez zwierzęta. Pojedyncze sadzonki dębów umieszczono w osłonkach. Dla zwierzyny leśnej, takiej jak jelenie, młode pąki drzew leśnych są przysmakiem i wartościowym uzupełnieniem karmy, szczególnie po okresie srogich zim. Osłonki wraz ze wzrostem drzew przesuwają się ku górze tak długo, aż drzewka osiągną wysokość uniemożliwiającą zgryzanie pędów wierzchołkowych. Czuby sosen smaruje się środkiem odstraszającym zwierzęta. Czasem uprawy leśne dla ochrony przed zwierzętami leśnymi grodzi się płotami z siatki. W przypadku widocznej uprawy zastosowano jeszcze inną metodę – na skraju umieszczono materiał nasączony substancją skutecznie odstraszającą miłośników świeżych pędów. Zewnętrzny pas uprawy dębowo-sosnowej tworzy brzoza. Szybko rosnąca brzoza pełni funkcję wiatrochronną dla delikatniejszych i wolniej rosnących cennych gospodarczo drzew młodnika. Stanowi także ochronę przed pożarem.

Przystanek 9 – dąb „Święty Wojciech” i zarastające oczko

Dąb szypułkowy „Święty Wojciech” – potężne drzewo o wysokości 21 m i pierśnicy 350 cm rośnie na skraju zarastającego śródleśnego oczka. Kiedyś nieckę wypełniała woda. Obecnie jedynym śladem jest roślinność zwykle towarzysząca zbiornikom wodnym – trzcina, kosaciec żółty, manna mielec oraz kępy situ i turzyc. Na obrzeże, a nawet pomiędzy kępy turzyc pośrodku niecki, wkraczają drzewa: brzoza brodawkowata, olsza i sosna. Z biegiem lat dawne oczko w całości pokryje się drzewami i zostanie wchłonięte przez otaczający las.

Na brzegu oczka zauważyć można ślady racic żerujących dziaków. Wśród runa drzew otaczających nieckę obficie występuje konwalijka dwulistna. W ciepłe dni można znaleźć wygrzewającą się na ścieżce beznogą jaszczurkę – padalca.

Przystanek 10 – dąbrowa

Po lewej stronie ścieżki znajduje się monokultura złożona z około 100-letnich dębów szypułkowych. To drzewo jest podstawowym składnikiem naszych lasów niżowych. Należy zwrócić uwagę na kształt koron i wysokość drzew rosnących samotnie i w dużym zwarciu oraz na korony drzew skraju drzewostanu. Walka o dostęp do światła w zwartych kompleksach powoduje, że drzewa są wysokie, mają korony zbudowane z cienkich gałęzi i pozbawione są ich w dolnej części pnia. Drzewa rosnące samotnie są niższe, mają regularną koronę, często sięgającą prawie do ziemi, utworzoną z grubszych gałęzi. Jednakże gorsza jakość ich drewna pełnego sęków, sprawia że rzadko obecnie można spotkać samotne drzewa w krajobrazie. Bardzo charakterystycznie ukształtowane są korony drzew rosnących na skraju lasu. Konary pochylają się nad ścieżką, gdyż z tej strony wykształciły się silniej. W skrajnych przypadkach korona drzew formuje się jednostronnie, stąd nazwa tej postaci – drzewa chorągiewkowate. Jeśli zachować ciszę i spokój, można usłyszeć i zobaczyć przebywające tutaj ptaki, najczęściej – ziębę, sikory: bogatkę i modrą oraz kosa.

Po prawej stronie w obniżeniu znajduje się łąka, przez którą przepływa, towarzyszący ścieżce od przystanku 7, ciek. W czasie wysokich stanów wód łąka znajduje się pod wodą. Występują na niej gatunki roślin znoszące podtapianie i zalewy, np.: tymotka łąkowa, wiechlina łąkowa, kostrzewa łąkowa, jaskier ostry, rzeżucha łąkowa, rogownica pospolita i inne.

Przystanek 11 – park w Dziećmiarkach

Widoczna kępa drzew różni się od mijanych dotychczas po drodze zadrzewień, są to okazałe, stare drzewa. Niektóre z nich to gatunki nie spotykane w otwartym krajobrazie, m.in.: kasztanowce białe, sprowadzone do Polski z południowej Europy około XVI w. Część drzew tworzy szeregi – widać, że zostały posadzone przez człowieka z myślą o stworzeniu określonej kompozycji.

Przystanek 12 – jezioro Bachorce

Jezioro Bachorce jest kolejnym jeziorem rynny Lednogóra – Łopienno. Czasem spotyka się jego nazwę w nieco innym brzmieniu – „Bakorze” lub „Bachorze”. Powierzchnia jeziora wynosi około 7 ha. Stojąc na brzegu jeziora obserwować można strefy układu roślin wodnych, zgodny z wyróżnionymi przez biologów strefami toni wodnej. Każda z tych stref charakteryzuje się odrębnymi warunkami termicznymi, chemicznymi i świetlnymi, stąd też wynika odmienność świata roślinnego i zwierzęcego zasiedlającego strefy. Strefa roślinności wynurzonej to przede wszystkim: sit, tatarak, manna mielec, trzcina, pałka wodna. Strefa roślinności o liściach pływających to grzybień biały i grązel żółty. W strefie roślinności zanurzonej występują: wywłócznik, moczarka kanadyjska, jeziorza, rdestnica, ramienice. Niespodzianki sprawiają również mieszkańcy pobliskiej łąki. Na rozpiętej pajęczynie można znaleźć polującą żółto-czarną samicę pająka tygryzka paskowanego. Pająk ten przywędrował do Polski z południowej Europy.

Przystanek 13 – dominanty w krajobrazie

Po przeciwnej stronie jeziora rysuje się okazała sylwetka czerwolistnego buka rosnącego w parku w Dziećmiarkach. Drzewo to wyraźnie dominuje w płaskim polnym krajobrazie. Szczególnie wyraziście i kontrastowo wyglądają czerwone liście buka wczesną wiosną, płomiennie odbijając się od jasnej zieleni wiosennych traw. Jest to przykład umiejętnego kształtowania krajobrazu.

Przystanek 14 – mieszkańcy suchej łąki

Rosną tu gatunki preferujące podłoże bardziej suche i piaszczyste. Należą do nich biały krwawnik, żółta, podlegające częściowej ochronie kocanka piaskowa, różowo-fioletowy zawciąg pospolity. Charakterystyczne, sierpowate kwiatostany należą do komonicy, a białe, główkowate to koniczyna biała. W słoneczne dni zwracają uwagę trzmielie zapylające kwiaty koniczyny i komonicy oraz roje barwnych motyli.

Przystanek 15 – rośliny wczesnej wiosny na stoku koło wsi Kamionek

Nie wszystkie gatunki rosnące w tym samym miejscu rozwijają się jednocześnie. Często poszczególne ich grupy zamieniają

się jedne po drugich, co powoduje, że ten sam teren w różnych porach roku wygląda zupełnie inaczej. Taki odmienny wygląd określonego zbiorowiska roślinnego uzależniony od pory roku nazywany jest **aspektem**. Najłatwiej aspekt odpowiadający określonej porze roku zauważyć wtedy, gdy pewna grupa gatunków równocześnie kwitnie lub owocuje. Dla roślin występujących na stoku koło wsi Kamionek najbardziej charakterystyczny jest aspekt wczesnowiosenny, pojawiający się w marcu. Dominują wówczas rośliny, które w pełni lata wyglądają niepozornie, gdyż rozwijają się i kwitną przed pojawieniem się liści na osłaniających je drzewach. Należą do nich białe zawilce, błękitna przylaszcza, leczniczy żółty podbiał, którego kwiaty rozwijają się przed pokazaniem się filcowate omszanych liści, złociste ziarnopłon i złoć, różowa miodunka ćma (jej kwiaty z czasem niebieszczeją) i fiołek pachnący. Dla ludności wiejskiej niektóre z tych roślin stanowiły wiosną uzupełnienie ubogiej zimowej diety. Jadalne są bowiem młode liście ziarnopłona i miodunki.

Przystanek 16 – ogródek wiejski

Wiejski, ozdobny ogródek przydomowy jest zjawiskiem młodym, XX-wiecznym. Dawniej chłopski ogród miał przynosić plon; nie było czasu ani miejsca na uprawianie czegoś, czego nie można było włożyć do garnka. W ogródku takim dominowały warzywa, głównie kapusta; stąd nazywano je często kapustnikami. Rosły w nim także drzewa owocowe, rośliny przyprawowe i trochę kwiatów. Wszystko to było wymieszane w dość chaotyczny sposób. Z czasem, w miarę polepszania się sytuacji chłopów, zaczęto przeznaczać ogródek przed frontową ścianą domu na rośliny ozdobne, a jego utrzymanie było punktem honoru gospodyni. Często miał on charakterystyczny, powtarzany co roku układ klombów i ścieżek, wytyczony pobielonymi kamieniami lub ustawionymi na sztorc ceglami. Dominowały w nim rośliny jednoroczne, uprawiane z zebranych we własnym ogródku nasion. Rośliny trwałe, wieloletnie, zajmowały najczęściej centralny klomb i grządki przy domu lub wzdłuż ogrodzenia. W pełni lata, kwitnące kwiaty tworzyły przyciągający wzrok radosny galimatias kolorów. Kwiaty o najdłuższej tradycji uprawy w ogródkach wiejskich to: róże, lilie, malwy, nagietki, floksy. Nieco później dołączyły do nich bratki („macoszki”), nasturcje, gladiole, dalie, różne formy złocieni m.in. małgorzatki („marge-

rytki”), piwonie, lewkonie, rezeda, goździki, lwie paszcze, łubin, astry jednoroczne i trwałe („marcinki”), narcyzy, tulipany. Kwiaty z ogródka wiejskiego nie były w zasadzie przeznaczone na cięcie do wazonów. Swoją rolę ozdobną pełniły w ogródku. Najładniejsze zarezerwowane były do dekoracji kościoła.

W wiejskich ogródkach we wsi Kamionek dominują najróżniejsze formy „Turków” (aksamitka): są niskie, „obwódkowe” (tzn. okalające grządki z innymi roślinami) koloru pomarańczowego i pomarańczowo-brązowe, a także wysokie, o dużych główkach, zwane tu „różami”. Turki to mało wymagające kwiaty jednoroczne, niezawodne w każdych warunkach, a przy tym tak efektowne do późnej jesieni. Nie wszyscy lubią ich charakterystyczny zapach. Odstrasza on także wiele szkodników roślin, co jest ich wielką zaletą.

Jednoroczną rośliną obwódkową jest wielobarwna nemezja (jawnostka). Uwagę zwraca zielono biały wilczomlec, nazywany przez miejscowych „amerykańskim zielem” (i słusznie, bo pochodzi z Ameryki Północnej). Przy ścianie, pod oknami rosną kwitnące jesienią wieloletnie „dąbki” – gruntowe chryzantemy (złociień ogrodowy). Trwałymi roślinami (bylinami) są także dalia Srebrnawy kolor mają kępy goździka ogrodowego (zabarwienie pochodzi od nalotu na liściach). Jego pięknie pachnące kwiaty mogą być białe, różowe lub bordowe. Typowymi bylinami spotykanymi w wiejskich ogródkach są pochodzące z Chin piwonie i białe lilie „Józefowe” Wiosną jako pierwsze zakwitają białe i fioletowe kobierce żagwinu ogrodowego oraz tulipany i narcyzy. W tej wielobarwnej kompozycji nie mogło zabraknąć róż – najstarszych historycznie roślin ozdobnych.

Przystanek 17 – zadrzewienia towarzyszące miedzom i polnym drogom i ich funkcje biocenotyczne

Pobocza drogi porastają drzewa i krzewy, za nimi rozciągają się pola uprawne. Wśród drzew na poboczu napotykamy stare egzemplarze gruszy polnej, topole, a bliżej lasu dęby. Niższe piętro tworzą krzewy: dzika róża zwaną też szypszyną, bez czarny, dereń świdwa, a także zdziczałe lub posadzone tu przez kogoś przed laty celowo, nie spotykane pospolicie w otwartym krajobrazie śnieguliczka biała i ligustr pospolity – gatunek krajowy, ale występujący dziko tylko na nielicznych stanowiskach m.in. w okolicach Przemyśla). Najliczniej występuje tu śliwa tarnina, gatunek o niewielkich wymaganiach glebowych, odporny na

mrozy i suszę. Dzięki swojej cennej właściwości tworzenia odrośli korzeniowych potrafi rozrastać się w trudne do przebycia, gęste zarośla, które są schronieniem i miejscem lęgowym wielu pożytecznych gatunków ptaków i ssaków. W takiej gęstwinie czują się one bezpiecznie; drapieżniki unikają silnych, ostrych kolców tarniny. W najniższym piętrze przydrożnego zadrzewienia rosną najróżniejsze trawy i zioła, m.in.: dziurawiec pospolity, bylica piołun, bylica pospolita, cykoria podróżnik.

Te trzy piętra tworzą pas roślinności przydrożnej spełniający bardzo ważną rolę w środowisku. Zielone śródpolne bariery obniżają prędkość wiatru przez co zmniejsza się erozja warstwy ornej (wywiewanie jej najcenniejszych frakcji); ograniczone zostaje parowanie z gleby i powierzchni roślin. W efekcie wzrastają plony. W Wielkopolsce, która ma małą ilość opadów rocznych i raczej słabe gleby, jest to szczególnie wyraźnie zauważalne. Zadrzewienia są także miejscem bytowania zwierząt – naturalnych sprzymierzeńców człowieka w walce ze szkodnikami roślin. Gnieździ się tu wiele owadów zapylających, których obecność decyduje o wysokości plonu roślin owadopylnych.

Przystanek 18 – pomnikowe dęby jako forma ochrony i złożenie hołdu

Wzdłuż brukowanego traktu rosną okazałe dęby szypułkowe. Sąsiedztwo pasa otwartej przestrzeni pozwoliło im rozwinąć bardziej rozłożyste korony niż w zwartym zadrzewieniu. Kilka z nich ze względu na osiągnięte rozmiary i piękny pokrój objęto ochroną jako pomniki przyrody. Wszystkim tutejszym pomnikowym dębom nadano imiona postaci znanych z najstarszej historii Polski.

Przystanek 19 – bór świerkowy

Drzewa tworzące bór świerkowy zostały posadzone przez człowieka, liczą około 70 lat. Świerk tworzy tu tylko jedno piętro i praktycznie brak jest innych gatunków drzewiastych. Jedyne nieliczne świerkom towarzyszy sosna pospolita. W runie zachowały się jednak gatunki charakterystyczne dla borów sosnowych. Należą do nich borówki – czernica i brusznica. W suchszych i bardziej nasłonecznionych miejscach rośnie wrzos. Poniżej ścielą się mchy: widłoząb, rokitnik pospolity, gajnik lśniący. W tego typu mszystych borach bardzo licznie występują szlachetne odmiany grzybów.

Przystanek nr 20 – jezioro Lednica

Rynna polodowcowa, w której znajduje się jezioro Lednica i inne drobniejsze zbiorniki wodne powstała na skutek polodowcowej erozji wód. Misa jeziorna jest asymetryczna. Brzegi wschodnie są strome, a zachodnie – płaskie. Powierzchnia lustra wody jeziora wynosi 339,1 ha. Jezioro jest typowym jeziorem rynnowym, wąskim i długim, o długości 7,3 km i maksymalnej szerokości ok. 0,9 km. Długość linii brzegowej wynosi 22,3 km. Wysoki wskaźnik rozwinięcia linii brzegowej świadczy o jej urozmaiceniu – licznych zatoczkach i półwyspach. Na jeziorze znajduje się 5 wysp, o łącznej powierzchni 9,4 ha. Dwie z nich leżące w północnej części zbiornika połączone są pasem trzciny. Największą wyspą jest Ostrów Lednicki (7,5 ha); pozostałe, mniejsze, noszą nazwy Ledniczka i Wyspa Mewia. Zlewnia jeziora Lednica obejmuje obszar 38,4 km², ma charakter typowo rolniczy. Z południowego krańca jeziora wypływa rzeka Główna będąca prawym dopływem Warty.

Propozycje wycieczek rowerowych

Gęsta sieć polnych dróg, utwardzonych i na ogół łatwo przejezdnych, oraz liczne, malowniczo położone wsie nad jeziorami, zachęcają do rowerowych wycieczek. Proponujemy więc kilka tras, przebiegających wśród ładnego otoczenia, gwarantujących łatwy i sprawny dojazd do intrygujących miejsc i godnych uwagi obiektów w Parku. Ze względu na to, iż jez. Lednica dzieli Park na część zach. i wsch., proponujemy obranie dwóch punktów, które byłyby miejscami węzłowymi tras. Dla części zach. punktem centralnym jest wieś Sławno, obecnie już chętnie odwiedzana, mająca duży potencjał turystyczny. Dla części wsch., z uwagi na centralne położenie, taką miejscowością będzie Waliszewo.

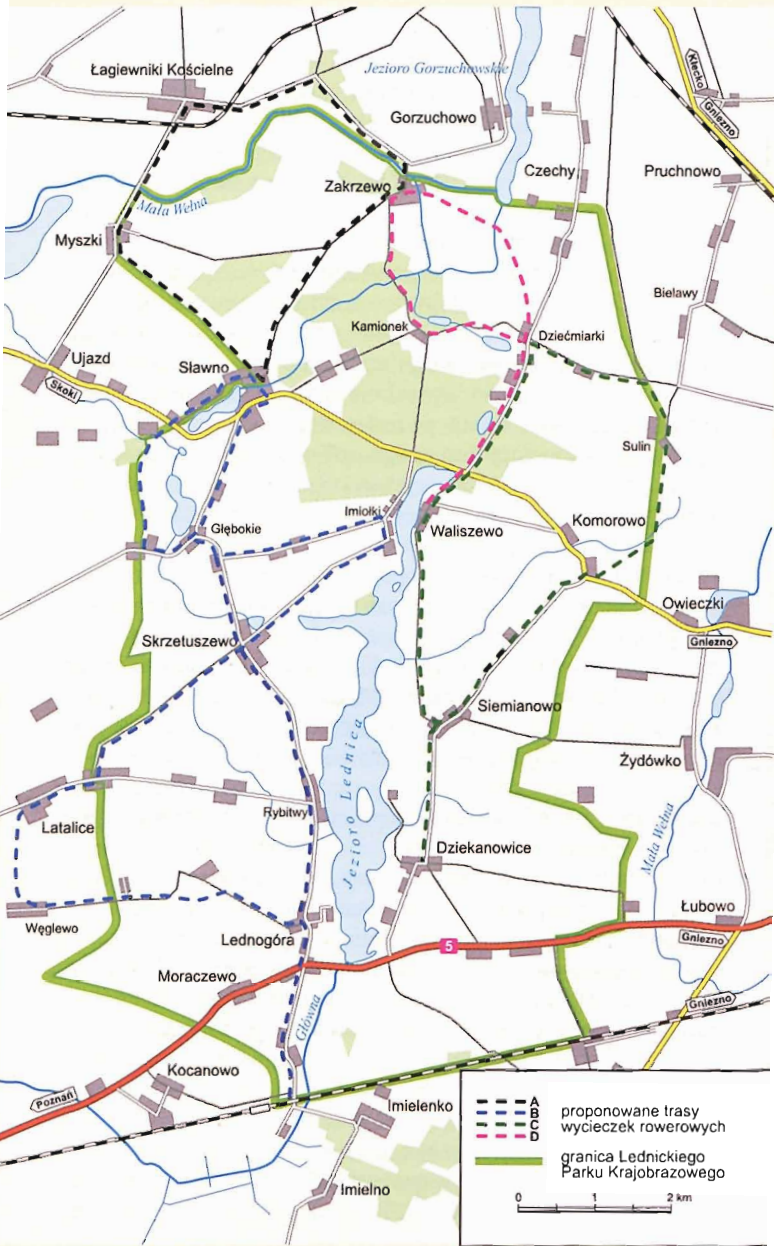
Trasa A: Sławno–Myszki–Łagiewniki Kościelne–Zakrzewo–Sławno (15 km)

Wycieczkę rozpoczynamy w **Sławnie** przy kościele, wyjeżdżając asfaltową szosą na pd.-wsch. Po drodze po prawej mijamy zabudowania dawnego folwarku i resztówkę z dworem po lewej. Na skrzyżowaniu [w sąsiedztwie topola – „Teresa” (493 cm), pomnik przyrody] za dworem skręcamy w lewo, w dół. Jedziemy asfaltem. Po prawej mijamy figurę Matki Boskiej w bardzo cha-

rakterystycznej pozie, na postumencie, oraz pomnik ku czci poległych w czasie II wojny światowej. Droga w prawo prowadzi na pięknie położony cmentarz, z interesującym drzewostanem, kilkoma wartościowymi nagrobkami z XIX w. oraz drewnianą kaplicą św. Rozalii. Jedziemy dalej asfaltem, po czym na wysokości kapliczki stojącej wśród lip (po lewej) skręcamy w prawo (ul. Zakrzewska) i po chwili, za gospodarstwem, skręcamy w lewo, w drogę gruntową (ul. Polna), prowadzącą przez pola do wsi Myszki. Po ok. 750 m spotykamy samotne gospodarstwo (nr 72, należące do wsi Sławno) – jedyne na tym odcinku drogi. Po pokonaniu ok. 1 km dojeżdżamy do skrzyżowania z polną drogą, przy której prawym ramieniu, prowadzącym do Zakrzewa rosną topole włoskie, wyraziście rysujące się w krajobrazie. Tuż przed skrzyżowaniem, po lewej, stoi krzyż, w jego sąsiedztwie rośnie sosna pospolita, osiągająca pomnikowe wymiary.

Po przebyciu ok. 1 km dojeżdżamy do asfaltowej drogi na obrzeżach wsi **Myszki**. Tu należy skręcić w prawo, do wsi (asfalt). Za tą miejscowością (ok. 0,5 km) przekraczamy mostek na Małej Wełnie i tym samym opuszczamy granice Lednickiego Parku Krajobrazowego. Podążamy w kierunku **Łagiewnik Kościelnych**. W miejscowości tej warto obejrzeć położony w centrum wsi kościół oraz (na głównej krzyżówce skręcając w lewo) dojechać do dawnego majątku. Obieramy drogę na wsch., przekraczamy tory kolejowe (linia nieczynna), kierując się do **Zakrzewa**. Teraz droga prowadzi równolegle do pn. granicy Parku. Nawierzchnia, choć utwardzona, jest niestety w kiepskim stanie, lecz malowniczość otoczenia – drzewa towarzyszące drodze i ładnie ukształtowany teren – rekompensują niewygodę przejazdu. Na skrzyżowaniu, przy przystanku autobusowym, należy skręcić w prawo. Przekraczamy mostek na Małej Wełnie.

Znów jesteśmy na terenie Lednickiego Parku Krajobrazowego, w granicach dawnego majątku **Zakrzewo**, należącego niegdyś do rodziny Węsierskich. Z Zakrzewa wyjeżdżamy drogą na pd. (wzdłuż ogrodzenia parku przy pałacu), po drodze mijając budynki dawnego folwarku (gorzelnia, olejarnia) o wyjątkowo pięknej architekturze. Trakt obsadzony topolami prowadzi do Sławna, przebiega głównie wśród pól. Po drodze trafiamy na skromny drzewostan, przy którym stoi figura „Matki Boskiej Pod Lasem”. Do **Sławna** wjeżdżamy na rozdrożu przy kapliczce z figurą Matki Bożej. Tutaj, aby dojechać do centrum wsi, należy skierować się w lewo.



Opuszczając Zakrzewo możemy wybrać drogę (początkowy odcinek asfaltowy, dalej bruk), odbijającą za gorzelnią prawie pod kątem prostym od drogi wzdłuż ogrodzenia parku. Prowadzi ona do wsi **Kamionek**. Bruk (z szerokim poboczem, wygodnym dla rowerzysty) wiedzie przez las – jedyny duży zwarty obszar leśny w Lednickim Parku Krajobrazowym. W Kamionku wybieramy środkową z 3 dróg – brukowaną, wiodącą na pd. (droga asfaltowa przy krzyżu prowadzi do Sławna, brukowana do Imiołek, w lewo w dół – w kierunku Dziećmiarek). Po obu stronach drogi, za Kamionkiem rosną potężne dęby – pomniki przyrody (noszą imiona piastowskich władców i innych postaci związanych z najdawniejszą historią Polski), każdy zaopatrzone w stosowną informację. Po ok. 1,5 km od Kamionka trafiamy na skrzyżowanie z asfaltową szosą (uwaga! dość ruchliwą). Punktem charakterystycznym jest przystanek PKS. Aby wrócić do **Sławna** należy skręcić w prawo; jadąc w lewo dotrzemy do **Komorowa**, prosto do **Imiołek**.

Trasa B: Sławno–Imiołki–Skrzetuszewo–(Sławno)–Latalice–Węglewo–Moraczewo–Lednogóra–Rybitwy–Głębokie–Sławno (30 km)

Ze **Sławna** wyjeżdżamy główną drogą na pd. Po pokonaniu ok. 2 km skręcamy w lewo (droga na wprost prowadzi do Głębokiego i Sroczyzna), po następnym 0,5 km znów w lewo z asfaltu, w drogę tłuczniową obsadzoną jabłonią. Stoją tu rozproszone zabudowania, tworzące przysiółek **Skrzetuszewa**. Należy zwrócić uwagę na niewielkie drewniane budynki, „przytulone” do współczesnych, murowanych domów (nr 50, 49 po prawej). To pozostałości tzw. poniatówek. Najlepiej zachowały się obiekty nr 3 i 46, praktycznie w niezmienionej postaci. Jabłonie przy drodze po pewnym czasie zastąpione zostają wyjątkowo okazałymi wiązami. Na pewnym odcinku drzewa rosną w towarzystwie krzewów dzikiej róży, głogów i czarnego bzu. Na rozdrożu jadąc drogą asfaltową w prawo dotrzemy do centrum wsi **Imiołki**. Prawa strona drogi przez wieś zabudowana jest daw-

←
 Proponowane trasy wycieczek rowerowych: Trasa A: Sławno – Myszyki – Łagiewniki Kościelne – Zakrzewo – Sławno; Trasa B: Sławno – Imiołki – Skrzetuszewo – (Sławno) – Latalice – Węglewo – (Moraczewo) – Lednogóra – Rybitwy – Skrzetuszewo – Głębokie – Sławno; Trasa C: Waliszewo – Dziećmiarki – Sulin – Komorowo – (Owieczki) – Siemianowo – Waliszewo; Trasa D: Waliszewo – Dziećmiarki – Zakrzewo – Kamionek – Waliszewo.

nymi czworakami, po lewej rozciąga się widok na jezioro Lednica. Przy figurze św. Antoniego należy skrócić w prawo.

Z niej w lewo prowadzi dojazd do Bramy Trzeciego Tysiąclecia („Ryby”). Można stąd zrobić wycieczkę nad zachodni brzeg Lednicy. Na cyplu można doszukać się śladów grodziska średniowiecznego i mogiły, bardziej na pd., w miejscu, gdzie jezioro wyraźnie się załamuje rosną 4 topole białe – pomniki przyrody, niestety w sąsiedztwie „dzikiego” biwaku. Wracamy spod Ryby i dalej posuwamy się drogą asfaltową do wsi **Skrzetuszewo** (na skraju wsi, po prawej figura św. Wawrzyńca). Wyjazd główną drogą w prawo pozwoli na powrót do **Sławna**. Przejazd prosto wyprowadza do **Latalic** – najpierw zabudowań przysiółka, ukształtowanego w postaci ulicówki – tu na skrzyżowaniu z drogą asfaltową należy skrócić w prawo. Droga przejazdowa prowadzi z Latalic na pd. do **Węglewa**, dużej wsi położonej poza Parkiem.

W Węglewie trzeba zobaczyć kościół i jego otoczenie wzbogacone o interesujące elementy sakralne (grota maryjna, rzeźba św. Wojciecha). Na przykościelnym cmentarzu spoczywają rodzice → **prof. J. Kostrzewskiego**. Zachwycają stare drzewa: lipy, jesiony, robinie. Węglewo opuszczamy drogą prowadzącą na wsch., wzdłuż ogrodzenia kościoła, wśród zabudowań, początkowo brukowaną, za wsią – gruntową. Po przekroczeniu krzyżówki z figurą Chrystusa umieszczoną w charakterystycznym kloszu, po prawej bardzo wyraźnie widać grodzisko w **Moraczewie** obramowane topolami. Kępa starych drzew po lewej stronie drogi skrywa przysiółek **Węglewko**. Na następnym skrzyżowaniu, przy kapliczce skręcamy w prawo w drogę asfaltową, po lewej zostawiając gospodarstwo z rozłożystym wiązem (pomnik przyrody). Za okazałym budynkiem o współczesnej architekturze (po lewej) należy skrócić w lewo. Dojeżdżamy do **Lednogóry**. Tu koniecznie trzeba obejrzeć park, kościół i pastórówkę, położone w pobliżu jeziora. Droga na pd. po skrzyżowaniu z drogą nr 5 Poznań–Gniezno prowadzi do **Imielenka** i „posłonkowego wzgórza”. Jadąc na pn., trafimy do wsi **Rybitwy**.

Ta wieś jest siedzibą m.in. artysty rzeźbiarza → **Juliana Boss-Gosławskiego** i malarza Alfreda Bery. Na urok tego miejsca składają się nie tylko zamieszkane domostwa, prezentujące typową wiejską zabudowę Wielkopolski (szkoła z Czerniejewa, chałupa z Marianowa, wiatrak), ale przede wszystkim wyczuwalny *genius loci* – duch miejsca udzielający się mieszkańcom

i przyjezdnym. Harmonia zabudowy i krajobrazu, świadomość przeszłości wywołują jedyną, swoistą atmosferę. Budują ją również wyjątkowi mieszkańcy, przyjmujący turystów w gospodarstwach agroturystycznych. Ostatnio pojawiło się sporo nowych domostw, wznoszonych przez przyjezdnych, szczęśliwie budynki te powoli wtapiają się w stare ramy.

Z Rybitw główna droga na pn. prowadzi do Skrzetusze-
wa, skąd kierujemy się znaną trasą do Sławna. Na skrzyżo-
waniu przy Jez. Głębokim, aby urozmaicić powrót, kierujemy
się w lewo, okrążając jezioro i od wschodu docieramy do wsi
Głębokie.

W tej wsi po dawnym założeniu dworskim został park roz-
cięty szosą oraz budynek, pozostałość dworu. Przy wyjeździe ze
wsi drogą ziemną obok folwarku po prawej stronie drogi zwraca
uwagę figura z 1881 r., barwnie zdobiona. Po prawej mijamy
Jez. Głębokie, a następnie zatorfione obniżenie z oczkiem, oto-
czone pasem szuwarów i krzewów – to tzw. Gąskówek. Teraz
trakt przecina ruchliwą drogę asfaltową Kiszkowo–Gniezno.
Do centrum wsi **Sławno** docieramy od północnej strony, jadąc
ul. Za Jeziorem, przy której zachowały się liczne, typowe gos-
podarstwa. Ostatnio przybyły także nowe domostwa o współ-
czesnej architekturze.

Trasa C: Waliszewo–Dziećmiarki–Sulin–Komorowo– –(Owieczki)–(Siemianowo)–Waliszewo (15 km)

Ze wsi **Waliszewo**, położonej przy wschodnim brzegu jez. Led-
nica udajemy się wzdłuż brzegu jeziora na pn. do Dziećmia-
rek. Przy krańcu jeziora przecinamy asfaltową szosę, jadąc da-
lej prosto przez las, po lewej mając jez. Linie (szczegóły – patrz
mapka ścieżki przyrodniczej). Po pokonaniu ok. 1,5 km docie-
ramy do wsi **Dziećmiarki**. Jeśli uzyskamy zgodę właściciela,
warto obejrzeć park z zabytkowym drzewostanem (szczególnie
okaz purpurowej odm. buka na stoku nad jez. Bachorce).

Za Dziećmiarkami przy figurze wybieramy kierunek w pra-
wo (asfalt). Po ok. 2 km dojeżdżamy do skrzyżowania ze stoją-
cą tu murowaną kapliczką. Tu wybieramy kierunek w prawo,
do **Sulina**. Mijamy po prawej zabudowania dawnego folwarku
z figurą Chrystusa przed bramą i na skrzyżowaniu, przy którym
stoją skrzynki pocztowe i znajduje się przystanek autobusowy,
jedziemy prosto. Droga gruntowa, po pokonaniu wzniesienia,
opada wyraźnie w dół. Trakt z Sulina po ok. 1,5 km łączy się

z drogą ziemną Komorowo–Dębica (bardzo charakterystyczne są porośnięte pobocza). Skręcamy w prawo i po ok. 1 km docieramy do **Komorowa**, wsi położonej przy trasie Sławno–Gniezno. Drogą do Gniezna można dojechać do **Owieczek** i **Żydówka**, miejscowości leżących już poza Lednickim Parkiem Krajobrazowym.

Z Komorowa, po zwiedzeniu wsi, kierujemy się na pd. do **Siemianowa**. Ta dość duża wieś jest jedyną, w której znajduje się całoroczne schronisko młodzieżowe (w budynku dawnej szkoły), o stosunkowo wysokim standardzie i niskich cenach. W Siemianowie na skrzyżowaniu w środku wsi z krzyżem i przystankiem, wybieramy drogę w kierunku jez. Lednica (w prawo, prostopadle do drogi Komorowo–Dziekanowice). Mijamy schronisko i za ostatnimi zabudowaniami, należącymi jeszcze do wsi Siemianowo skręcamy w prawo; po 2,5 km dojedziemy do **Waliszewa**.

Trasa D: Waliszewo–Dziećmiarki–Zakrzewo–Kamionek–Waliszewo (10 km)

Początek trasy z **Waliszewa** do **Dziećmiarek** przebywamy analogicznie jak przy poprzedniej wycieczce, jadąc asfaltową drogą. Dalej, przy sklepie w Dziećmiarkach i figurze Matki Boskiej, skręcamy w lewo, w drogę polną obsadzoną okazałymi jesionami. Na końcowym odcinku, w miejscu gdzie teren opada stromo w dół, wybieramy aleję dębową prowadzącą w prawo do **Zakrzewa**. Na ostatnim odcinku przed Zakrzewem droga obsadzona jest drzewami owocowymi. Trasa prowadzi w obniżeniu, w trakcie przejazdu przekraczamy mostek na cieku.

W miejscu tym, zwanym obecnie „Młynek”, do XIX w. stał młyn. W Zakrzewie kierujemy się drogą asfaltową w lewo, w stronę gorzelni (widoczny komin). Po prawej mijamy park otaczający pałac. Za zespołem budynków gorzelni o interesującej architekturze, pełnej wymyślnych detali i zdobień, skręcamy w lewo, do **Kamionka**. Brukiem dojeżdża-



Dęby w miejscu zwanym „Młynek”

my do wsi (przy krzyżu). Pierwsza droga w prawo prowadzi do Sławna, brukowany trakt za charakterystycznymi blokami dawnej spółdzielni rolniczej – do Imiołek. My przejeżdżamy przez Kamionek głównym traktem (bruk) i kierujemy się na wschód. Jeśli wycieczkę odbywamy wiosną lub latem należy zwrócić uwagę na piękne ogródki przed domami, szczególnie przy budynku nr 10, skomponowane z prostych kwiatów, typowych dla wsi (piwonie, dalie, floksy, nasturcje, aksamitki). Droga za Kamionkiem jest niezwykle malownicza, prowadzi w płytkim wąwozie, którego stoki porastają barwnie kwitnące wiosną rośliny. Cały czas towarzyszą nam dorodne drzewa. Zjeżdżamy w dół, przekraczamy ciek łączący jeziora Kamionek (po lewej) i Bachorce (po prawej). Również po lewej widoczny jest sztuczny staw. Na rozwidleniu dróg wybieramy trakt w prawo, w górę. Jest to droga prowadząca powyżej jeziora Bachorce, przebiegającego między drzewami. Dojeżdżamy do skrzyżowania, skąd widoczne są zabudowania **Dziećmiarrek** (bloki). Teraz w prawo, do wsi, skąd prosto dojeżdżamy do **Waliszewa**.

■ LUDZIE ZWIĄZANI Z ZIEMIĄ LEDNICKĄ I DLA NIEJ ZASŁUŻENI

Stanisław Bydłowski (1918-2000) – inżynier leśnik. Kariere zawodową rozpoczął tuż po wojnie jako nauczyciel szkół średnich m.in. w Liceum Leśnym w Margoninie. Wieloletni pracownik Lasów Państwowych w Wągrowcu, Poznaniu i Pile, wielokrotnie odznaczany m.in.: Srebrnym i Złotym Krzyżem Zasługi, Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski. Do końca życia czynny zawodowo. Pracując w latach 1982-2000 na stanowisku Inspektora ds. Leśnictwa w Urzędzie Gminy Kiszkowo, przyczynił się do podniesienia lesistości gminy, edukacji ekologicznej młodzieży szkolnej i do ochrony zadrzewień Lednickiego Parku Krajobrazowego.

Julian Boss-Gosławski (ur. 1925) – rzeźbiarz, kowal, wielki artysta i oryginał, w latach pięćdziesiątych wykładowca w poznańskiej PWSSP, od lat mieszkaniec Rybitw (jego pracownia nawiązuje charakterem do palatium na Ostrowie Lednickim), wynalazca unikatowego urządzenia pozwalającego kuć zim-

ne żelazo. Twórca m.in. kandelabrow przed warszawską Zachętą, pomnika Powstańców Wielkopolskich na rynku w Pobiedziskach, krat poznańskiej Szkoły Baletowej, krzyży na lednickich cmentarzach poniemieckich, bramy i furtek ogrodzenia kościoła w Dziekanowicach i metalowych bram obiektów Muzeum na Lednicy, współtwórca pomnika Armii Poznań w Poznaniu. Ostatnio wykonane prace – jeźdźcy: Otton III, Bolesław Chrobry i Biskup Jordan uświetniły wystawę archeologiczną w Muzeum i były eksponowane na EXPO 2000 w Hanowerze.



Rzeźba Ottona III
→ Juliana Boss-Gosławskiego

Józef Kostrzewski (1885-1969) – urodzony w Węglewie; archeolog i muzeolog, badacz prasłowiańszczyzny, profesor Uniwersytetu Poznańskiego, członek Polskiej Akademii Umiejętności i Polskiej Akademii Nauk, wybitny znawca archeologii ziem polskich, twórca szkoły głoszącej, że przodkami Słowian były tubylcze plemiona kultury łużyckiej; kierował badaniami archeologicznymi w Wielkopolsce (Biskupin, Gniezno, Poznań), na Pomorzu, Śląsku i we wschodniej Małopolsce; założyciel Polskiego Towarzystwa Prehistorycznego, które wydawało „Przegląd Archeologiczny” i „Z otchłani wieków”; autor ponad 700 prac naukowych.

Jerzy Łomnicki (1920-1981) – historyk sztuki, założyciel i wieloletni dyrektor Muzeum na Lednicy. Urodził się w Krakowie, okupację spędził w okolicach Lwowa działając w AK. W latach pięćdziesiątych i sześćdziesiątych był Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków w Poznaniu, prowadząc niezwykle aktywną, wielostronną działalność naukową i popularyzatorską. Przyczynił się do uratowania wielu obiektów m.in. odbudowy Starego Miasta i Starego Rynku w Poznaniu. Był inicjatorem lokalizacji w Dziekanowicach skansenu wsi wielkopolskiej.

Władysław Nehring (1830-1909) – filolog i historyk literatury polskiej urodzony w Kłęcku; nauczyciel gimnazjów: w Trzemesznie i Marii Magdaleny w Poznaniu; w latach 1868-1907 profesor literatury i języków słowiańskich na Uniwersytecie Wrocławskim (1893/1894 – rektor). Członek Akademii Umiejętności w Krakowie, Akademii Nauk w Petersburgu i w Pradze. Autor licznych prac naukowych i popularnych. Jego dziełem są m.in. *Studia Literackie* (1884), opis zabytków polskiego piśmiennictwa średniowiecznego *Altpolnische Sprachdenkmäler* (1866), krytyczne opracowania *Psalterza floriańskiego* (1883) i *Kazań gnieźnieńskich* (1896), a także *Kurs historii literatury polskiej* (1866) dla szkół. Zmarł we Wrocławiu; jest pochowany na cmentarzu osobowickim.

Edward Raczyński (1786-1845) – działacz polityczny i społeczny, mecenas nauki i sztuki, jeden z najbogatszych ziemian w Wielkopolsce, właściciel Rogalina. Kolekcjoner dzieł sztuki, bibliofil. Bogaty księgozbiór Raczyńskich był podstawą utworzonej w 1929 r. Biblioteki Raczyńskich w Poznaniu. Wspierał finansowo pisarzy i uczonych. W młodości służył w armii napoleońskiej i w wojsku Księstwa Warszawskiego. Poseł na sejm Księstwa Warszawskiego w 1811 i 1812 r. oraz od

1841 r. poseł na sejm prowincjonalny poznański. Jego publikacje z lat czterdziestych XIX w. przyczyniły się do upowszechnienia Lednicy i rozpoczęcia systematycznych badań archeologicznych na Ostrowie Lednickim.

Józef Romieniecki (1910-1982) – „Dziadek Romieniecki” – organista parafii w Dziekanowicach, całe życie związał z Ostrowem Lednickim i Dziekanowicami; uczestniczył we wszystkich prowadzonych przez ks. Franciszka Wawrzyniaka pracach zabezpieczających ruiny palatium, przez kilkadziesiąt lat był przewoźnikiem na wyspę (w 1970 r. zastąpiła go córka Elżbieta, a później wnuk); do końca życia pracował jako organista; (tak jak dyrektor Łomnicki był bardzo związany z wyspą, a później Muzeum; często wspólnie dyskutowali, gdzie chcą być pochowani; pierwsza wersja mówiła o wyspie, druga o cmentarzu w skansenie; ostatecznie spoczęli obok siebie na cmentarzu w Dziekanowicach).

Wawrzyniec Surowiecki (1769-1827) – urodzony w Imielniku, samouk o rozległych zainteresowaniach; zajmował się ekonomią, geografiami, historią, archeologią i antropologią; był autorytetem w dziedzinie najstarszej historii Słowian (główne dzieło *Śledzenie początków narodów słowiańskich*); członek Warszawskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, sekretarz generalny Dyrekcji Edukacyjnej Księstwa Warszawskiego, profesor Szkoły Głównej Prawa i Administracji w Warszawie.

Franciszek Wawrzyniak (1884-1941) – wieloletni proboszcz parafii w Dziekanowicach, Dziekan Pobiedziski, doktor filozofii, botanik, członek Akademii Umiejętności, badacz i znawca mikroflory jezior Wielkopolski; działał w Polskim Towarzystwie Krajoznawczym; konserwował ruiny lednickiego palatium; przyczynił się do budowy schroniska na wyspie; w 1939 r. przesiedlony przez hitlerowców do Imielna zmarł tam przedwcześnie; pochowany na cmentarzu w Dziekanowicach (spokrewniony z zasłużonym dla Wielkopolski działaczem społecznym ks. Piotrem Wawrzyniakiem).

Albin Belina Węsierski (1812-1875) – ziemianin, uczestnik powstania listopadowego, odznaczony Złotym Krzyżem orderu *Virtuti Militari*. Właściciel Zakrzewa, w którym w rozległym parku krajobrazowym wybudował najpiękniejszy w tej części Wielkopolski pałac. Światły gospodarz, propagator nowoczesnych metod uprawy, chowu zwierząt i przetwórstwa. Miłośnik historii i archeologii, kolekcjoner; poprzez wykupie-

nie wyspy ocalił kamienny zabytek Ostrowa Lednickiego przed dewastacją; prowadził prace wykopaliskowe i zabezpieczające ruiny. Założył pierwsze prywatne muzeum gromadzące lednickie znaleziska.



WAŻNIEJSZA LITERATURA

- Archiwalne i współczesne materiały kartograficzne.
- Atlas jezior Polski* tom 1, pod red. J. Jańczaka, Poznań 1996.
- Banaszak D., Tabaka A., *Ostrów Lednicki – informator*, Muzeum Pierwszych Piastów, Lednicy 2006.
- Chlebowski B., Sulimierski F., Walewski W., 1880-1895, *Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. I-XIV, Nakładem Filipa Sulimierskiego i Władysława Walewskiego, Warszawa.
- Choiński A., *Katalog jezior Polski, część trzecia: Pojezierze Wielkopolsko-Kujawskie*, Poznań 1996.
- Chojnacka M., *Cmentarze ewangelickie na obszarze Lednickiego Parku Krajobrazowego; stan zachowania założeń zieleni i uwarunkowania ich rewitalizacji*, „Studia Legnickie”, t. VIII, Lednica 2005.
- Chojnacka M., *Pomniki przyrody w Lednickim Parku Krajobrazowym*, „Studia Lednickie” t. V, Lednica-Poznań 1998.
- Danielewicz J. (red.), *Dzieje Klecka*, Poznań 1983.
- Fogel J., *Pompeja polska*, Poznań 1991.
- Frankiewicz B., *Zarys dziejów kościołów katolickich dekanatu Pobiedziskiego*, Pobiedziska 2001.
- Fryza M., *Wielkopolski Park Etnograficzny*, Dziekanowice 2006.
- Grygorowicz A., Tobolskiego K. (red.), *Podstawy rekonstrukcji wczesnodziejowego zespołu rezydencjonalno-obronnego na Ostrowie Lednickim*, Bydgoszcz 1998.
- Kola A., G. Wilke, *Mosty sprzed tysiąca lat*, Toruń 2000.
- Łastowiecki M., *Dzieje Ostrowa Lednickiego*, „Lednica” nr 5/1993.
- Romanow-Kujawa M., *Kapliczka św. Antoniego w Sławnie*, „Lednica” nr 3, 4/1995.
- Romanow-Kujawa M., *Święty Benon z Dziekanowic*, „Lednica” nr 1/1994.
- Ruszczyńska T., Sławska A., 1977, *Katalog zabytków sztuki w Polsce*, t. V, z. 3: *Dawny powiat poznański*, Instytut Sztuki PAN, Warszawa.
- Tobolski K. (red.), *Tymczasowy wykaz współczesnych i kopalnych roślin oraz awifauny Lednickiego Parku Krajobrazowego*, Poznań 1993.
- Wrześniński J., *O Dziećmiarkach, Łysej Górze i Psiababie, oraz „czerwonej karczmi” Waliszewek*, „Studia Lednickie” t. III, Lednica-Poznań, 1994.
- Wrześniński J., *Ostrów Lednicki – kamienna perła Piastów*, „Z otchłani wieków” R. 55, nr 1/2000.

SPIS TREŚCI

Wstęp / 7

Część ogólna / 9

Zakres i układ przewodnika / 9

Czym jest park krajobrazowy / 9

Położenie, nazwa i granice / 10

Krajobraz / 12

Wody / 13

Rośliny / 16

Fauna / 18

Formy ochrony przyrody / 19

Z dziejów / 21

Ważniejsze miejscowości / 27

Szlaki wycieczkowe / 139

Szlaki znakowane / 139

Ścieżka przyrodnicza / 140

Propozycje wycieczek rowerowych / 150

Ludzie związani z ziemią lednicką

i dla niej zasłużeni / 158

Ważniejsza literatura / 162

Publikacje z serii Wielkopolska Biblioteka Krajoznawcza prezentują przeszłość i współczesność Wielkopolski oraz jej walory krajoznawcze. W ramach serii ukazują się przewodniki, monografie krajoznawcze miejscowości lub regionów, opracowania na temat najcenniejszych obiektów, opisy śladów ważnych wydarzeń i wybitnych postaci związanych z Wielkopolską.

Polecamy:

Nr 21 *Mogilno* (1998)

Nr 22 *Szlakiem Wiosny Ludów* (1998)

Nr 26 *Pojezierze Międzychodzko-Sierakowskie* (2000)

Nr 30 *Puszcza Zielonka* wyd. II (2004)

Nr 32 *Powiat wolsztyński* wyd. II (2005)

Nr 33 *Rogaliński Park Krajobrazowy* (2005)

Nr 34 *Jarocin* (2007)

Nr 35 *Park Krajobrazowy im. gen. Dezyderego
Chłapowskiego* (2007)

WOJEWODZKA BIBLIOTEKA
PUBLICZNA W POZNANIU

PRAC. KRAJOZN.



007-004455-00-0